

MS
SINDS 1832

MILITAIRE SPECTATOR

175 jaar

IED-dreiging

e.v. | Generaalsoorlog
Nederlandse moslimmilitairen
Gedragscode of Aristoteles?

OPROEP

René Olthuis VID scriptieprijs

Eén van de doelstellingen van de Vereniging Informatici Defensie (VID) is het bevorderen van de uitbreiding van de deskundigheid op het gebied van informatica. Daarom heeft de VID dit jaar tijdens de algemene ledenvergadering de 'René Olthuis VID scriptieprijs' ingesteld. Deze prijs, vernoemd naar een ereid van de vereniging, is bedoeld als jaarlijkse aanmoedigingsprijs voor een scriptie, publicatie of artikel over een onderwerp binnen het vakgebied IV of ICT.

De scriptie, publicatie of het artikel behandelt – bij voorkeur – een actueel (Defensie) probleem binnen de IV of ICT en mag als uitzonderlijke prestatie worden beoordeeld. De prijs bestaat uit een geldbedrag van 250 euro en een bijbehorende tastbare herinnering.

De VID nodigt u uit uw scriptie, artikel of publicatie aan te bieden bij de Commissie Toekenning René Olthuis VID Scriptieprijs.

Inzenden kan elektronisch via het mailaccount Secretaris.VID@mindef.nl of per post: VID, t.a.v. Commissie René Olthuisprijs, Doddendaal 17, 6715 JV Ede (Gld). Sluitingsdatum voor aanleveren is 1 november 2007.

De VID heeft een apart reglement opgesteld met daarin de voorwaarden waaraan een scriptie, publicatie of artikel moet voldoen. Het hele reglement kunt u downloaden van de intranetsite van de VID (<http://intranet.mindef.nl/portaal/service/verenigingen/vid/index.aspx>) of opvragen bij de secretaris, LKol J.J. van der Spoel (Secretaris.VID@mindef.nl).

De commissie maakt – bij voldoende aanbod – de winnaar bekend op een speciale bijeenkomst van de VID in het najaar. De winnaar krijgt dan ook de gelegenheid zijn of haar scriptie, publicatie of artikel kort toe te lichten aan de leden van de vereniging.

De Militaire Spectator is sinds 1832 het militair-wetenschappelijk tijdschrift voor en over de Nederlandse krijgsmacht. Het maakt relevante kennis, wetenschappelijke inzichten, ontwikkelingen en praktijkervaringen toegankelijk en slaat zo een brug tussen theorie en praktijk. De Militaire Spectator stimuleert de gedachtevorming over onderwerpen die de krijgsmacht raken en draagt zodoende bij aan de ontwikkeling van de krijgswetenschap in de breedste zin van het woord. Op deze wijze geeft het tijdschrift inhoud aan zijn missie: het bijdragen aan de professionalisering van het defensiepersoneel en het verhogen van het kennisniveau van overige geïnteresseerden. Daarmee bevordert de Militaire Spectator ook de dialoog tussen krijgsmacht, wetenschap en samenleving.

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter
Beoefening van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
info@kvbk.nl

Secretaris en ledenadministratie
luitenant-kolonel KLu E.M. Wijers
Telefoon 0164 - 69 51 90

Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
ledenadministratie@kvbk.nl

REDACTIE

brigade-generaal cav b.d. prof. em.
J.M.J. Bosch (hoofdredacteur)
Telefoon 071 - 542 18 30
E-mail jmjbosch@xs4all.nl

kolonel cav drs. P.J.E.J. van den Aker
luitenant-kolonel KLu S.M. Babusch bc
kapitein ter zee P. van den Berg
commodore KLu drs. G.M. Bergsma
drs. P. Donker
luitenant-kolonel MJD mr. drs.
P.A.L. Ducheine
drs. P.H. Kamphuis
luitenant-kolonel KMar drs.
J.A.J. Leijtns
kolonel MPSD drs. F. Matser
brigade-generaal TS ir. R.G. Tieskens
luitenant-kolonel Marns drs.
A.J.E. Wagemaker MA
kapitein-luitenant ter zee
N.A. Woudstra

BUREAU-REDACTIE

mw. drs. A. Kool
drs. F.J.C.M. van Nijnatten
NIMH
MPC 58A / Gebouw 203 / Kamer 026
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
Telefoon 070 - 316 51 20 of
070 - 316 51 95
Fax 070 - 316 51 99
E-mail redactiemilitairespectator@
mindef.nl

LIDMAATSCHAP

binnenland € 22,50
studenten € 15,00
buitenland € 27,50

OPMAAK EN DRUK

Drukkerij Giethoorn Ten Brink
ISSN 0026-3869

NADRUK VERBODEN

Coverfoto: Task Force Uruzgan, Afghanistan.
Nederlandse Bushmasters met een trekker-
opleggercombinatie op weg van Kandahar
naar Tarin Kowt (Foto AVDD, R. Frigge)

MILITAIRE SPECTATOR

- 350 Editoriaal:
Krijgsmacht uitgehoud?
- 352 S.J. van der Meer, C.E. van den Berg en E. Bakker:
Effecten van IED's op het defensieoptreden
- 360 H. Molman:
Counter-IED: van reactief naar proactief
- 368 F. Bosman, F. Ait Bari en J. Soeters:
Nederlandse moslimmilitairen tijdens uitzending in Bosnië,
Irak en Afghanistan
- 378 H.P.M. Kreemers:
De oorlog tussen de generaals
Het conflict in de top van de Koninklijke Landmacht, 1971-1973
- 390 P.H. de Vries:
Een gedragscode of toch maar gewoon Aristoteles?
- 401 Boeken
- 408 L. Polman:
Bericht uit Afrika – Mist
- 410 M.F.J. Houben:
Tegenwicht – Gevaarlijk loyaal
- 412 Samenvattingen / Summaries

KRIJGSMACHT UITGEHOLD?

Een gerespecteerd dagblad kopte onlangs: 'Krijgsmacht uitgehold!'¹ Wat is er aan de hand? Bij de wisseling van bewindslieden maken medewerkers van de Bestuursstaf de zogenoemde Staat van Defensie. Hierin bespreekt men de actuele situatie waarin Defensie verkeert en de wijze waarop de nieuwe minister daar in de nabije toekomst mee om wil gaan. Dit dient vervolgens als basis voor het beleidsplan op langere termijn. Zo ook deze keer.

'Vol vertrouwen' begon men aan de analyse. Defensie behoorde immers tot de ministeries die in het Regeerakkoord werden 'ontzien' en er zelfs – in tegenstelling tot vele malen in het verleden – dit keer geld bij kregen. Dat het half miljard euro meer al ruimschoots wordt gecompenseerd door onvoorziene extra uitgaven in het heden en het recente verleden (en niet uitsluitend door de Nederlandse inzet in Uruzgan) was niet relevant. Defensie moet wederom 'herschikken' en levert daartoe opnieuw gevechtskracht in: een squadron (18) F-16's, twee eskadrons Leopards (28 tanks), 2 batterijen (12 stukken) gloednieuwe Pantserhouwitsers. Natuurlijk met het daarbij behorende personeel. De voorziene kruisvluchtwapens voor de marine zijn al eerder uit de plannen genomen.

In 1989 besteedde Nederland nog 2,8 procent van het bruto nationaal product aan Defensie. Momenteel besteedt een

rijk land als Nederland daaraan nog maar 1,5 procent en zit daarmee onder de NAVO-norm van 2 procent. Daarvoor kunnen we ook nog eens minder doen, onder meer doordat de prijs van nieuw en technologisch hoogwaardig defensiematerieel jaarlijks met gemiddeld 8 procent stijgt. Dit betekent dat we bij gelijkblijvend budget steeds minder van ons bestand kunnen vervangen. Kortom, minder geld investeren in steeds minder wapensystemen terwijl de exploitatiekosten toenemen: eten we onze eigen krijgsmacht op?

De beantwoording van deze intrigerende en fundamentele vraag is niet eenvoudig. De roep om transparantie is vooral in politiek-bestuurlijk Den Haag zeer nadrukkelijk te horen. Al jarenlang werkt ook onze krijgsmacht daarom aan de verbetering van de bedrijfsvoering. Maar betekent meer en grotere transparantie ook altijd meer efficiency en een betere bedrijfsvoering? En welke gevolgen heeft dat dan voor de defensieorganisatie en de operationele effectiviteit waarvoor zij staat?

Een bestuurskundige stroming die bekend staat als 'nieuw publiek management' pleit ervoor om ambtelijke organisaties bedrijfsmatiger te laten werken. Hierdoor is resultaatgerichtheid binnen de 'terugtrekkende overheid' zeer in de mode geraakt. Paradoxaal is echter, dat

¹ *Brabants Dagblad*, 16 juni 2007, blz. 14-15.

wanneer ambtenaren bedrijfsmatig proberen te werken hun chefs vaak terugvallen in de reflex van hun eigen primaat van regelgeving en extra toezicht. De inzichten van nieuw publiek management zijn zeker waardevol om overheidsorganisaties efficiënter te laten werken, waarbij resultaatgerichtheid de traditionele oriëntatie op regels en procedures aanvult. Moderne controlevormen als kritische succesfactoren, prestatie-indicatoren, output-controle en kengetallen krijgen nog steeds veel aandacht. Het grote bezwaar tegen een te grote nadruk op deze vormen van controle is echter dat kengetallen alleen bij hoge uitzondering alle processen en uitkomsten kunnen weerspiegelen. Recent onderzoek heeft dit weer eens bevestigd.²

Zo leidt de grote nadruk op prestatiecijfers tot minder goede dienstverlening en het ontstaan van een 'virtuele werkelijkheid'. Managers besteden dan namelijk vaak aanzienlijk meer tijd aan de productie en interpretatie van prestatiecijfers dan aan de processen waaruit zij voortkomen. Dit beperkt de effectiviteit van de dienstverlening. Het te ver doorgeslagen bedrijfsmatig denken bij de overheid en dus ook bij Defensie moet worden genuanceerd: resultaatgericht werken moet worden gebalanceerd door processen van controle en verant-

² Loes Berendsen. *Brabants Dagblad*, 16 juni 2007, blz. 16. Zie ook: www.bureaucratischedramas.nl. Zie eveneens J. de Vries en M. van Dam. *Politiek-bestuurlijk management*. Alphen a/d Rijn, 1998.

woording op basis van relevante en realistische ervaringsgegevens. Het geloof in de getallen mag niet langer heilig zijn. Cijfers moeten dan ook gedragen worden door een realistische en verreikende visie op de toekomstige werkelijkheid.

Daartoe hebben we vooral leiders nodig die met kennis van de militair-operationele praktijk, een gedegen (wetenschappelijke) opleiding en veel gevoel voor politiek-bestuurlijke verhoudingen hun eigen afwegingen kunnen maken om in de geest van hun commandant of chef evenwichtige besluiten te kunnen nemen. Deze visie zou er niet alleen op gericht moeten zijn aan operaties in een conflict deel te nemen, maar ook en vooral eventuele gevechten hierbij te *winnen*.

Krijgsmacht uitgehold? Nog niet, maar soms lijkt het er wel op. We moeten dit beeld corrigeren. Dit vereist een beleidsmatige verschuiving van efficiency naar effectiviteit. Daarom zullen we er alles aan moeten doen om onze mannen en vrouwen zo goed mogelijk op te leiden, te vormen, uit te rusten en voor te bereiden. Hiervoor is meer geld nodig dan nu is voorzien. Alleen zo kan de krijgsmacht blijven bijdragen aan Nederlands veiligheidsbeleid en tegelijkertijd kostbare levens sparen.

Want cijfers houden op virtueel te zijn als namen van personele verliezen in operaties moeten worden bekend gesteld en verantwoord.

Effecten van IED's op het defensieoptreden

drs. S.J. van der Meer, kol. drs. C.E. van den Berg en dr. E. Bakker*

Inleiding

Op 20 april 2007 werd voor het eerst een Nederlandse militair in Afghanistan gedood door een aanslag met een *Improvised Explosive Device* (IED): korporaal Cor Strik kwam om het leven toen hij tijdens een voetpatrouille door een geïmproviseerd explosief werd getroffen.¹ Het was niet de eerste keer dat Nederlandse militairen in Afghanistan werden geconfronteerd met een dergelijke aanslag, en helaas zal het waarschijnlijk ook niet de laatste keer zijn geweest. Vooral in Irak en Afghanistan vinden momenteel veelvuldig aanslagen met IED's plaats. De effectiviteit van deze wapens, ook vaak (maar onvolledig) omschreven als 'bermbommen', neemt voortdurend toe. In Irak vallen de meeste slachtoffers onder de buitenlandse troepen inmiddels door aanslagen met IED's.

Dit artikel geeft een algemene beschrijving van de gevolgen van de

IED-dreiging voor de Nederlandse krijgsmacht. De auteurs stellen dat de inzet van IED's in (potentiële) uitzendgebieden van de Nederlandse krijgsmacht consequenties heeft op politiek-strategisch, tactisch-operationeel en individueel niveau.

Kenmerken van IED's

IED's zijn geïmproviseerde explosieven die worden ingezet als wapen. De enige gemeenschappelijke kenmerken van deze wapens zijn dat de basis uit militaire, industriële of zelfgemaakte explosieven bestaat en dat de gebruikers het uiteindelijke wapen zelf in elkaar zetten. Vooral vanwege dit laatste kenmerk verschillen IED's enorm in aard en gebruik. Over het algemeen gaat het bij deze wapens om explosieven die op een locatie, meestal langs wegen, worden verstoep om tot ontploffing gebracht te worden op het moment dat een tegenstander in de buurt is. IED's kennen ook een 'mobiele' vorm; ze worden soms in voertuigen geplaatst (zogenoemde *vehicle borne IED's*) of door zelfmoordterroristen gedragen.

Met uitzondering van zelfmoordaanslagen, vindt de ontsteking van de explosieven op afstand plaats. De wijze waarop varieert van het gebruik van

simpele trekkoorden en elektronische ontsteking tot infrarood-afstandsbediening en bewegingssensoren. Vaak maken de bommenmakers hierbij gebruik van typische huis-tuin-en-keukenmaterialen zoals een mobiele telefoon, de afstandsbediening van een garagedeur, of de bewegingssensor van een buitenlantaarn of winkschuifdeur.

Tactieken

Wat betreft de tactieken rond aanslagen met IED's blijkt dat de daders vaak zoeken naar de zwakste schakel in de verdediging van de tegenstander. In het geval van *hard targets*, zoals militaire konvooien of patrouilles, zijn dat in eerste instantie de zwakst beveiligde onderdelen (minder zwaar bepantserde voertuigen en tankwagens). Er zijn echter ook aanslagen bekend waarbij de daders bewust richten op een 'moeilijker' en daardoor meer aansprekend doel, om zodoende de psychologische uitstraling van de aanslag te vergroten. Bij aanvallen op konvooien of patrouilles gebruiken de daders een enkele IED of een reeks aan elkaar gekoppelde IED's (zogenoemde *daisy chains*). In sommige gevallen vormt het detoneren van een IED bovendien het startsein voor een gecombineerde aanval met granaatwerpers en vuurwapens. Vaak proberen de daders ook het gedrag en de richting van

* Van der Meer en Bakker zijn als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het *Clingendael Security and Conflict Programme* van Instituut Clingendael. Van den Berg is docent Leidinggeven en Militaire Ethiek aan de Nederlandse Defensie Academie.

¹ 'Vastberadenheid blijft na dood korporaal', *Defensiekrant*, 26 april 2007.

konvoien en patrouilles te 'sturen' door het organiseren van obstakels op de weg: een 'defecte' vrachtwagen, een in scène gezet auto-ongeluk of kinderen die plotseling de weg over rennen. Dergelijk oponthoud biedt daders de mogelijkheid de vijandelijke voertuigen dichter naar de IED te leiden en/of hun snelheid te verlagen, zodat de explosie meer effect heeft.

De geïmproviseerde explosieven zijn meestal gericht op het van anderen raken van het doel. Daartoe worden de IED's ingegraven of verstopt onder zwerfafval, vegetatie, dode dieren en zelfs mensen. Als reactie op toegenomen bepantsering aan de onderkant van voertuigen zijn de daders echter ook steeds vaker overgegaan tot het

af moeten gaan op het verwachte moment waarop deze teams gearriveerd zullen zijn.

Naast de inzet als 'bermbom', komt ook de 'mobiele' inzet van IED's veelvuldig voor: geïmproviseerde explosieven in de vorm van een (vracht)autobom of gedragen door een zelfmoordterrorist. Een uitzonderlijke verschijningsvorm daarvan is die van de 'onwetende zelfmoordterrorist': ontvoerde chauffeurs krijgen buiten hun medeweten een IED in hun voertuig geïnstalleerd en vervolgens worden ze weer vrijgelaten. Wanneer ze op weg naar de vrijheid met hun voertuig langs een potentieel doelwit rijden, wordt de IED op afstand tot ontploffing gebracht.²

militairen maakten kennis met IED's tijdens hun strijd met het Ierse Republikeinse Leger (IRA) in Noord-Ierland. In Afghanistan is het gebruik van IED's ook al langer bekend. In de jaren tachtig hadden de troepen van de Sovjet-Unie ernstig te lijden onder aanslagen met IED's door Afghaanse mujahedeën en buitenlandse strijders. Ook na hun terugtocht uit Afghanistan waren de Russen nog niet van het fenomeen IED verlost: in Tsjetsjenië hebben rebellen het wapen in de jaren negentig eveneens veelvuldig ingezet. Ten slotte is ook Israël in de jaren negentig regelmatig met IED's geconfronteerd in de Gazastrook en het bezette deel van Zuid-Libanon. In dit laatste gebied was het vooral de Hezbollah-beweging die IED's gebruikte tegen Israëliëse militairen.

Amerikaanse militairen onderzoeken het wrak van een auto waarvan de inzittenden vermoedelijk IED's wilden plaatsen, Irak, 2006

(Foto US Department of Defense, A. Garnett)

hoger plaatsen van IED's, bijvoorbeeld door deze onder viaducten te hangen of door ze in naast de weg gelegen struiken, bomen en elektriciteitspalen te plaatsen. Daarnaast anticiperen daders op situaties die ontstaan na een aanslag op konvoien en patrouilles. In de wetenschap dat hulpteams binnen een bepaalde tijd ter plekke zijn, plaatsen zij een tweede serie IED's die

Geen nieuw fenomeen

Aanslagen met IED's en de bovengenoemde tactieken zijn overigens beslist geen nieuw fenomeen. Alleen de hoge frequentie en het feit dat ze vaker dodelijk zijn, is relatief nieuw. Al sinds de jaren zestig van de twintigste eeuw hebben verschillende landen met deze geïmproviseerde explosieven te maken gehad. Britse

Een echt grootschalig gebruik van IED's is echter een ontwikkeling van de afgelopen jaren. Vooral in Irak heeft het aantal aanslagen met IED's enorme proporties aangenomen na de door de Amerikanen aangevoerde invasie in 2003. In Afghanistan worden sinds de val van de Taliban in 2001 steeds vaker IED's ingezet tegen de nieuwe Afghaanse machthebbers en hun buitenlandse bondgenoten.³ De kennis over de productie en het gebruik van IED's blijkt zich daarnaast razendsnel over de wereld te verspreiden, onder meer via internet en cd-roms; ook dit is een relatief nieuwe trend.

Politiek-strategisch niveau

De toenemende dreiging van aanslagen met IED's heeft voor de Nederlandse krijgsmacht implicaties op verschillende niveaus. Allereerst dient de invloed op het politiek-strategische niveau te worden genoemd. Westerse militairen beschouwen IED's veelal als

² Zie bijvoorbeeld: David Rising, 'Iraqis using kidnap victims as bombers', in: *Washington Post*, 21 september 2006.

³ Zie bijvoorbeeld: Ko Colijn, 'Verslechterde veiligheidssituatie', in: *Vrij Nederland*, 19 maart 2006.

tactische wapens.⁴ Voor de daders van de aanslagen met geïmproviseerde explosieven is een IED echter (ook) een strategisch wapen. Het wapen past binnen de strategie om de wil tot vechten van de tegenstander (de militairen in het veld, de militaire leiding, de publieke opinie en politici) te breken. Daarbij hoort een uitgekende mediastrategie (internet, Al-Jazeera, CNN) met spectaculaire beelden en gruwelijke verhalen die de wereld worden ingestuurd. Hoe belangrijk dit strategische aspect is, blijkt wel uit het feit dat de meeste aanslagen op beeld worden vastgelegd. Die beelden moeten overigens niet alleen de vijand 'raken', maar zijn eveneens van groot belang voor het mobiliseren van de achterban en voor het rekruteren van nieuwe strijders.

Draagvlak

De politiek-strategische implicaties van deze vorm van oorlogvoering kunnen groot zijn. De risico's van het uitzenden van militairen is door de veelvuldige inzet van IED's toegenomen. De kans op aanslagen waarbij militairen gewond raken of om het leven komen is groter geworden. Dit kan een negatieve invloed hebben op het draagvlak voor de betreffende missie. Bij veel dodelijke slachtoffers is de kans groot dat de publieke opinie zich op enig moment tegen de militaire operatie zal keren.

Waar wat dat betreft de drempel in de publieke opinie ligt, is volledig afhankelijk van de aard en specifieke omstandigheden van de betreffende militaire operatie. Deze drempel is mogelijk lager in het geval van humanitaire missies. Dergelijke missies, en 'militaire uitzending' in het algemeen, worden in het Nederlandse referentiekader nog vaak in verband gebracht met 'hulp'. Het beeld van Nederlandse militairen die schooltjes bouwen voor een bevolking in nood past beter in de publieke beeldvorming dan Nederlandse militairen die in een strijd op leven en dood zijn verwickeld omdat hun aanwezigheid door een (klein) deel van die bevolking niet gewenst is. Naarmate meer

Nederlandse militairen door aanslagen met IED's om het leven komen, zal dat beeld in de publieke opinie veranderen. Het zal duidelijker worden dat de Nederlandse militairen niet slechts nobele hulpverleners zijn, maar zich daadwerkelijk in een oorlogssituatie bevinden – met alle gevaren van dien.

Het is helemaal afhankelijk van de perceptie van het doel van de betreffende militaire missie in hoeverre de Nederlandse bevolking hier achter zal willen blijven staan. Er kan relatief snel een beeld van 'stank voor dank' ontstaan. Mocht de publieke opinie zich tegen de militaire operatie keren, dan is het vervolgens de vraag wat beleidsmakers, vooral op politiek niveau, hier voor conclusies aan verbinden. Voor politici weegt de druk van de publieke opinie vaak zwaarder dan voor militairen.

Op de lange termijn zal het toenemende gevaar voor militairen om door aanslagen met IED's om het leven te komen ook kunnen leiden tot een verminderde aantrekkingskracht van het militaire beroep. Dit zou wervingsproblemen en een tekort aan (gespecialiseerde) militairen kunnen veroorzaken. Hierdoor zullen de wervingskosten voor de Nederlandse krijgsmacht toenemen. De Verenigde Staten ervaren dit probleem reeds, zoals al in 2005 in verschillende media werd bericht:

*'The Iraq war is the driving force behind the Army's recruiting problem', said Charles Pena of the Cato Institute, a Washington-based policy research group. 'Working in the civilian economy doesn't entail the risk of getting blown up by an IED in Iraq', said Pena, referring to the roadside bombs and other improvised explosive devices that have been the leading cause of death for U.S. soldiers in Iraq.'*⁵

Nazorg

De maatschappelijke kosten zullen eveneens toenemen op het gebied van nazorg aan uitgezonden militairen. Militairen die te maken hebben gehad

met aanslagen door middel van IED's lopen bijvoorbeeld het risico dat ze te kampen krijgen met psychische problemen zoals het posttraumatisch stress syndroom (PTSS). Ook kan de langdurige verhoogde alertheid na terugkeer van uitzending leiden tot aanpassingsproblemen, zowel in privé- als in werksituaties.

Het is weliswaar moeilijk om voorstellingen op dit terrein te doen, maar het geeft eens te meer aan hoe veelzijdig het effect van IED's kan zijn: aanslagen met deze wapens hebben niet alleen effect op de militairen tegen wie ze in eerste instantie zijn gericht, maar hebben eveneens op indirecte wijze hun uitwerking in het land van herkomst van de betreffende militairen.

Tactisch-operationeel niveau

Naast invloed op politiek-strategisch niveau heeft de toenemende dreiging van aanslagen met IED's eveneens invloed op de wijze van opereren van de Nederlandse krijgsmacht. Het risico dat militairen gewond raken of de dood vinden door exploderende IED's wordt groter en daardoor zullen ook de inspanningen toenemen om deze dreiging tegen te gaan. De belangrijkste tegenmaatregel op tactisch-operationeel niveau is het vergroten van het bewustzijn van de dreiging (*increasing awareness*). Door alert te zijn op het gevaar van IED's en vaardigheden te ontwikkelen om potentiële bedreigende situaties te herkennen, valt er veel aan veiligheid te winnen. Hoewel awareness van het grootste belang is, kan het echter

4 Uitzondering op deze regel is de Amerikaanse luchtmachtgeneraal Lance Smith, *Supreme Allied Commander Transformation* van de NAVO, die stelt dat IED's voor de bommenleggers een belangrijk strategisch wapen zijn waarmee zij de wil tot vechten willen ondermijnen. Joris Janssen Lok, 'IED threat is here to stay, says top US/NATO chief', in: *Jane's Defence Weekly*, 24 mei 2006, blz. 7.

5 Jeffrey St. Onge, 'U.S. Military Recruiting Shortfalls Add to Pressures on Force', nieuwsbericht *Bloomberg*, 10 juni 2005 (www.bloomberg.com).

nooit afdoende zijn om aanslagen met IED's volledig te voorkomen. Maatregelen die een grotere invloed op de wijze van opereren hebben, zijn daarom vrijwel onvermijdelijk.

Bepantsering

In crisisgebieden als Irak en Afghanistan is het optreden van de Nederlandse krijgsmacht altijd gericht geweest op een 'zachte' benadering: het leggen van intensief contact met de plaatselijke bevolking, het winnen van de *hearts and minds* en het patrouilleren onder het motto *smile and wave*. Hoe meer de Nederlandse militairen de dreiging door aanslagen met IED's ondervinden, hoe minder deze benadering overeind zal kunnen blijven. In de praktijk zal de bescherming van Nederlandse militairen in eerste instantie immers vooral verbeterd kunnen worden door meer gepantserde voertuigen in te zetten. Een voorbeeld hiervan is de aanschaf in 2006 van 25 Bushmaster-pantservoertuigen voor gebruik door de Nederlandse militairen in Uruzgan.⁶

Het patrouilleren en verplaatsen in gepantserde voertuigen, hetgeen op korte termijn de veiligheid van de militairen vergroot, kan op langere termijn echter leiden tot verminderd contact met de lokale bevolking. Dat kan op zijn beurt nadelige gevolgen hebben voor de militaire operatie als geheel. Steun en informatie uit de lokale samenleving is onmisbaar voor effectief optreden, evenals voor de bestrijding van degenen die IED's plaatsen. Informatie uit de samenleving vergt weliswaar een langdurige en potentieel gevaarlijke investering in een

Task Force Uruzgan, Afghanistan. Meerdaagse patrouille van Nederlandse militairen in de omgeving van Tarin Kowt (Foto AVDD, R. Frigge)

goede relatie, maar is op de langere termijn waarschijnlijk zeker zo effectief als puur technische beschermingsmaatregelen. Het is echter bijzonder moeilijk om een balans te vinden tussen de bescherming die men militairen wil bieden – rekening houdend met de mogelijkheden binnen de militaire operatie zelf – en de mate waarin men slachtoffers accepteert om het doel van de militaire operatie te bereiken. Militairen, beleidsmakers en politici kunnen hierover uiteenlopende meningen hebben.

De kans bestaat bovendien dat de IED-makers op de inzet van gepantserde voertuigen zullen reageren door gebruik te maken van zwaardere explosieven. Dit blijkt ook uit de ervaringen van de Amerikaanse troepen in Irak, waar zelfs M1 Abrams-tanks zijn opgeblazen met IED's. Uiteraard kan de reactie op de zwaardere IED's het gebruik van nog zwaarder bepantserde voertuigen zijn. Op die manier kan echter een wapenwedloop tussen zwaardere IED's en zwaardere bepantsering ontstaan die het oorspronkelijke doel van de missie voorbijschiet. Ergens zal dan ook een grens getrokken moeten worden tot waar de fysieke beveiliging van de Nederlandse militairen dient te gaan.

Naast allerlei fysieke tegenmaatregelen is het daarom belangrijk om het probleem van IED's ook met *intelligence* aan te pakken en ervoor te zorgen dat opstandelingen zo weinig mogelijk steun krijgen van de plaatselijke bevolking.⁷ Goede internationale samenwerking bij het inwinnen van informatie is daarbij van wezenlijk belang. De 'productieketen' van de explosieven verdient daarbij veel aandacht; het is immers beter om de IED's bij de productie te bestrijden dan wanneer ze al geplaatst zijn.

'Risicomijdend' gedrag

Ook indirecte effecten van IED's op de wijze van opereren vormen een punt van aandacht. Hoewel de geïmproviseerde explosieven vooral een fysieke bedreiging vormen, richten ze ook schade aan op sociaal-psychologisch vlak, zoals verderop in dit artikel aan de orde komt. In Irak blijkt de dreiging van IED's bijvoorbeeld een verpletterend effect te hebben op het moreel van de Amerikaanse militairen.⁸ De angst voor IED's zit er bij velen van hen zo diep in dat het leidt tot een verharding in de wijze van opereren. Wanneer het gevaar van IED's voortdurend op de loer ligt, zullen sommige militairen heel ver gaan om de (gepercipieerde) risico's te verminderen.

⁶ 'Defensie wil bomvrije jeeps voor Uruzgan. Aantal aanslagen neemt toe', in: *NRC Handelsblad*, 2 juni 2006; 'Militairen Uruzgan lenen Nyala's van Canada', in: *Defensiekrant*, 27 juli 2006; 'Defensie koopt Bushmaster', in: *Defensiekrant*, 10 augustus 2006.

⁷ Zie bijvoorbeeld: John Barry, Michael Hastings en Evan Thomas, 'IEDs: At War With An Insidious Weapon', in: *Newsweek*, 27 maart 2006.

⁸ Tom-Jan Meeus, 'Excessen in Irak symboliseren onmacht VS', in: *NRC Handelsblad*, 3 juni 2006.

Denk aan Amerikaanse militairen in Irak die zware verkeersongevallen veroorzaken, uit angst dat ze hun voertuig moeten afremmen of stoppen om vervolgens door een IED getroffen te worden. Ook zijn voorbeelden bekend van chauffeurs die bewust niet afremmen voor plotseling overstekende kinderen, uit angst dat het een valstrik is om hun voertuig snelheid te laten minderen.

Dergelijk min of meer *rücksichtslos* gedrag ondermijnt op zijn beurt weer het draagvlak van de militaire operatie onder de lokale bevolking en kan zodoende zelfs leiden tot meer verzet, en dus ook tot meer aanslagen met IED's. Op deze manier kunnen de militairen gevangen raken in een vicieuze cirkel: door hun pogingen om aanslagen met IED's te voorkomen, neemt het aantal aanslagen met deze wapens juist toe.

Vertragend effect

Tot slot is op tactisch-operationeel niveau van belang dat de grotere alertheid die de IED-dreiging veroorzaakt tot vertraging kan leiden in de uit te voeren taken van de militairen. Wanneer wegen alleen na inspectie en/of ontmanteling van IED's te gebruiken zijn, neemt de verplaatsbaarheid van de militairen drastisch af. Het kan op deze manier gebeuren dat de militairen meer tijd kwijt zijn met het bevorderen van hun eigen veiligheid dan dat ze toekomen aan de taken waarvoor ze in feite zijn uitgezonden. Ook deze verminderde effectiviteit van de militaire inzet is één van de doelen die de daders met hun wapen proberen te bereiken.⁹

Individueel niveau

Behalve implicaties op politiek-strategisch en tactisch-operationeel niveau kan de toenemende dreiging van IED's ook gevolgen hebben voor de militair op individueel niveau – en daarmee voor de mentale component van het militaire optreden. In de media wordt regelmatig een relatie gelegd tussen de frustratie over aan-

De Amerikaanse soldaat eerste klas D. Weber (rechts) legt de eed af, enkele uren nadat hij gewond was geraakt bij een aanslag met een IED in Irak, juni 2007

(Foto US Army, T. Tae)

slagen met IED's en zelfmoordaanslagen waaraan militairen blootstaan en geweldsexcessen door diezelfde militairen, vooral in Irak en Afghanistan. In een artikel in *NRC Handelsblad* dat ingaat op excessen in Irak verwoordt de Amerikaanse reservist Burland de frustratie als volgt:

Creepy werk, zegt hij. Elk dorpje dat je passeert, elke voetganger die je toezwaait, kan een IED bij zich hebben. Je weet het niet. Je wordt er opgefokt van. Het gevolg is, zegt Burland, dat je onderweg zo gespannen als een veertje zit te turen naar mogelijke IED's. En als je dan toch weer wordt verrast, is het moeilijk je drift te beteugelen, zegt hij: het bevestigt dat Amerikanen slechts schietschijf zijn in Irak. Daar word je zo agressief van.¹⁰

Ook werd recentelijk in de media een verband gelegd tussen het grote aantal burgerslachtoffers bij acties van NAVO-militairen in Afghanistan, kort nadat ter plaatse een zelfmoordaanslag was gepleegd.¹¹

Duidelijk is dat militairen die betrokken zijn bij de operaties in Irak en Afghanistan voortdurend blootstaan aan de dreiging van (zelfmoord)aanslagen met IED's. Tijdens de operatie in Irak zijn aan de zijde van de Verenigde Staten in de periode juli 2003 tot en met april 2007 al zeker 1.354 dodelijke slachtoffers gevallen door aanslagen met IED's.¹² Dit zijn gemiddeld 29,4 slachtoffers per maand, oftewel bijna één per dag. IED's zijn wapens waartegen een militair zich niet kan verdedigen anders dan door voortdurende waakzaamheid. Dreiging waartegen een militair zich niet

kan verdedigen kan een grote negatieve impact hebben op het moreel en angstonderdrukking. De klassieke studie *Men Under Stress* beschrijft al hoe geallieerde vliegtuigbemanningen doodsbang waren voor de Duitse *Flak*:

⁹ Raymond van den Boogaard, 'Militairen in Uruzgan: Bomdreiging maakt missie nog lastiger', in: *NRC Handelsblad*, 7 november 2006.

¹⁰ Tom-Jan Meeus, 'Excessen in Irak symboliseren onmacht VS', in: *NRC Handelsblad*, 3 juni 2006.

¹¹ 'VS en NAVO doden burgers in Afghanistan', in: *NRC Handelsblad*, 5 maart 2007.

¹² Zie: www.icasualties.org, laatst bezocht op 24 mei 2007. Deze website baseert zich op officiële gegevens van het Amerikaanse ministerie van Defensie. Omdat het ministerie niet voor alle slachtoffers de doodsoorzaak bekendmaakt, zijn de cijfers waarschijnlijk aan de lage kant.

Enemy planes are objects that can be fought against. They can be shot down or outmanoeuvred. Flak is impersonal, inexorable and ... deadly accurate. It is nothing that can be dealt with – [a] greasy black

smudge in the sky until its burst is close. Then it is appreciated as the gaping holes in the fuselage, the fire in the engine, the blood flowing from a wound, or the lurch of the ship as it slips out of control.¹³

¹³ Roy R. Grinker en John P. Spiegel, *Men Under Stress* (Londen, J.&A. Churchill Ltd, 1945; heruitgave 1963) blz. 34.

¹⁴ Zie bijvoorbeeld: C.E. van den Berg, J. Soeters en M. Dechesne, 'Effecten van doodsdreiging tijdens vredesoperaties', in: *Militaire Spectator* 2006 (175) (7/8) blz. 308-319.

¹⁵ Tanja S. Stucke en Roy F. Baumeister, 'Ego depletion and aggressive behavior: Is the inhibition of aggression a limited resource?', in: *European Journal of Social Psychology*, Vol. 36, No. 1 (januari/februari 2006), blz. 1-146.

¹⁶ S. Solomon, J. Greenberg en T. Pyszczynski, 'A terror management theory of social behavior: the psychological functions of self-esteem and cultural worldviews', in: M.P. Zanna (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 24 (1991), New York, Academic Press, blz. 93-159; J. Greenberg, S. Solomon en T. Pyszczynski, 'Terror management theory of self-esteem and social behavior: empirical assessments and conceptual refinements', in: M.P. Zanna (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 29, New York, Academic Press, 1997, blz. 61-139; T. Pyszczynski, J. Greenberg, en S. Solomon, 'A dual-process model of defense against conscious and unconscious death-related thoughts: An extension of terror management theory', in: *Psychological Review*, Vol. 106, nr. 4 (1999), blz. 835-845.

Drreiging en agressie

Hoewel er geen onderzoek gedaan is naar de psychologische effecten van IED's, is wel veel onderzoek gedaan naar de effecten van doodsdreiging op gedrag¹⁴ en naar agressie in reactie op situaties waarin iemand niet kan reageren. Deze onderzoeken kunnen helpen om de psychologische effecten te begrijpen van de constante en niet te voorspellen dreiging die uitgaat van IED's. Dit artikel gaat daarbij niet in op de traumatische gevolgen van een aanslag zelf, maar op de gevolgen voor de moraal en het gedrag van militairen tijdens inzet.

De hiervoor aangehaalde reservist Burland geeft heel treffend aan dat je als militair voortdurend gespannen bent en niet weet wanneer je slachtoffer van een IED kunt worden. Dit is tekenend voor de onmacht om je te kunnen verdedigen en actief je lot te kunnen bepalen. In onderzoek in een veilig laboratorium is aangetoond dat proefpersonen die langdurig een een-tonige taak moesten verrichten, waarbij ze zich niet emotioneel mochten uiten, agressiever reageerden na die taak dan proefpersonen die zich actief konden opstellen.¹⁵ Dit onderzoek liet zien dat mensen die zich gedurende langere tijd moeten inhouden, zich hierdoor agressiever opstellen ten opzichte van hun omgeving. Voor militairen kunnen vergelijkbare effecten optreden. Als militairen zich tijdens een patrouille of een transport lange tijd moeten inspannen zonder dat ze zelf actief kunnen optreden tegen de dreiging van gevaar en er dan plots een incident plaatsvindt, zoals een aanslag met een IED, zullen de reacties heftiger zijn dan bij een vergelijkbare explosie door een granaat tijdens een gevecht.

Een ander effect is de constante doodsdreiging die van IED's uitgaat. Door het voortdurende gevaar van IED's en de aandacht hiervoor zullen militairen bewust of onderbewust moeten omgaan met die dreiging. De invloed van doodsdreiging staat centraal in de zogeheten *terror-management*-theorie.¹⁶ In het boek *In*

*the Wake of 9/11. The Psychology of Terror*¹⁷ wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen directe reacties (*proximate*) en onderbewuste psychologische reacties (*distal*) tegen doodsdreiging. De directe reacties zijn gebaseerd op de *skills & drills* en de al eerder beschreven operationele en technische gevolgen. De indirecte reacties hebben vooral gevolgen voor de manier waarop mensen onder dreiging zichzelf en hun omgeving interpreteren. Uit de onderzoeken in het kader van de terrorisme-management-theorie blijkt dat mensen zich psychologisch wapenen tegen doodsdreiging door hun zelfwaardering (*self-esteem*) te verhogen, evenals het belang dat zij hechten aan hun eigen wereldbeeld (*cultural worldview*). Hierdoor bouwt men een psychologische verdediging op tegen doodsangst (*terror*) die het gevolg is van bewustwording van de eigen dood.

Zelfwaardering

De dreiging van IED's, zelfmoordaanslagen en terreur in het algemeen veroorzaakt een constante doodsdreiging. Indien mensen niet in staat zijn hun zelfwaardering te verhogen door zich psychologisch op te werken, blijken ze sterker aan de dood te denken en ook meer angstreacties te vertonen. Zelfwaardering, eer en militaire waarden zijn dan van belang voor militairen om effectief op te blijven treden. Als deze waarden niet voldoende bescherming blijken te bieden, omdat je je niet kunt verdedigen tegen de dreiging en slechts de gebeurtenissen kunt afwachten, is de kans op angstreacties groter. Dit is ook precies de bedoeling van terreur: zorgen dat mensen zich niet actief kunnen wapenen tegen de dreiging, waardoor ze het gevoel krijgen machteloos te zijn.

De waarden en patronen van het eigen wereldbeeld zijn van belang om deze potentiële angst te onderdrukken. Een van de gevolgen van dreiging is dan ook een grotere waardering voor de eigen groep en het zich afzetten tegen andere groepen, zeker als zo'n andere groep wordt gezien als een bedreiging

van de eigen waarden en normen. Dit kan zich verschillend uiten: van een voorkeur voor bepaalde muziek tot negatieve beeldvorming over andere groepen of zelfs agressie tegen andere groepen. De grondleggers van de terrorisme-management-theorie verwoorden dit duidelijk: *When their own mortality is salient, as in war-*

*time, people particularly punish those from outgroups seen to threaten basic values.*¹⁸ Met andere woorden: de verwachting is dat militairen onder dreiging meer aan elkaar zullen hechten en een negatievere houding zullen ontwikkelen ten opzichte van andere groepen.

In onderzoek onder Nederlandse militairen tijdens de ISAF-missie in 2003 is al aangetoond dat een grotere angst voor de dood kan leiden tot een nega-

onderzoek was de dreiging van IED's echter laag en werd de zelfwaardering

¹⁷ T. Pyszczynski, S. Solomon en J. Greenberg, *In the Wake of 9/11. The Psychology of Terror* (Washington DC, American Psychological Association, 2002).

¹⁸ S. Solomon, J. Greenberg, en T. Pyszczynski, *Curr. Dir. Psychol. Sci.* 9 (2000) blz. 200.

¹⁹ M. Deschesne, C.E. van den Berg en J. Soeters, 'International Collaboration under Threat. A Field Study in Kabul', in: *Conflict Management and Peace Science*, Vol. 24, nr. 1, maart 2007. blz. 25-36.

niet bedreigd door slachtoffers of falen binnen de missie.

'Hearts and minds'

Door de continue dreiging van aanslagen met IED's in bijvoorbeeld Irak en Afghanistan is op basis van de terrorisme-management-theorie te verwachten dat militairen zich meer op hun eigen identiteit gaan richten en zullen zoeken naar waardering voor zichzelf als militair. Deze houding kan op gespannen voet komen te staan met de doelstelling van de missie om de bevolking voor zich te winnen met een *hearts and minds*-campagne. De dreiging van IED's heeft daarmee

**Task Force Uruzgan,
Afghanistan.
Voetpatrouille
in Tarin Kowt**
(Foto AVDD, R. Frigge)

niet alleen een direct effect op de veiligheid van de militairen, maar ook, zoals hiervoor al beschreven, op de mogelijkheid een vertrouwensband op te bouwen met de bevolking.

Zeker het risico van eventuele geweldsexcessen die kunnen ontstaan als gevolg van de frustratie tegen een 'onzichtbare' vijand te vechten, ondermijnt de opzet van de missie om de bevolking voor zich te winnen.

De eerder beschreven processen van langdurige gedragscontrole onder dreiging en de indirecte verdediging tegen doodsdreiging door een vijandigere houding tegenover mensen die gezien worden als een bedreiging van

de eigen waarden, zijn verklaringen voor geweldsexcessen tegen de bevolking in de inzetgebieden. Het ultieme bewijs voor de superioriteit van de eigen groep is immers het uitschakelen van de andere groep, ook al wordt dit objectief veroordeeld. Agressie tegen de plaatselijke bevolking in plaats van tegen vijandelijke strijders kan vervolgens leiden tot een negatieve spiraal in het vertrouwen en de voor de missie zo noodzakelijke samenwerking.

Gelukkig is er nog een lichtpuntje: dreiging vergroot de behoefte aan waardering voor de eigen cultuur en de eigen basiswaarden, en wellicht ligt hier een relatie met de veelbesproken *Dutch approach*. Naast de mogelijkheid om militair op te treden tegen de dreiging, worden de waarden van de Nederlandse militairen ook het meest zichtbaar onder dreiging. Een van de wapens in de strijd kan zo het Humanitair Oorlogsrecht zijn, dat juist in de houding van militairen tegenover zowel vijandelijke strijders als de burgerbevolking weerspiegelt dat het in de missie te doen is om de opbouw van de Afghaanse maatschappij en niet om een strijd over wie de superieure groep in het gebied is.

Zelfvertrouwen

IED's en zelfmoordaanslagen zijn kortom meer dan dodelijke wapens. De continue en vaak onvoorspelbare dreiging vereist naast fysieke en technische maatregelen ook dat militairen zich mentaal tegen de dreiging kunnen verdedigen. Dit kan door het vergroten van het eigen zelfvertrouwen en geloof in de basiswaarden van de eigen cultuur. De eigen basiswaarden dienen dan wel samenwerking met de lokale bevolking mogelijk te maken. Als afzetten tegen wat als vijandig aan de eigen basiswaarden wordt gezien de boventoon gaat voeren, bedreigen IED's niet alleen de fysieke en mentale component van het eigen optreden, maar ook de conceptuele component. Daarmee zijn IED's een geducht wapen in de psychologische oorlogvoering.

Ten slotte

Terwijl IED's voor westerse militairen in operatiegebieden als Irak en Afghanistan een geducht wapen vormen, vormen zij voor opstandelingen juist een ideaal wapen. Aan de ene kant zijn IED's relatief eenvoudig te fabriceren en te gebruiken, aan de andere kant hebben ze zowel direct als indirect een groot effect.

De indirecte effecten van aanslagen met IED's zijn, zeker op de langere termijn, misschien wel belangrijker voor de daders dan de vaak grote fysieke schade die de geïmproviseerde explosieven in eerste instantie aanrichten. Degenen die IED's plaatsen, tasten op alle niveaus de wil tot vechten aan: niet alleen bij de militairen zelf, maar ook bij het thuisfront (familie van uitgezonden militairen, publieke opinie, politici).

De inzet van IED's raakt de tegenstander bovendien financieel: naast de hoge kosten voor materieel (schade, extra bepantsering, enzovoort) nemen ook de kosten toe voor *research & development*, alsmede voor werving van nieuwe militairen en voor (langdurige) nazorg aan teruggekeerde militairen.

De dreiging van aanslagen met IED's in (potentiële) uitzendgebieden van Nederlandse militairen heeft voor de Nederlandse krijgsmacht betekenis op zowel politiek-strategisch, tactisch-operationeel als individueel niveau. Op al deze niveaus zal aandacht nodig zijn om adequaat met de IED-dreiging om te gaan. De aanschaf van de Bushmaster is wellicht het meest zichtbare antwoord op de IED-dreiging, maar naast dergelijke fysieke bescherming valt ook het belang van niet-fysieke maatregelen niet te onderschatten.

Stress onder de militairen ter plekke of onrust aan het thuisfront kunnen de effectiviteit van het militaire optreden evenzeer aantasten als de directe fysieke schade die een explosiverende IED aanricht.

Counter-IED: van reactief naar proactief

H. Molman – luitenant-kolonel der artillerie*

*'We have to be lucky once,
you have to be lucky always.'*

Patrick Magee, Iers-Republikeins
terrorist, na de bomaanslag op het
Grand Hotel in Brighton in 1984

Inleiding

Bermbommen' worden ze populair wel genoemd, de *Improvised Explosive Devices* of IED's, die Nederlandse en andere militairen zo vrezen. Door zijn relatieve eenvoud, lage kosten en grote uitwerking is het IED uitgegroeid tot één van de voorkeurswapens van opstandige groeperingen.

Omdat de makers improviseren, is het IED een uniek wapen, te optimaliseren voor elk specifiek doel. Van een eenvoudige constructie op basis van een ongesprongen projectiel tot een technisch gecompliceerd systeem dat van grote afstand tot ontploffing kan worden gebracht. Sommige IED-makers zijn technische experts die een geavanceerd systeem kunnen ontwikkelen. Maar vaak zijn het onervaren mensen die relatief eenvoudige, maar desondanks zeer effectieve IED's kunnen vervaardigen. Daarnaast zijn de kosten van het produceren laag, zeker in vergelijking met het te behalen effect. Zelfmoordaanslagen buiten beschouwing gelaten, is het risico voor de gebruiker van een IED laag. Er is een goede ontsnappingskans.

In conflicthaarden als Irak en Afghanistan zijn IED's een favoriet wapen.

* De auteur is hoofd van de *Task Force Counter-IED*.

Het is dan ook voor de hand liggend dat er veel aandacht gaat naar de ontwikkeling van bestrijdingswijzen, de 'Counter-IED'. Dit artikel wil inzicht verschaffen in dit begrip en schetst eerst een beeld van wat een IED is en op welke wijze de tegenstander een dergelijk systeem inzet. Vervolgens komt het concept aan de orde dat de NAVO tegen deze wapens heeft ontwikkeld en de aandachtgebieden daarbinnen. Het artikel sluit af met een aantal suggesties om deze 'Counter-IED' een verdere impuls te geven.

Wat is een IED?

Het IED is een springlading, gemaakt en geplaatst op een geïmproviseerde wijze. Een IED bevat vernielende, dodelijke, schadelijke, pyrotechnische of brandbare stoffen en heeft tot doel te vernietigen, te verminken of verwarring te stichten. Het ontwerp van een IED is in de regel eenvoudig en goedkoop, maar daarom niet minder gevaarlijk. Een IED kan militaire componenten bevatten, zeker in voormalige oorlogsgebieden als Irak en Afghanistan, waar dergelijke componenten nog in grote hoeveelheden voor handen zijn. Vaak zijn IED's echter niet-militaire bestanddelen, die overal te verkrijgen zijn.

Een IED is samengesteld uit een hoofdvlading, een ontsteker, schakelaar en ontstekingsmechanisme. Veel-

al is een IED verpakt ter bescherming tegen vuil en vocht. Daarnaast zijn er diverse methoden om een IED af te zetten. Op grond hiervan zijn IED's in te delen in een drietal categorieën: activering met behulp van een tijdmechanisme, activering door het slachtoffer zelf (in feite een boobytrap) of op commando van de aanslagpleger. Bij deze laatste categorie speelt nog een onderscheid tussen het afzetten van het IED met behulp van een kabel- of draadverbinding of door gebruik te maken van draadloze (zogenoemde *radio-controlled*) middelen. Combinaties en varianten van bovengenoemde mogelijkheden zijn grenzeloos door de toenemende in-

ventiviteit van zowel de makers als de leggers.

Ook zelfmoordaanslagen zijn een vorm van *Command IED*. Zelfmoordaanslagen zijn een eenvoudige vervanging voor technologie om een optimale inzet van een (veelal zwaardere) IED op een doel te garanderen.

IED-dreiging

De belangrijkste ontwikkelingen in het toekomstige wereldbeeld zijn globalisering, de toenemende toepassing van asymmetrisch optreden, de invloed van de veranderende demografie en maatschappij, falende staten, radicale ideologieën en een veelheid aan sluimerende conflicten. De wereldwijde dreiging van terrorisme, het mogelijke gebruik van massavernietigingswapens en de regionale instabiliteit zijn de veiligheidsuitdagingen voor de komende decennia. Het bestrijden van deze dreigingen zal zijn impact hebben op de aard van het gevecht en vereist een continue aanpassing van de concepten en capaciteiten van krijgsmachten. Asymmetrisch optreden kan hierin disproportionale dimensies bereiken, zeker als de opponent proliferatie en technologie benut.

Met IED's hebben groeperingen nieuwe mogelijkheden gevonden om hun doelen te realiseren. Op het operatio-

nele en tactische niveau zal de IED-dreiging eigen eenheden in hun vrijheid van handelen beperken of hen die vrijheid zelfs geheel kunnen ontnemen, waardoor het behalen van de gestelde doelen bemoeilijkt wordt. Daarnaast dragen IED's, door het grote aantal slachtoffers dat kan vallen onder militairen en burgers, in hoge mate bij aan de meningsvorming en zijn zij dus expliciet als strategisch wapen te bestempelen.

De IED-dreiging neemt in hoog tempo toe. Tegenstanders spelen snel in op nieuwe beschermingsmaatregelen of

De NAVO Counter-IED strategie

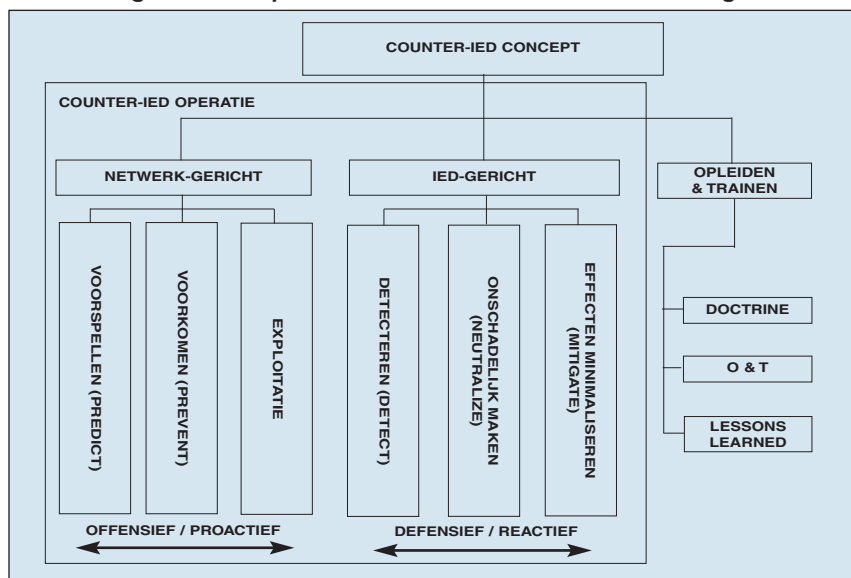
Op dit moment wordt een integrale NAVO Counter-IED strategie ontwikkeld, gebaseerd op grotendeels Amerikaanse en Britse concepten en ervaringen.

Dit concept is gebaseerd op drie zuilen:

- IED-gericht (*defeat the IED*);
- Netwerk-gericht (*defeat the system*);
- Counter-IED gerelateerde Opleiding en Training.

Het schema in figuur 1 geeft de drie zuilen weer met elk hun specifieke deelfunctiegebieden. Het concept ziet

Figuur 1 Componenten van de NAVO Counter-IED strategie

nieuwe wijzen van optreden. Het potentieel voor innovatie en technologische verbetering is hoog en de noodzakelijke technologische informatie is wereldwijd gemakkelijk verkrijgbaar. Kennis en vaardigheid ontwikkelen zich in een hoog tempo. Voor de eigen eenheden is het zeer moeilijk de effecten van IED's voor te blijven en tijdig de vereiste beschermingsmaatregelen te nemen. Ook de tegenstander maakt gebruik van zijn *lessons identified/learned*.

De Iraakse politie maakte deze IED onschadelijk in het oosten van Bagdad, 2005
(Foto US Army)

er op papier eenvoudig uit, maar de feitelijke toepassing is complex. Er is een groot aantal actoren en al hun activiteiten moeten nauwkeurig op elkaar worden afgestemd om tot een zo effectief mogelijke Counter-IED te komen.

IED-gericht optreden is defensief, veelal reactief van aard. Het richt zich op het vinden (*detection*), het onschadelijk maken (*neutralize*), maar zeker ook op het minimaliseren van de effecten (*mitigate*) van IED's. Het aangrijpen van het IED-netwerk, het offensieve aspect, is proactief van aard en is gebaseerd op het vinden (*predict*), het binden en slaan (*pre-*

vent) en het benutten van de verkregen informatie (*exploit*). Juist dit laatste is naast het vinden, binden en slaan van de tegenstander een nieuw fenomeen, dat verderop in dit artikel uitvoeriger wordt toegelicht.

De opleiding en training van personeel (zowel algemeen als specialisten), eenheden en staven vereist een gezamenlijke doctrine, kennis van optreden van de *Opposing Militant Forces* (OMF) en goed ontwikkelde *Tactics, Techniques and Procedures* (TTP's). Om in het inzetgebied effectief tegen een IED-dreiging te kunnen optreden, zal tijdens de voorbereiding op de inzet aan dit aspect de nodige aandacht moeten worden besteed. Uiteraard zal het daarbij ook steeds moeten gaan over de meest recente lessen.

Een Nederlandse benadering

Met het oog op de inzet van Task Force Uruzgan besloot de Nederlandse krijgsmacht in 2006 tot het ontwikkelen van een Counter-IED concept op basis van de NAVO-doctrine. In het Nederlandse concept vinden we de drie zuilen van figuur 1 terug.

Om proactief te kunnen optreden, zijn gevalideerde inlichtingen op alle niveaus onontbeerlijk. Een goed geplande en offensief gerichte inlichtingenoperatie, waarbij teruggevallen kan worden op nationale en internationale inlichtingenondersteuning (zowel militair als civiel), is een absolute vereiste. Het totaal van strategische, operationele en tactische inlichtingen draagt er toe bij om zo diep mogelijk in het IED-netwerk binnen te dringen. Ook groeit de behoefte aan forensische en technische inlichtingen. Hiervoor is het opleiden en inzetten van specialisten noodzakelijk.

IED-gericht optreden (defeat the IED)

Bescherming

Allereerst moeten we de eigen eenheden zo goed mogelijk tegen IED's beschermen. Gedegen kennis over de wijze waarop de tegenstander IED's

inzet, de zogenoemde *IED-awareness*, is een eerste vereiste. Vervolgens gaat het ook om een zorgvuldige voorbereiding door opleiding en training. Daarnaast zal ook de inzet van technologische middelen moeten bijdragen aan het verminderen van de kwetsbaarheid. Deze middelen kunnen uiteenlopen van eenvoudige bescherming/bepantsering van voertuigen, *compounds* en installaties tot de inzet van speciale voertuigen en hoogwaardig technologische middelen als bijvoorbeeld ECM-middelen (*jammers*).

Naast materiële beschermingsmaatregelen draagt IED-awareness bij tot het verminderen van effecten. Hieronder valt het onderkennen van ongewoon gebruikelijke situaties en patronen, die zich tijdens de werkzaamheden voordoen, zoals ontwijken/verwijderen van verlaten voertuigen en het ontwijken van onbekende voorwerpen langs de weg. De kwetsbaarheid is ook te verminderen door het eigen optreden minder voorspelbaar te laten zijn. Bijvoorbeeld door te variëren in de te gebruiken routes en tijdstippen van gebruik van die routes.

Maar preventief handelen kan ook zo eenvoudig zijn als een konvooicommandant die zich bij het binnenrijden van een gebied van verantwoordelijkheid aanmeldt en zodoende noodzakelijke informatie verkrijgt om, indien nodig, te dérouteren of tussenruimtes en snelheden te vergroten. Het gebruik van voertuigvolgsystemen (Blue Tracker) of onbemande vliegende systemen (UAV's) boven de route zijn voorbeelden van preventieve maatregelen. Daarnaast blijft een zeker percentage 'krijgsmansgeluk' van invloed.

Het vinden van een IED

Het is zaak de IED zo vroeg mogelijk te vinden. Het liefst nog in de voorbereidende fase, als componenten worden aangeleverd, geproduceerd en getransporteerd of zelfs direct voorafgaande aan de aanslag. Iedere militair, mits juist geïnformeerd en getraind, kan zo al op eenvoudige wijze

bijdragen aan het tijdig onderkennen van IED's of het vinden van voor IED's bestemde componenten. Wat doet bijvoorbeeld een Iraakse schaapherder met een dure videocamera? Waarom heeft een Afghaanse boer een elektronische garagedeur-opener op zak? Zijn die tweehonderd gsm's op de achterbank van een voertuig wel echt bestemd voor de verkoop op de markt van Kabul? Vragen die een militair zich zou moeten stellen tijdens de uitvoering van zijn dagelijkse werkzaamheden.

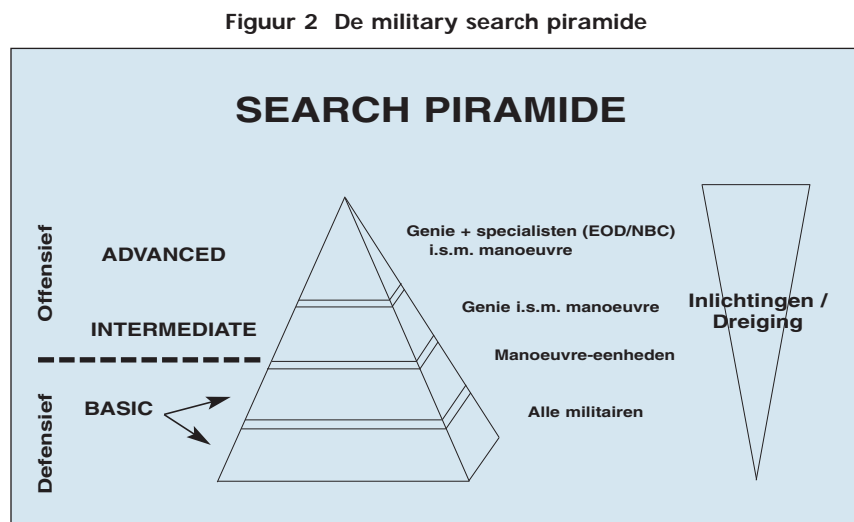
Andere, meer gespecialiseerde eenheden dragen op systematische wijze bij aan het vinden van IED's. Het door de genie ontwikkelde en al met succes toegepaste concept van *Military Search* voorziet daarin.

Bij military search gaat het om een systematische aanpak die gericht is op bescherming. Dit begrip omvat een scala aan maatregelen en activiteiten. Allereerst is military search defensief toe te passen om de vrijheid van handelen te behouden en de bescherming van eigen eenheden zo groot mogelijk te houden. Daarnaast voorziet military search in een instrument bij risicomanagement, isoleert het de dreiging van explosieven en draagt het bij aan

het veilig naderen van een doel, waarbij mogelijke schade kan worden verminderd. Military search is in dit kader ook te gebruiken om de afwezigheid van explosieven te bevestigen.

Daarnaast is military search offensief toe te passen om de vrijheid van handelen van de tegenstander te beperken of te verstoren, inlichtingen te verzamelen, het initiatief te verkrijgen, aanvallen te voorkomen en (componenten van) IED's op te sporen en in beslag te nemen. De search-operatie is gebaseerd op de resultaten van een uitgebreide inlichtingenoperatie. Military search vraagt een uitgebreide planning en voorbereiding. Offensieve search-operaties worden uitgevoerd door manoeuvre-eenheden, ondersteund door gespecialiseerde search-teams. De dreiging van de mogelijke aanwezigheid van explosieven, het vereiste veiligheidsniveau en mogelijke risico's van de omgeving (werken op hoogte, werken in riolen, in vervuilde lucht en dergelijke) bepalen de wijze van uitvoering. Door een systeem van opschaling speelt military search in op het te garanderen niveau van veiligheid, de dreigings-situatie en de mate van gevaar in de omgeving.

Figuur 2 geeft aan dat military search wordt uitgevoerd op drie niveaus, te weten *basic search*, *intermediate search* en *advanced search*.

Basic search is de defensieve vorm van military search. Het is niet vooraf gepland of voorbereid en iedere militair moet het kunnen uitvoeren. Kennis van de dreiging en van de door de tegenstander gebruikte wijzen van optreden zijn hierbij de sleutelwoorden. Basic search omvat het toepassen van drills en controles (de zogenoemde 'checks') tijdens het uitvoeren van reguliere werkzaamheden als bijvoorbeeld patrouilles of *vehicle checkpoints*.

Intermediate search is het middelste niveau van military search, uitgevoerd bij een laag risico, dat wil zeggen met een kleine kans op het aantreffen van explosieven, een laag vereist niveau van veiligheid of geen risico's in de omgeving. Intermediate search is altijd vooraf gepland en voorbereid en wordt als offensieve search-operatie uitgevoerd door genie-eenheden die gevechtssteun leveren. Zij zijn hiervoor specifiek opgeleid en staan de

manoeuvre-eenheid bij in de uitvoering van de search-operatie.

Advanced search is het hoogste niveau van military search, uitgevoerd bij een hoog risico, ofwel bij een grote kans op het aantreffen van explosieven of de aanwezigheid van gevaarlijke omstandigheden in de omgeving. Advanced search is altijd vooraf gepland en voorbereid en wordt uitgevoerd door specialisten van genie-eenheden. Aan de advanced search-teams worden begrijpelijkerwijs zeer hoge fysieke en mentale eisen gesteld.

Het neutraliseren van IED's

Neutraliseren omvat het verstoren, ontwapenen, veilig verwijderen of vernietigen van IED's. Het neutraliseren is specifiek op het IED gericht, met de bedoeling inzet en effect te verhinderen en de IED veilig te verwijderen. Het ruimen van IED's is een taak voor de EOD. Iedere EOD'er dient dan ook opgeleid en getraind te zijn om IED's te kunnen ruimen. Continue training en uitrusting met het beste materiaal vergroten de effectieve inzet van de EOD. Essentieel hierbij is dat de EOD, zowel tijdens opleiding en training, maar zeker bij inzet, moet kunnen terugvallen op gevalideerde technische inlichtingen. Juist het gebruik van geïmproviseerde middelen maakt elke IED op zich weer een nieuwe uitdaging.

Iraakse militairen met metaaldetectoren bij een stemlokaal in Fallujah, Irak, 2005
(Foto US Marine Corps, D.J. Klein)

Het aangrijpen van het IED-netwerk (defeat the system)

Een tegenstander die doelgericht IED's wil inzetten kan niet zonder middelen. Hij kan niet zonder organisatie. Het offensieve deel van Counter-IED richt zich op de onderliggende organisatie en de daarvoor noodzakelijke netwerken. Het vernietigen of ontwrichten daarvan draagt nadrukkelijk bij aan de veiligheid. Het IED is immers het eindproduct van een veelal complexe aaneenschakeling van activiteiten. Zoals figuur 3 aangeeft, is de inzet van een IED het resultaat van een zorgvuldig geplande en vaak langdurig voorbereide operatie door meerdere cellen of individuen, die veelal zonder elkaar te kennen op een gesynchroniseerde en gecoördineerde wijze samenwerken, dan wel elkaar aanvullen.

pabele belasting van de inlichtingenorganisatie.

Vinden

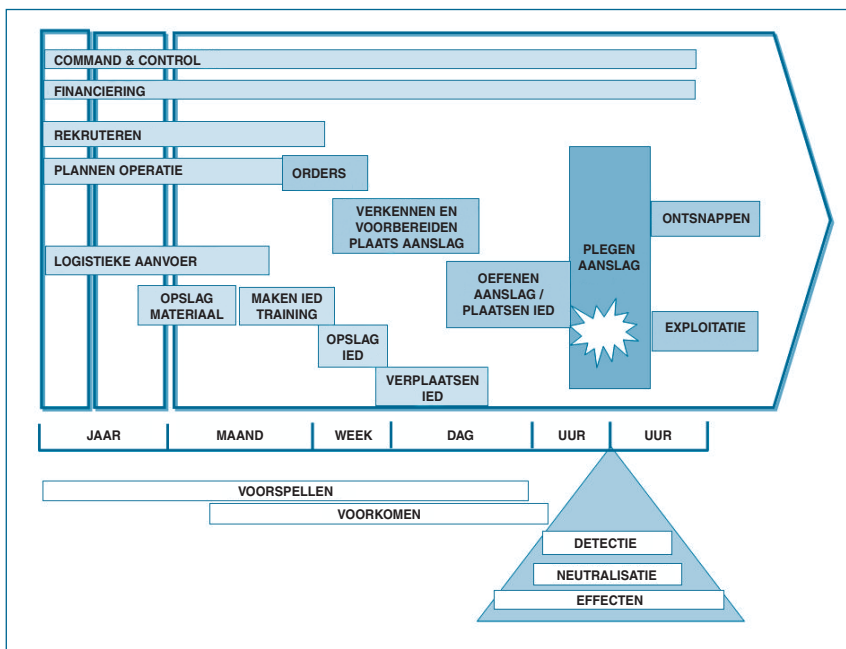
Voorspellen (*prediction*) is het identificeren van de kritieke elementen van de organisatie, werkwijzen/modus operandi, uitrusting en (ondersteunende) infrastructuur van de tegenstander. Idealiter zou op deze wijze te voorspellen moeten zijn waar, wanneer en hoe een aanslag met een IED zal plaatsvinden. Hiertoe is het verwerken van grote hoeveelheden informatie noodzakelijk. De inspanningen zijn er op gericht inzicht te krijgen in patronen in het optreden van de tegenstander.

Als deze inspanning slechts gericht zou zijn op het onderkennen van de plaats of de *triggerman*, dan zou de grootste inspanning op tactisch niveau liggen, wat in feite reactief zou

(nationaal) strategische niveau noodzakelijk. Immers, de inlichtingeninspanning zal veelal op het niveau van NAVO of nationale inlichtingendiensten de meeste informatie genereren. Het operationele niveau moet zich concentreren op *targeting* en het in de richting brengen van de inlichtingeninspanning binnen het inzetgebied. Uiteindelijk zal het tactische niveau de uitvoering, het daadwerkelijk aangrijpen van het netwerk, voor zijn rekening nemen.

Inzicht krijgen in een dergelijk netwerk, zeker bij aanvang van een operatie, is uiterst complex, maar zeker niet onmogelijk! Als alle inspanningen op het gebied van inwinnen van informatie en het genereren van inlichtingen, zowel tactisch, operationeel als strategisch en zowel nationaal als internationaal op elkaar zijn af te stemmen, is succes mogelijk. Ondersteunende processen moeten het inlichtingenproces vervolmaken. Dit zijn onder meer elektronische oorlogvoering (EOV) en *imagery intelligence* (IMINT) voor het onderkennen van verandering in locaties en trends. Het zijn analyseproducten voor de identificatie van toekomstige doelen en identificatie van IED-hotspots of *Named Areas of Interest* (NAI), om zodoende surveillance en targeting te kunnen richten. Om de dynamiek van de maatschappij beter inzichtelijk te krijgen is *human intelligence* (HUMINT) en het daadwerkelijke voet-aan-de-grond een belangrijke manier van inlichtingen verzamelen. En dat is nu juist in een complexe maatschappij als de Afghaanse de grote uitdaging.

Figuur 3 Deelactiviteiten van het IED-netwerk

Het aangrijpen van het IED-netwerk is er op gericht om de IED-aanslag zo vroegtijdig mogelijk in de voorbereiding te kunnen voorkomen. De kern van het succesvol aangrijpen van het IED-netwerk is kennis hebben van de tegenstander en zijn wijzen van optreden. Dit vereist een effectieve en ca-

zijn. Maar IED-netwerken opereren internationaal, zonder belemmering van grenzen. Financiering, aanvoer van materiaal, maar zeker de *command and control* zijn veelal niet aan de betreffende regio gebonden. Om die reden is de inspanning op het operationele en misschien zelfs het

Binden en slaan

Het binden en slaan (*prevention*) beoogt de kritieke elementen uit het IED-netwerk, die door een juiste inlichtingenoperatie zichtbaar zijn gemaakt, zo vroeg mogelijk aan te grijpen. Met een proactief optreden is het mogelijk de voorbereidingsactiviteiten van de tegenstander te verstoren en hem daarmee de mogelijkheden te ontnemen IED's in te zetten. Een goede inlichtingeninterpretatie maakt het mogelijk een military

search-operatie gericht te plannen en uit te voeren. Hierbij zal military search voornamelijk gericht zijn op het detecteren en neutraliseren van het IED, maar zeker ook bijdragen aan het offensief aangrijpen van het IED-netwerk. Te denken valt aan het instellen van controleposten of het onderzoeken van objecten (opslagplaatsen of productieplaatsen). In feite overlappen beide operaties elkaar op offensief en defensief gebied. Het neutraliseren van een aangetroffen IED of voorraden is uiteindelijk een verantwoordelijkheid van de EOD. Belangrijk hierbij is het zekerstellen van sporen en bewijslast. Om die reden zal technische/forensische inlichtingencapaciteit de cyclus moeten vervolmaken.

Er zijn meer mogelijkheden om het netwerk aan te grijpen dan alleen military search-operaties. Uit het opgebouwde inlichtingenbeeld zijn aandachtsgebieden te definiëren. Deze kunnen (voor langere tijd) onder waarneming worden gehouden om zodoende proactief te kunnen zijn tegen deelactiviteiten van het IED-netwerk. Bijvoorbeeld door het aangrijpen van een *spotter* in de bergen of een groep die bezig is met het daadwerkelijk leggen van een IED.

Ook hier zijn weer diverse mogelijkheden, variërend van de inzet van UAV's of onbemande grondsensoren tot grondgebonden verkenning. Koppeling van spotter en sensor aan een wapensysteem (*sensor-to-shooter*) vergroot de mogelijkheden proactief en agressief op te treden tegen elementen uit het IED-netwerk. Een dergelijke onmiddellijke en offensieve benadering zal de tegenstander overtuigen zijn activiteiten te staken dan wel te verleggen.

Task Force Uruzgan, Afghanistan.
De EOD op Kamp Holland demonstreert de werking van de Talon 3B explosieven-opruimings-robot
(Foto AVDD, P. Verheul)

Het targeting-proces dient in het bijzonder gericht te zijn op die elementen van het IED-netwerk die een cruciale rol spelen bij de inzet van IED's. De selectie van deze elementen geschiedt aan de hand van de beschikbare inlichtingen. Op grond hiervan vindt doelselectie plaats. Het totale netwerk zal hoger in de hiërarchie beter in beeld zijn, waar ook de deconflictie zal plaatsvinden. Immers, wat op het tactische niveau een direct te bestrijden doel is, kan op het hogere niveau wellicht een nog voor een bepaalde periode aan te houden bron van informatie zijn.

Information Operations/ Psychological Operations

De tegenstander zal zijn uiterste best doen om het optimale effect te halen uit de aanslag. Het strategische effect van een IED-aanslag vertaalt zich immers naar het voor zich winnen van de eigen bevolking, maar ook het beïnvloeden van het thuisfront in landen die militairen uitzenden. Om die reden zullen de daders proberen het effect van de aanslag in alle mogelijke media-uitingen te benadrukken. De ervaring leert dat IED-aanslagen gefilmd worden en snel op fundamentalistische internetsites, maar ook op de regionale media te zien zijn. Veel westerse media nemen deze infor-

matie en beelden over. Hierdoor kan het draagvlak voor de missie bij een thuisfront nadelig worden beïnvloed. Als onderdeel van Counter-IED zullen in het kader van de Nederlandse *InfoOps* dan ook tegenmaatregelen nodig zijn. De lokale bevolking moet worden overtuigd dat IED's een destructieve invloed hebben op de ontwikkeling van hun maatschappij en dat zij actief moeten helpen deze dreiging te stoppen. Hiervoor is het noodzakelijk de lokale sentimenten in kaart te brengen om vast te stellen welke groeperingen zich voor of tegen het gebruik van dergelijke middelen zullen opstellen. Hiervoor is in de voorbereidingsfase een *Target Audience Analysis* onontbeerlijk.

Om te voorkomen dat de plaatselijke bevolking door de vermeende effecten van IED's partij kiest voor de tegenstander, is het noodzakelijk hen te overtuigen dat inzet van IED's tegen Nederlandse troepen niet bijdraagt aan een verbetering van hun leefomstandigheden. Het gebruik van de plaatselijke taal en inzicht in de plaatselijke gebruiken moeten er toe bijdragen dat de publieke opinie in het inzetgebied zich keert tegen IED's en degenen die dat wapen benutten. Daarbij kunnen ook lokale leiders op hun verantwoordelijkheid worden gewezen.

Exploitatie

Maar ook Nederlandse eenheden kunnen de effecten van IED's exploiteren. Immers, het vinden van een IED dan wel onderzoek op de plaats van de aanslag (het zogenoemde *post blast*-onderzoek) kan de nodige informatie verschaffen over de wijze waarop een IED is gemaakt en door wie.

Na een aanslag geeft de EOD de plaats van aanslag vrij met het doel bewijsmateriaal te verzamelen. Dit bewijsmateriaal kan bijdragen als input voor een trendanalyse en helpen bij het opsporen van de daders. Een grondige analyse van bewijsmateriaal (DNA, vingerafdrukken, springstofanalyse, frequentieanalyse) is de taak van gespecialiseerde exploitatieteams. Het zekerstellen van technisch/forensisch materiaal, maar ook een eerste, onmiddellijke evaluatie van de aanslag wordt uitgevoerd door een *Weapon Intelligence Team* (WIT). Een dergelijk team bevindt zich in principe op het bataljonsniveau. Op het naasthogere niveau bevindt zich een *Combined Explosion Exploitation Cell* (CEXC), die zich bezighoudt met diepgaand onderzoek van de informatie die de WIT's zekerstellen.

Onderzoek na de aanslag

Een WIT heeft tot taak zo snel mogelijk na een aanslag of vondst onderzoek te doen naar technische aspecten van IED's en bewijsmateriaal te verzamelen. Hieruit is af te leiden op welke wijze de tegenstander zijn technieken toepast en hoe hiertegen maatregelen te ontwikkelen. Ook is het mogelijk links te leggen met het IED-netwerk en de inlichtingen te integreren in het totaalbeeld. Het WIT kan zodoende een *hot wash-up* geven aan de commandant. Deze informatie dient tevens om training ter voorbereiding op de uitzending aan te passen aan de heersende trends in het inzetgebied.

Een WIT is doorgaans samengesteld uit een ervaren EOD-er, een bevoegd opsporingsambtenaar om de integriteit van de bewijslast zeker te stellen, alsmede (forensische/technische) inlichtingencapaciteit. Het zal veelal nodig zijn een beveiligingselement aan een WIT toe te voegen om hen ge-

durende het onderzoek ongestoord te kunnen laten werken.

Op hoger niveau draagt een CEXC zorg voor de analyse en verwerking van de uit het WIT ontvangen informatie. De hieruit geproduceerde technische inlichtingenrapporten worden tot op eenheidsniveau verspreid. Een CEXC bevindt zich op het operationele niveau en bestaat uit ervaren EOD personeel, wetenschappers en specialisten op het gebied van technische inlichtingen.

De analyse van het CEXC alleen volstaat niet. Zowel nationaal als internationaal is verdere analyse noodzakelijk. De hieruit verkregen informatie kan bijdragen aan het vullen van (inter)nationale biometrische databases, waaruit naast militaire eenheden ook politie- en inlichtingendiensten informatie kunnen vergaren.

Opleiden en trainen

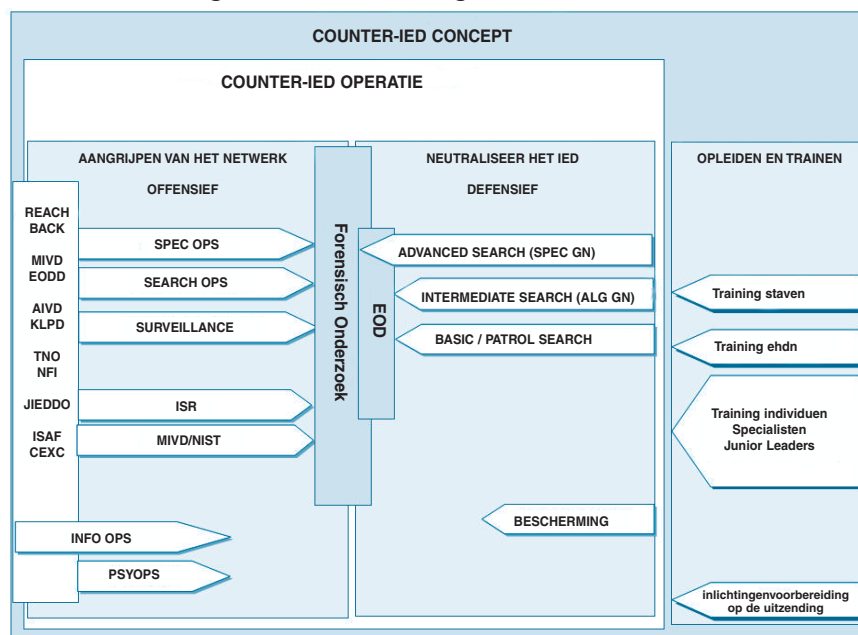
De derde zuil van het Counter-IED concept betreft opleiding en training. Het opleidings- en trainingsproces moet er op gericht zijn Nederlandse militairen getraind en met vertrouwen uit te zenden, in staat om te functio-

neren onder een hoge IED-dreiging. Eenheden moeten in het inzetgebied 'Counter-IED gereed' arriveren, niet gereed om te trainen voor Counter-IED. Hiermee wordt voorkomen dat zogenoemde aanvullende (*in-theater*) training nodig is, tenzij nieuwe tactieken en technieken van de tegenstander dat op dat moment vereisen.

Uitgangspunten van een goede opleiding en training op gebied van Counter-IED zijn een juiste doctrine, up-to-date kennis van de tactieken en technieken van de tegenstander en lessons identified/learned van het eigen optreden. Het is noodzakelijk deze kennis centraal te verzamelen, zo snel mogelijk te analyseren en te verwerken in de opleidings- en trainingstrajecten voor uit te zenden eenheden. De o&t Counter-IED ligt verspreid over de betrokken opleidings- en trainingscentra, gelet op de variëteit in op te leiden onderwerpen. Counter-IED opleiding en training is van toepassing op alle niveaus en is trapsgewijs opgebouwd: individuele training, eenheidstraining en training van specialisten.

Individuele militairen dienen opgeleid en getraind te zijn om de ver-

Figuur 4 De samenhang binnen Counter-IED

**Task Force Uruzgan,
Afghanistan.
Patrouille
in Tarin Kowt**
(Foto AVDD, R. Frigge)

schillende IED-dreigingen te herkennen en hierop doelgericht te reageren. Naast de technieken en tactieken van de tegenstander moeten zij bekend zijn met het gebruik van beschermende middelen, zoals ECM-jammers. Uiteraard moeten zij bekwaam zijn in het zonnodig verrichten van levensreddende handelingen. Los daarvan telt in elk inzetgebied kennis van en respect voor de lokale cultuur. Er wordt inderdaad het nodige van de individuele militair gevraagd.

Naast de reguliere O&T dienen eenheden nog over andere bekwaamheden te beschikken in het uitvoeren van aan Counter-IED gerelateerde inlichtingenvorbereiding: het uitvoeren van alternatieve routeplanning aan de hand van de dreiging; het continu informeren van eigen personeel en onderenheden; het plannen en uitvoeren van tegenmaatregelen; het plannen en uitvoeren van search-operaties; het plannen en uitvoeren van *Intelligence, Surveillance and Reconnaissance Tasks* (ISR) met prioriteit op het verzamelen van technische informatie; het plannen en uitvoeren van Counter-IED operaties; het leggen en exploiteren van contacten met lokale autoriteiten en leiders; het plannen en uitvoeren van InfoOps/PsyOps en CIMIC-activiteiten; het plannen en uitvoeren van *mass casualty evacuation*.

Dit zijn deelgebieden die de NAVO heeft bestempeld tot minimale trainingseisen waaraan een uit te zenden eenheid moet voldoen.

Conclusie

Het IED-netwerk is niet aan grenzen gebonden. In Irak en Afghanistan is duidelijk geworden dat migratie van kennis en ervaring aan de orde van de dag is. Dit kan de komende decennia in alle potentiële inzetgebieden in de wereld een factor van invloed worden. Zeker als het gaat om het aangrijpen van een (veelal complex en wijdvertaakt) IED-netwerk zal nauwe samenwerking noodzakelijk zijn. Counter-IED kan afhankelijk van dreiging en intensiteit in een operatie of campagne, een (ondersteunende) operatielijn zijn. Vooral nog is het een ondersteunend proces om de vrijheid van handelen over andere operatielijnen te garanderen.

Counter-IED is een integraal proces, dat gelijktijdig op zowel politiek, strategisch, operationeel als tactisch niveau, maar ook nationaal en internationaal plaatsvindt. Op het tactische niveau zullen *force protection*, EOD en search de randvoorwaarden moeten scheppen voor een veilige omgeving. Maar het aangrijpen van het netwerk

van activiteiten dat aan de IED ten grondslag ligt, dient integraal te worden uitgevoerd, met alle kinetische en non-kinetische middelen die de commandant ter beschikking staan. Counter-IED is een verantwoordelijkheid van commandant en staf. In de planning en uitvoering van Counter-IED hebben alle stafsecties hun aandeel, aangevuld met specialisten op alle ssniveaus.

Het tijdig, proactief en proportioneel aangrijpen van het totale IED-netwerk met al onze ter beschikking staande kinetische en non-kinetische middelen zal er toe leiden dat IED's uiteindelijk hun effect verliezen. Dat is niet alleen van direct belang voor de militairen te velde, maar ook voor het thuisfront en de bredere publieke opinie. Deze opinie is weer belangrijk voor het draagvlak voor de inzet van de strijdkrachten.

Een intensieve en gedegen opleiding en training, naar de laatste stand van zaken, bereidt de Nederlandse eenheden voor op het optreden onder een IED-dreiging en voorkomt dat in het inzetgebied belangrijke tijd verloren gaat met aanvullende training. Kunnen functioneren onder de IED-dreiging is van het allergrootste belang voor het uitvoeren van een opdracht. Counter-IED geeft hierop een antwoord. Counter-IED vereist wel een continue inspanning van iedereen op alle niveaus. Maar deze inspanning is er op gericht het aantal slachtoffers zo gering mogelijk te laten zijn. En dat is deze inspanning meer dan waard.

Nederlandse moslimmilitairen tijdens uitzending in Bosnië, Irak en Afghanistan

F. Bosman, F. Ait Bari en J. Soeters*

Inleiding

In 2004 verscheen in dit tijdschrift een artikel over ontmoetingen tussen de Nederlandse en Turkse krijgsmacht tijdens de vredesoperaties in Kosovo en Afghanistan.¹ Een van de belangrijke conclusies van dat artikel was dat de Turkse respondenten zich er op lieten voorstaan dat zij zulke goede contacten met de lokale bevolking hadden. Dit brachten zij in verband met het feit dat zij – net als de lokale bevolking in beide landen – moslim zijn.

Voor zover dit voor de lokale bevolking niet vanzelfsprekend was, leverden de Turkse militairen het bewijs door verzen uit de koran voor te dragen. Vanwege deze religieuze verwantschap ervoeren de Turkse militairen en de lokale bevolking gevoelens van onderlinge solidariteit. De Turkse militairen konden gemakkelijker met hen omgaan omdat zij de

lokale gebruiken en wijze van bejegening beter begrepen dan westerse militairen.

Bovendien konden zij gemakkelijker activiteiten en festiviteiten organiseren die passen bij wat de lokale bevolking belangrijk vindt. Hun voorspelling was dan ook dat Turkse militairen in Kabul niet aangevallen zouden worden. Deze voorspelling bleek uit te komen. De Turken werden inderdaad niet aangevallen, in tegenstelling tot de westerse troepen, die in de beginperiode van *International Security Assistance Force* (ISAF) regelmatig aanslagen hebben meege maakt.

Implicaties voor de krijgsmacht

Aan het einde van dat artikel werd geopperd dat deze bevinding mogelijk ook implicaties voor de Nederlandse krijgsmacht zou kunnen hebben. Zouden Nederlandse militairen met een islamitische achtergrond vergelijk-

bare effecten kunnen bewerkstelligen als Turkse militairen tijdens de KFOR- en ISAF-missies? Zichtbare aanwezigheid van Nederlandse moslimmilitairen zou de lokale bevolking in islamitische samenlevingen gunstig kunnen stemmen, en dat zou operationeel van betekenis kunnen zijn, zo was de veronderstelling.

In het onderhavige artikel willen wij aan deze veronderstelling invulling geven. We beschrijven de ervaringen van Nederlandse moslimmilitairen tijdens hun uitzendingen in islamitische samenlevingen en richten daarbij de aandacht op hun contacten met de lokale bevolking, en nauwelijks op de onderlinge betrekkingen met de Nederlandse collega's. Niet dat daar niets over te vertellen is², maar het artikel zou te lang worden.

Interviews

Wij hebben interviews gehouden met negentien Nederlandse militairen die een islamitische achtergrond én uitzendervaring hebben, in Bosnië, Irak en/of Afghanistan. Dat zijn, zoals bekend, allemaal landen waarvan de bevolking overwegend of – in het geval van Bosnië in belangrijke mate – moslim is. Aangezien een formele registratie van dit soort gegevens ontbreekt, hebben wij onze respondenten via de 'sneeuwbal'-methode moeten vinden: de eerste respondent noemde

* Femke Bosman was tijdens dit onderzoek als promovenda verbonden aan de NLDA; deze studie maakt deel uit van haar dissertatie *Cultural diversity in the Netherlands armed forces; a collection of quantitative and qualitative studies*. Fatima Ait Bari participeerde in dit onderzoek in het kader van haar Masterstudie aan de Universiteit van Tilburg. Sjo Soeters is als hoogleraar verbonden aan de NLDA en de Universiteit van Tilburg. Karim Boughmari en Mostafa Hilali danken wij voor hun commentaar op dit stuk.

1 J. Soeters, E. Tanercan, A. Varoglu en U. Sigri, 'Werken met het Turkse leger. Nederlands-Turkse ontmoetingen tijdens vredesoperaties', *Militaire Spectator*, 2004 (173), 129-144. Dit artikel is in vertaling uitgekomen in het Engels, het Duits en het Turks.

2 Zie bijvoorbeeld: F. Bosman, R. Richardson en J. Soeters, 'Multicultural tensions in the military? Evidence from the Netherlands armed forces', *International Journal of Intercultural Relations*, 2007 (31), 339-361.

‘Turkse militairen in Kabul werden inderdaad niet aangevallen, in tegenstelling tot westerse troepen...’ Afghanistan, 2003
(Foto (GE/NL) Corps, T. Beylemans)

andere collega’s met de bedoelde kenmerken, en die noemde weer andere namen.

In totaal hebben we 22 namen gekregen, maar om uiteenlopende redenen hebben drie potentiële respondenten aan het onderzoek niet mee kunnen of willen doen. De 19 respondenten waren overwegend afkomstig van de landstrijdkrachten (11 + 2 gemilitariseerde tolken); de zes overigen waren afkomstig uit de drie andere krijgsmachtdelen, met name de Koninklijke Marechaussee. Het ging om vier officieren, zes onderofficieren en negen soldaten/korporaals. Een beperkt aantal mensen is niet meer in dienst.

De respondenten geven een aardig beeld van de diversiteit in de Nederlandse krijgsmacht: ze zijn afkomstig uit Marokko, Turkije, Afghanistan en Suriname, en er waren vier vrouwen onder de respondenten. Sommigen

hebben meer dan één missie gedraaid, maar nooit Bosnië én ook nog Irak of Afghanistan. Van de 21 uitzendingen die de respondenten hebben meegeemaakt, vonden er 14 in Bosnië plaats.

De gesprekken werden door sommigen als gevoelig ervaren, omdat moslims – naar het oordeel van een van de

geïnterviewden – in deze tijden niet graag als zodanig aangesproken willen worden.³ De impact hiervan op het verloop van de gesprekken is echter beperkt gebleven, omdat een van de interviewers (de tweede auteur) zelf van Marokkaanse herkomst is, en de andere (de eerste auteur) met haar gedeeltelijk Indonesische achtergrond zichtbaar niet uit de ‘Nederlandse klei’ getrokken is.

Dit onderwerp – de ‘oorsprong’ van de interviewers – werd overigens tijdens de gesprekken door diverse respondenten aan de orde gesteld. In het algemeen zijn de gesprekken goed verlopen.

Verkenkend onderzoek

In dit artikel willen wij – zoals gezegd – de ervaringen van de geïnterviewden beschrijven. Ons onderzoek is verkenkend; op representativiteit kan en wil dit artikel geen aanspraak maken.⁴ Wij moeten de citaten voor zichzelf laten spreken, omdat specifiekere contextuele informatie tot herkenbaarheid van de respondenten zou kunnen leiden, iets waarover een aantal van hen grote zorgen heeft uitgesproken.

Bij de presentatie van de bevindingen hanteren wij een indeling die loopt van louter positieve ervaringen met de lokale bevolking tot interacties die moeizaam en zelfs vijandig verlopen. Eerst willen wij echter enige meer algemene en theoretische overwegingen presenteren die van belang kunnen zijn bij de interpretatie van de bevindingen.

³ De dramatiek die hier meespeelt is op indrukwekkende wijze verwoord door de Turks-Nederlandse actrice en schrijfster Nazmiye Oral in een column in *de Volkskrant* ‘Mehmet, een emigrant in spe’ (24 april 2007). Voor wat het Nederlandse leger betreft, is een anekdote van Joris Luyendijk illustratief. Tijdens een internationale oefening in Egypte werd alleen varkensvlees opgediend, zoals bekend een probleem voor moslims. Desgevraagd zeiden de militairen bij de voedseluitgifte lachend dat er ‘voor moslims bij het leger geen plaats is!’. Dat was in 1999. Wellicht is zo’n opmerking tegenwoordig niet meer mogelijk. J. Luyendijk, ‘In bed met de troepen’, *Vara Magazine*, 7-13 april 2007, blz. 65.

⁴ De representativiteit is niet zo eenvoudig te bepalen: formele gegevens over het aantal moslimmilitairen binnen de defensieorganisatie zijn niet voorhanden. Uit de grote enquête die wij voor de IGK hebben gehouden (zie noot 2) blijkt dat 0,6 procent van de steekproef onder de defensiepopulatie (die zeker wel representatief is) oorspronkelijk uit Marokko en Turkije afkomstig is. Teruggelid naar militairen en met inachtneming van het feit dat er ook moslimmilitairen uit oorspronkelijk andere landen in de populatie aanwezig zijn, zijn er naar schatting zo’n 400 moslimmilitairen bij de Nederlandse defensieorganisatie werkzaam. Dat betekent dat wij in dit verkenkend onderzoek toch in elk geval 5 procent van dit aantal in ons verkenkend onderzoek meegenomen hebben. Ervan uitgaande dat niet alle militairen uitgezonden zijn, is het percentage respondenten van uitgezonden moslimmilitairen hoger.

Achtergronden

Gemeenschap

Van belang in dit onderzoek is het besef dat moslims over de gehele wereld het gevoel hebben een onderlinge gemeenschap te vormen. Deze gemeenschap, aangeduid als de 'broederschap' of 'zusterschap van gelovigen', wordt de 'Ummah' genoemd.⁵ Dit gemeenschapsgevoel is – naar verluidt – zo sterk dat wanneer twee moslims uit bij wijze van spreken Nederland en Turkije elkaar in Groenland zouden ontmoeten, zij elkaar tijdens die ontmoeting op hun moslimidentiteit zouden herkennen en aanspreken.

Meer specifiek zou dit gemeenschapsgevoel ook impliceren dat de ene moslim de andere zou helpen indien deze in het verre Groenland in nood zou verkeren. Ofschoon er sterk verschillende fracties binnen de islam zijn – die elkaar zoals bekend in bepaalde omstandigheden met dodelijk geweld bestrijden – wordt het gemeenschapsgevoel, het gevoel van verbondenheid, versterkt door de perceptie dat de islam vaak in de verdrinking zit.

Invloed van het Westen

Dat gevoel heeft betrekking op oude koloniale tijden, maar ook vandaag de dag wordt dit gevoel gevoed door de invloed van het Westen in islamitische samenlevingen. Deze dominantie speelt zich af op het politieke vlak, maar ook op het gebied van cultuur en samenleving, wat ook wel wordt aangeduid als het 'eurocentrisme' of 'cultureel kolonialisme' van het Westen, in het bijzonder van Noord-Amerika en Engeland.

Verder bestaat het gevoel dat de acceptatie van moslims in westerse samenlevingen zoals de Nederlandse nog altijd moeizaam verloopt, zeker na 9/11.⁶ Ook dat geeft aanleiding tot onderlinge solidariteit. Ten slotte wordt gezegd dat de islam onder 'beleg' is vanwege factoren binnen de islamitische gemeenschap zelf: falend leiderschap, geringe kansen voor vrouwen, en een politiek van uitsluiting van buitenstaanders binnen en buiten de islam.⁷

Gemeenschappelijke kennis

Dat gevoel van onderlinge verbondenheid wordt versterkt doordat men gemeenschappelijke kennis en ervaringen heeft. Men weet hoe men elkaar moet bejegenen en men weet wat belangrijk is in het leven. Daarbij telt het respect voor traditioneel gezag, in het bijzonder voor ouderen en geestelijk leiders (de sjeiks, de imams, de ullama's en de mullahs), een fenomeen dat in de hedendaagse westerse culturen veel minder dominant is.⁹

Communicatiestijl

Ook de wijze van communiceren onderscheidt zich van veel westerse communicatiestijlen: in islamitische samenlevingen is deze minder direct, meer omfloerst, met vaste begroetingsrituelen, langzamer, met stiltes en tussenpozen, met meer gebaren omgeven, religieuzer ('Inshallah'¹⁰), met meer belangstelling voor familie, met – zoals gezegd – meer respect voor ouderen, gasten en machtheb-

bers, en in het algemeen is de wijze van communiceren beleefder.¹¹ Men mag aannemen dat de meeste Nederlandse moslimmilitairen meer of minder bekend zijn met deze communicatiestijl, en dat zij tijdens uitzending naar islamitische samenlevingen nogal eens als 'security antropologen' – *avant le mot* – hun werk kunnen doen.¹²

Meer dan hun collega's zullen zij in deze uitzendgebieden kunnen be-

5 A. Ahmed, *Discovering Islam. Making sense of muslim history and society (revised ed.)*, Routledge, London/New York, 2003. Het woord 'Ummah' is Arabisch voor: gemeenschap, natie, volk en eventueel generatie. Het is overigens niet zo dat dit wereldwijde gemeenschapsgevoel uniek is voor de islam, maar in deze godsdienst is de internationale gemeenschapsgedachte wel tot een expliciet leerstuk verheven.

6 P. Sniderman, L. Hagendoorn & M. Prior, 'De moeizame acceptatie van moslims in Nederland', *Mens en Maatschappij*, 2003 (78), 199-217.

7 A.S. Ahmed, *Islam under siege. Living dangerously in a post-honour world*, Polity Press, Cambridge, 2003.

8 Dit is een uiting van het collectivisme in de islamitische wereld, het gevoel dat mensen niet onafhankelijk van elkaar zijn; zie hiervoor: Markus, H.R. & S. Kitayama, 'Culture and the self: implications for cognition, emotion and motivation', *Psychological Review*, 1991 (98), 224-253.

9 M. McFate en A.V. Jackson, 'The object beyond war: counterinsurgency and the four tools of political competition', *Military Review*, januari-februari 2006, 13-26.

10 'Zo God wil'.

11 Dit verwijst onder meer naar het onderscheid tussen 'high' en 'low context' communicatie; zie: E.R. Hall & M.R. Hall, *Understanding cultural differences*, Intercultural Press, Yarmouth, 1990. Voor het belang van beleefdheid in – in dit geval – de Turkse samenleving zij verwezen naar: S.F. Paşa, H. Kabasakal and M. Bodur, 'Society, organisations and leadership in Turkey', *Applied Psychology: an International Review*, 2001, 50, 559-589.

12 Dat antropologische kennis kan helpen bij hedendaagse militaire operaties in verre, onbekende gebieden is evident; zie bijvoorbeeld M.J.D. McFaith, 'Anthropology and counterinsurgency: the strange story of their relationship', *Military Review*, maart/april 2005, 24-38.

‘Moslims over de gehele wereld hebben het gevoel een onderlinge gemeenschap te vormen, een ‘Ummah’

(Foto (GE/NL) Corps, T. Beylemans)

sen’, zoals dat in de sociale en gedragswetenschappen heet. De vraag is hoe de betrokken mensen met die dubbele identiteit omgaan.

Dit vraagstuk doet zich onder migranten over de gehele wereld voor, en er wordt veel onderzoek naar gedaan.¹⁴ Het managen van meerdere identiteiten betekent het omgaan met verschillende talen, communicatiestijlen en natuurlijk ook met verschillende waardesystemen. Dat impliceert dat betrokkenen soms moeten plooiën, bemiddelen, polderen en apaiseren, waarbij tegenstellingen worden verzacht en acceptabel gemaakt.

Een voorbeeld is een jonge Nederlands-Marokkaanse vrouw, die haar Nederlandse vriend bij haar vader acceptabel probeert te maken: ‘hij is niet zo losbollig als die andere Nederlandse jongens, en hij wil wel een keer met je mee naar de moskee gaan’. En soms betekent dit dat men afwisselend de identiteit – en de daarbij behorende interpretatiekaders – aanneemt van de context die in een bepaalde situatie en tijdsperiode aan de orde is. In een dergelijk geval doet men aan *cultural frame switching*.¹⁵

Een voorbeeld is een jonge vrouw van Surinaams-Hindoestaanse afkomst die overdag bij dé bank werkt en Nederlandse dan Nederlands is, terwijl ze zich op zaterdagavond tijdens een Bollywoodfeest in Den Haag (qua kledij, interesse, muzikale voorkeur, partnerkeuze eventueel) zich Indiaser dan haar moeder voor-

doet. In de ene situatie wordt de ene identiteit gemaskeerd, om in de andere situatie uitvergroot naar voren te komen.

We zullen nu zien of deze verschijnselen terug te vinden zijn in de ontmoetingen die Nederlandse moslimmilitairen met lokale mensen in islamitische uitzendgebieden hebben. Bij de selectie van citaten hebben we ons laten leiden door frequentie van voorkomen (de grootste gemene deler) alsmede door afwijkende uitspraken die het contrast duidelijk moeten maken.

Dubbele of toch enkelvoudige identiteit?

Vrijwel alle respondenten zijn duidelijk over hun identiteit vóór en tijdens de uitzending. Normaal gesproken voelen de respondenten zich eerst en vooral Nederlands militair en benadrukken zij het professionele karakter van het werk dat zij doen. Daarover willen zij geen misverstand laten bestaan. Dat werd bijvoorbeeld als volgt verwoord:

Ik ben daar in de eerste plaats als militair naartoe gegaan. Ik ben eenvoudigweg een Nederlander. De islam is mijn religie. Maar ik heb altijd gezegd dat als ik vanwege mijn geloof ergens niet naar toe zou kunnen gaan, dat ik dan ontslag zou nemen. (...) Als je denkt in een islamitisch land problemen te krijgen vanwege je geloof, dan moet je wegwezen. Voor mij is dat simpel.

Of zo:

Ik ben uitgezonden als een Nederlandse militair om mijn klus te kla-

schikken over relevante culturele intelligentie.¹³ In sommige gevallen zullen zij ook kunnen profiteren van relevante talenkennis, iets wat een rol speelde bij Nederlandse Marokkanen in Irak (Arabisch) en – nog steeds – bij Nederlandse Afghanen in Afghanistan (Pashtun, Farsi). In totaal beheersten vijf van de 19 respondenten een voor het operatiegebied relevante taal.

Dubbele identiteit

Dat alles laat onverlet dat de respondenten toch ook ‘echte Nederlanders’ en echte Nederlandse militairen zijn, én door alle partijen ook zo gezien worden. Dit impliceert dat zij met een dubbele identiteit te maken hebben; en dat is het gevolg van processen die leiden tot onderscheidingen die in hen zelf liggen maar zeker ook door anderen, dus van buitenaf, voor hen relevant worden geacht. Men hoeft maar te denken aan de discussie in het parlement over de dubbele paspoorten van twee nieuwe bewindslieden.

Die discussie heeft veel allochtonen in Nederland, in het bijzonder moslims, hevige geraakt. Een dubbele identiteit is dus het resultaat van interne en externe ‘toewijzingsproces-

13 H.C. Triandis, ‘Cultural intelligence in organizations’, *Group & Organization Management*, 2006, 31, 20-26.
 14 Bijvoorbeeld Y.T. Kim, ‘From ethnic to interethnic. The case of identity adaptation and transformation’. *Journal of Language and Social Psychology*, 2006 (25), 283-300; R. Jenkins, *Social identity (2nd edition)*, Routledge, London/New York, 2004; M. Sökefeld, ‘Debating self, identity, and culture in anthropology’, *Current Anthropology*, 1999 (40), 417-447.
 15 Y. Hong, M. Morris, C. Chiu en V. Benet-Martinez, ‘Multicultural minds: a dynamic constructivist approach to culture and cognition’, *American Psychologist*, 2000 (55), 709-720.

ren. Als dat in een gebied is waar veel moslims, christenen of joden rondlopen, zo zij het. Ik ben uitgestuurd om mijn taak te doen. Ongeacht wat er in zo'n gebied rondloopt.

Meer algemeen, dus buiten de strikt militaire context, werd dit standpunt door een Marokkaans-Nederlandse vrouwelijke militair als volgt uitgelegd:

Jij bent weg uit Marokko. Daar liggen je wortels, zeker, maar dat hoofdstuk is gesloten. Marokko is gesloten, hoewel ik een Marokkaanse in hart en nieren ben. Mijn hart is hier, dáár heb ik niets meer. Hier ligt je toekomst, waar je je kinderen (ter wereld) hebt gebracht.

Ondanks deze ondubbelzinnige opstelling, kwamen in de gesprekken regelmatig verwijzingen naar *ingroup/outgroup* effecten binnen de Nederlandse krijgsmacht voor.

Nederlandse moslimmilitairen zijn kennelijk nog altijd niet in alle gevallen gewone Nederlandse militairen, zoals uit het volgende citaat blijkt.

En zij zoeken elkaar ook op om – bij eventuele spanningen – onderling steun te zoeken.

Wij zien dingen anders, denk ik. En Nederlanders zien dingen ook anders. Zij kijken anders dan wij. Ik kijk naar iemand en zie een moslim die gaat bidden. Nederlanders denken onmiddellijk: Oh, een moslim, een baard, dat zou een terrorist kunnen zijn (...). Over dat soort dingen kan ik alleen met mijn buddy praten, een collega met wie ik altijd zeer close was. Daarom konden de Nederlanders niet veel tegen ons zeggen, tegen ons moslims, bedoel ik (...) maar eigenlijk niet alleen tegen de moslims maar tegen alle vreemdelingen, alle mensen met een vreemde achtergrond in het leger.¹⁶

Uit diverse gesprekken bleek dat de debatten die momenteel in de Nederlandse politiek en samenleving

worden gevoerd, resoneren in de Nederlandse krijgsmacht, ook tijdens uitzendingen. Maar hoe staat het nu met de contacten tussen de respondenten – de Nederlandse moslimmilitairen – en leden van lokale bevolkingen in Bosnië, Irak en Afghanistan? Wij onderscheiden vier soorten ontmoetingen.

De positieve ontmoeting

Uit de gesprekken met de 19 militairen werd de positieve ontmoeting met de lokale bevolking het meest frequent genoemd. Zoals verwacht op basis van de 'Ummah'-gedachte, zijn de leden van de lokale bevolking prettig verrast wanneer zij merken dat onder de Nederlandse soldaten geloofs- en soms (ex-)landgenoten zitten.

Dat merkt men aan het uiterlijk, de naam of aan de wijze van begroeting ('Salaam Aleikum', 'Vrede zij met u'; 'Alhamdulillah', 'Allah zij geprezen, dank aan God'; of de hand van een ouder iemand kussen en naar het eigen voorhoofd brengen, hetgeen in een aantal gevallen tot emotionele reacties leidde¹⁷). Deze positieve ontmoeting – het resultaat van wat eerder *cultural frame switching* werd genoemd – werd door een van de respondenten als volgt omschreven:

Je voelt een speciale warmte met die mensen. Zij zien je als een soort zoon als je je naam zegt. Zij zien je als 'één van hen'. Het is al te zien door de wijze waarop ze naar je kijken of je welkom bent of niet. Je kunt het van lichaamstaal aflezen, en je kunt het voelen. Toen ik mijn naam vertelde, en de mensen op de traditionele manier begroette, voelde ik een soort trots opkomen.

En een andere respondent verwoordde dit op een vergelijkbare manier:

Opeens, toen zij zeiden dat ze moslim waren en mij vroegen wat ik was, vertelde ik dat ik ook een moslim ben, en dat gaf toen een gevoel van gemeenschappelijkheid; de volgende keren begroetten wij elkaar op de traditionele manier, en ik merkte dat er een grotere openheid ontstond (...) Zij waren meer open naar mij toe, zo in de zin van: Héé, dat is ook een moslim.

Andere respondenten vermeldden dat er voor hen ontbijt en thee klaarstond als duidelijk was dat zij langs zouden komen. Lokaal personeel op de basis nam wel eens gebak of andere thuisgemaakte gerechten voor hen mee. Voor de andere Nederlandse militairen, niet-moslims, werd dat niet of minder vaak gedaan.

Op passende wijze gebruikmaken van kennis van de koran of gezegden van de profeet helpt ook. De lokale bevolking hanteert vaak voorbeelden uit de religieuze wereld, en dat werkt dan naar twee kanten toe. Ook het presenteren en omschrijven van de militaire taak in het missiegebied als iets dat moslims moreel verplicht zijn te doen – de armen en slachtoffers helpen – heeft een positief effect op de communicatie met de lokale mensen.

Uit de interviews blijkt dan ook dat de Nederlandse moslimmilitairen in het operatiegebied nogal eens iets voor elkaar krijgen. Onder meer krijgen zij informatie over potentieel gevaarlijke personen in het gebied, hetgeen uiteraard als een belangrijk operationeel voordeel moet worden gezien. Daarbij werkt de familie- en stammenstructuur in het voordeel: als je één

¹⁶ Een vergelijkbare observatie werd gedaan door de Israëlische onderzoekster Liora Sion in haar proefschrift over het Nederlandse leger. Zie: L. Sion, *Changing from Green to Blue beret: Dutch peacekeepers in Bosnia and Kosovo*, dissertatie VU, Amsterdam, 2004.

¹⁷ Dit begroetingsritueel komt niet in alle islamitische samenlevingen voor, en is daarmee eerder een cultureel dan een religieus gebruik. Voor zover dergelijke gebruiken niet religieus zijn, kunnen niet-moslimmilitairen deze snel overnemen (zeker een aantal zegswijzen bij begroeting), maar het bijzondere eerbetoon voor ouderen door middel van een handkus zal voor veel autochtone Nederlandse militairen vermoedelijk te intiem zijn.

‘Moslimmilitairen die zijn uitgezonden naar islamitische samenlevingen beschikken over relevante culturele intelligentie’ (Foto (GE/NL) Corps, T. Beylemans)

niemand kent, en daar informatie van kunt krijgen, ken je iedereen – de hele buurt, familie of stam – die daarachter staat.¹⁸

Zoals te verwachten viel, zijn de Nederlandse moslimmilitairen in staat om hun niet-moslim collega’s op het vlak van interculturele communicatie te helpen, en in voorkomend geval ook te verbeteren¹⁹, zoals het volgende tekstfragment laat zien:

In een belangrijke ceremoniële bijeenkomst met fundamentalistische groeperingen en warlords ter gelegenheid van Eid ul-Fitr [het einde van Ramadan, de vastenperiode], informeerde een Nederlandse officier naar de vrouw van de warlord, in wiens huis de bijeenkomst plaatsvond. Of hij haar kon ont-

moeten. Maar ik maakte hem duidelijk dat dit uiterst ongepast was, en ik weigerde het te vertalen. Toch stond hij erop dat ik het zou vertalen, maar ik heb dat niet gedaan. Het kon gewoon niet.

Dit fragment lijkt op enige onenigheid binnen de Nederlandse geleerden te wijzen. Toch zijn de moslimmilitairen niet ontevreden over hun niet-moslim collega’s:

Respect is belangrijk voor een goede interactie met de lokale bevolking; gelukkig handelen Neder-

landse militairen daarnaar en daar ben ik trots op.

Zo nodig nemen zij het ook direct voor ze op, zoals het volgende tekstfragment laat zien:

Soms hoorde ik gemopper van de locals over de Nederlanders. Dan werd ik kwaad en reageerde erop. Ik zei dat dit niet zo aardig was en dat de Nederlandse troepen er waren om te helpen. In 99 procent van de gevallen maakten zij dan excuses. We kregen ook de opdracht om op zulk commentaar te

¹⁸ In de organisatiesociologie is dit een algemeen bekend verschijnsel; zie M. Granovetter, ‘The strength of weak ties’, *American Journal of Sociology*, 1973 (78), 1360-1380.

¹⁹ Eerder onderzoek naar tolken tijdens vredesoperaties heeft dergelijke interculturele hulp door insiders ook al eerder aan het daglicht gebracht. Zie: *Militaire Spectator*, 2005 (174), 356-364 (dit artikel is ook in het Engels uitgekomen).

reageren. Niet om ze te straffen, maar om een dialoog te starten.

Maar het zojuist beschreven incident bij de Eid-ul-Fitr bijeenkomst illustreert dat niet alle interculturele interactie van een leien dakje verloopt. Dat geldt zeker ook voor de contacten tussen Nederlandse moslimmilitairen en de lokale bevolking in uitzendgebieden.

De ontmoeting met 'verplichtingen'

Meer dan eens ontwikkelt de positieve ontmoeting tussen de lokale bevolking en de Nederlandse moslimmilitairen zich tot een ontmoeting met 'verplichtingen', zoals dit voorval uit Irak illustreert:

Zij zagen je als een van hen. Je bent per slot van rekening een Arabier. Het gaat allemaal over Arabieren en: hetzelfde bloed hebben. Zij noemden me altijd 'zuster'. In andere woorden: kun je dit of dat voor me regelen? Overal hoorde je die vraag. Dus, zo bekeken, werd er een zekere druk op me uitgeoefend. Maar ik reageerde altijd met: 'Nee mensen, iedereen wordt volgens dezelfde procedure behandeld'.

Hetzelfde fenomeen deed zich voor bij de volgende twee gebeurtenissen:

Tijdens een bepaald project moesten locals hun wapens bij de basis komen inleveren. Toen zij bij de poort arriveerden, begonnen enkelen naar mij te vragen. Ik ging eraan toe, en op een beleefde manier heb ik ze verteld dat ze niet naar mij moesten vragen en heb ik ze uitgelegd wie voor dit project verantwoordelijk was.

²⁰ Dit wijst terug op de aloude onderscheiden van Max Weber. Zie voor een toepassing in de context van ontwikkelingslanden: J. Soeters en M. Teclmichael Tessema, 'Public management in developing countries: some notes on Eritrea', *International Review of Administrative Sciences*, 2004 (70), 623-635.

De locals zien je als een van hen. Nu en dan verwachten ze speciale dingen van je ('van broer tot broer'), maar ik vertelde ze dan onmiddellijk dat ik daarvoor niet kon zorgen. Of dan geef ik dezelfde reactie: ik zal mijn best doen, Inshallah, omdat jij mijn broer bent. Ik bedoel; dat spel kunnen we allebei spelen.

De Nederlandse moslimmilitairen ervaren dit soort 'verplichtingen' als betrekkelijk onaangenaam, en zij maken er dan ook beleefd maar gedecideerd korte metten mee. Hier is duidelijk sprake van een botsing tussen de meer traditionele cultuur, waar mensen van dezelfde groep (familie, stam, regio) geacht worden elkaar te helpen, en de moderne cultuur, waar regels rationeel, dat wil zeggen zonder aanzien des persoons toegepast moeten worden.²⁰

Soms ontstaat er spanning als gevolg van gevoelde 'verplichtingen' die ontstaan wanneer er door het handelen van de Nederlandse militairen – overigens met de beste bedoelingen – verwachtingen gecreëerd worden. Dat is een situatie waarin een moslimmilitair ingrijpt om de boel tot bedaren te brengen.

Er was een hele lijst voor scholen, klinieken, bruggen en meer. Na tien gesprekken tussen Nederlandse militairen en vertegenwoordigers van de bevolking, zeiden de militairen dat zij die grote dingen niet konden regelen. Toen voelden de locals zich voor de gek gehouden. Zij voelden zich gekwetst in hun trots. Toen liep het bijna uit de hand. Zij werden kwaad en waren hevig teleurgesteld. Zij voelden zich beledigd. Waarom hadden die tien gesprekken dan plaatsgevonden?

De ontmoeting tussen Nederlandse moslimmilitairen de lokale bevolking brengt soms spanningen met zich mee, die de uitdrukking zijn van de botsing tussen meer traditionele en meer moderne vormen van regeltoepassing. Dat maakt het werken niet altijd even gemakkelijk. Maar er is meer dat het functioneren van Nederlandse moslimmilitairen in islamitische samenlevingen moeilijk maakt.

De 'gemaskeerde' ontmoeting

Naast de soms verwarrende discussies thuis en met vrienden en collega's vóór de uitzending ('moet jij gaan vechten tegen andere moslims?'), vormden de contacten met de lokale bevolking soms aanleiding tot verwarring onder een aantal respondenten. Dat leidde ertoe dat een enkeling

– of meerderen, afhankelijk van de situatie – ten opzichte van de lokale bevolking juist liever niet wilde laten blijken dat hij of zij moslim was.

Zij gaven er de voorkeur aan om hun identiteit – tenminste gedeeltelijk – te maskeren. Voor één soldaat, die naar Bosnië uitgezonden was geweest en daar geen problemen had gekend, was de gedachte aan een volgende uitzending naar Afghanistan problematisch, want bedreigend. Dat leidde bij hem tot grote twijfel over de vraag of hij het werk in Afghanistan uiteindelijk wel aan zou kunnen, en of hij misschien als verrader gezien zou worden. Deze twijfel bleef knagen, iets dat hij als volgt verwoordde:

In Afghanistan is het anders. Ik denk dat het moeilijk is om daar geaccepteerd te worden. (...) Voornamelijk vanwege de islam. Misschien word je wel als een verrader gezien. Ik denk dat ik het niet zou kunnen. Misschien zou je het eerste conflict (gevechtshandeling) aan kunnen, misschien het tweede, maar het derde zou te veel worden, denk ik. De islam zit diep van binnen, diep in mijn hart, maar soms moet je dat verbergen. Het is nogal eenvoudig. De Amerikanen zijn er, het Nederlandse leger is er, en wij horen bij de Amerikanen. Alles dat bij de Amerikanen hoort, is eenvoudigweg de vijand.

En een ander gaf op de volgende wijze uitdrukking aan zijn verwarring, twijfel en zelfs angst, en hoe hij daarmee probeerde om te gaan:

Zij zwaaiden altijd. Met name de kinderen waren altijd blij en aan het zwaaien. Soms kwam dan een kind naar voren en dat vroeg dan: 'Arabier? Arabier?' Ik ontkende

'De locals zien je als een van hen. (...) In andere woorden: kun je dit of dat voor me regelen?'
Afghanistan, 2003

(Foto (GE/NL) Corps, T. Beylemans)

dat natuurlijk altijd. Het zou net zo goed een kind kunnen zijn dat naar iemand zou rennen om te zeggen dat ik een Arabier ben. Je vertrouwt in dat land gewoon niemand. Je bent er voor jezelf, en je moet je eigen huid zien te redden.

Beide respondenten zien hun achtergrond als moslim en Arabier (Marokkaan) in de bedreigende omstandigheden van Afghanistan als een minpunt, iets wat beter verborgen kan blijven. Zij voelen zich geïntimideerd door het onderlinge sektarische geweld dat in de missiegebieden van tijd tot tijd plaatsvindt.

Zij hebben de beelden voor ogen van opgehangen of gekeelde moslims die met de westerse troepen samengewerkt hebben. In Bosnië heeft dit ook gespeeld, zij het dat dit – in de periode na UNPROFOR – meestal minder bedreigend was en contextafhankelijk. Het hing er eenvoudigweg vanaf met wie men zaken moest doen:

Zaken doen met locals met een moslimachtergrond vond ik geen probleem. Maar als er Serven waren, dan moest ik een compleet andere identiteit aannemen, en dan moest ik mezelf veranderen. In een moslimgebied was het beter als ik naar voren trad. Dan werken mensen gemakkelijker mee. Maar in Servisch gebied moest iemand anders maar naar voren komen of dan was het beter als ik mijn naam maar niet noemde.

Ook in het onderzoek naar de tolken hebben we beide verschijnselen kunnen waarnemen.²¹ In Afghanistan waren er zorgen over de identiteit als medewerker van westerse troepen, en op de Balkan was er narigheid in de interactie met Serven. Dat is misschien nog allemaal niet zo erg, maar het lijkt wel de opmaat voor reflectie onder de respondenten over de vijandige ontmoeting, die onverbiddeijk een keer komt.

²¹ Zie noot 17.

De 'vijandige' ontmoeting

Van de respondenten heeft niemand letsel opgelopen, en hebben maar weinigen daadwerkelijke gevechtshandelingen meegemaakt. Dat is niet zo vreemd omdat de meeste uitzendervaring in onze groep van geïnterviewden in Bosnië ligt, en daar is na UNPROFOR en de eerste periode van IFOR niet zo veel meer gevochten.

Voor Irak en Afghanistan lag en ligt de veiligheidssituatie totaal anders, en dat gegeven leidt tot gedachten onder de respondenten over hoe ze zouden handelen in gevecht met andere moslims, dat wil zeggen de moslims die niet terugdeinzen voor aanvallen en aanslagen, zoals de Taliban en Al-Qaida. Hun opvattingen over zo'n situatie waren helder en niet aan twijfel onderhevig, zoals de volgende twee uitspraken laten zien:

Maar als iemand op me zou schieten, dan zou ik me echt niet gaan afvragen of het een moslim of niet was...

Ik geloof echt niet dat zij alleen maar Nederlandse niet-moslims zouden doden en mij zouden sparen tijdens een aanval, alleen maar omdat ik een moslim ben.

Slechts een enkeling heeft een levensbedreigende situatie meegemaakt, en ook in dat geval was het duidelijk hoe de posities verdeeld waren:

Plotseling zag ik een Irakees naar me kijken, en hij zei 'Rachid²², help me'. Ik zag een man zijn wapen trekken, en zei tegen mijn collega dat hij voorzichtig moest zijn omdat

hij dreigde te gaan schieten. Toen zag ik nog twee of drie andere kerels hun wapens trekken, en toen trok ik ook mijn wapen and richtte op zijn gezicht. Die gast was verbijsterd, en zag dat ik serieus was. Toen gebeurde alles in fasen, en eigenlijk in slow motion. Je ziet iedereen om je heen gaan staan. We keken elkaar diep in de ogen, en ik zei: 'je gaat eraan'. Het maakte me geen zak uit. Dan maakt het echt niet meer uit of iemand een moslim of geen moslim is. Hij valt me aan, dan val ik hem aan. Hij zag dat het serieus was en liet zijn wapen vallen, knikte tegen zijn maten en rende ervandoor.

Als puntje bij paaltje komt, is er geen sprake van dubbele of meervoudige identiteiten, dan overheerst het ene gevoel, de wil om te overleven. Daarbij helpt de professionaliteit van die ene identiteit als Nederlandse (moslim-)militair, die al eerder tot uiting is gekomen in eed of gelofte en trouw aan het team waartoe hij of zij behoort.

Conclusies en implicaties

In dit beperkte onderzoek hebben we de ervaringen in beeld gebracht van Nederlandse moslimmilitairen tijdens uitzending in islamitische samenlevingen. We hebben daarmee voortgeborduurd op eerder werk met een min of meer vergelijkbare thematiek.²³ We hebben vastgesteld dat de interactie tussen Nederlandse moslimmilitairen en lokale bevolking tijdens uitzendingen vier soorten 'ontmoetingen' oplevert. Deze variëren van ronduit positief tot ronduit vijandig en levensbedreigend.

'De Amerikanen zijn er, het Nederlandse leger is er, en wij horen bij de Amerikanen. Alles dat bij de Amerikanen hoort, is eenvoudigweg de vijand'
(Fotografie US Air Force, B.A. Lail)

In feite is dit natuurlijk ook de staalkaart van ontmoetingen die *alle* Nederlandse militairen in missies meemaken, zij het dat er op lijkt dat moslimmilitairen de impact van de ontmoetingen intenser beleven, zowel naar de positieve als de negatieve kant.²⁴

De positieve ontmoeting werd het meest frequent gerapporteerd. Dit bevestigt wat we veronderstelden, namelijk dat Nederlandse moslimmilitairen profiteren van de wederzijds gevoelde verwantschap met de lokale bevolking, en natuurlijk ook van hun grotere kennis van culturele gebruiken, talen, zienswijzen en praktijken. In die zin zijn moslimmilitairen goed in te zetten bij operaties in islamitische samenlevingen (*intelligence*, *counter-insurgency*, civiel-militaire samenwerking, psychologische en activiteiten en natuurlijk ook bij de gewone operaties).

Tijdens uitzendingen in islamitische samenlevingen zijn moslimmilitairen

²² Dit is een gefingeerde naam.

²³ Zie noten 1 en 17. Zie ook: J. Soeters, A. Boughmari en R. Richardson, Islam en de Nederlandse krijgsmacht, *Militaire Spectator*, 2005 (174), 228-237.

²⁴ Strikt genomen kunnen we dit niet bewijzen, omdat we geen controlegroep hebben en omdat ons onderzoek geen aanspraak op representativiteit kan maken. Het is meer een indruk de we overhouden aan de inhoud van de gesprekken.

niet slechts goed inzetbaar, maar zouden zij zelfs richting- en maatgevend kunnen zijn bij het bepalen van opzet en stijl van opereren.

Ook nog positief maar dan wel met een eerste vorm van frictie wordt de ontmoeting met 'verplichtingen'. Niet gewelddadig maar toch wel potentieel vol spanning is de botsing van bestuurstijlen, waarbij de meer traditionele manier van omgaan met bestuursvraagstukken de bevoordeling van 'eigen' mensen veronderstelt terwijl de rationele stijl geen enkel particularistisch onderscheid tussen burgers duldt.

De Nederlandse moslimmilitairen worden zo nu en dan met deze *clash* geconfronteerd, maar zij laten er geen enkel misverstand over bestaan welke positie zij in dit soort discussies innemen.

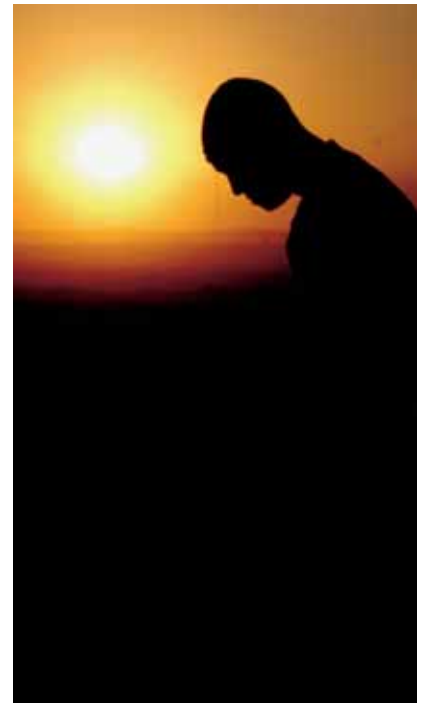
Problematisch wordt de situatie waarin het geweldsniveau relatief hoog is (zoals in Irak en Afghanistan, en soms ook in Bosnië). Daar ontstaan be-

zorgdheid, angst en twijfel over het bekendmaken van hun moslimidentiteit ten overstaan van de lokale bevolking. Voor sommigen gaat dat zover dat zij er bewust voor kiezen om hun identiteit te *maskeren*.

Deze keuze is de opmaat voor het nadenken over en positie kiezen voor wat men doet in situaties waarin van vijandigheid en levensbedreiging sprake is. In een enkel geval heeft zich zoiets daadwerkelijk voorgedaan. Dan is het ook duidelijk waar de Nederlandse moslimmilitairen voor staan: in de eerste plaats voor zichzelf, maar ook voor de waarden van de Nederlandse krijgsmacht en samenleving.

Al met al lijkt de inzet van Nederlandse moslimmilitairen overwegend positieve effecten te sorteren. Dat is de algemene conclusie die we moeten trekken op basis van de interviews die we hebben gedaan. Dat laat onverlet dat er ook negatieve effecten denkbaar zijn. Die negatieve effecten kunnen twee kanten opgaan. Ten eerste kunnen moslimmilitairen zelf negatieve effecten ondervinden van de wijze waarop zij hun werk doen. Zij zouden er bijvoorbeeld door hun Nederlandse collega's van verdacht kunnen worden dat zij te innig met de 'andere partij' omgaan, dat hun relaties met de lokale bevolking verder gaan dan voor het werk strikt genomen nodig gevonden wordt.

Het andere negatieve effect is de mogelijkheid dat moslimmilitairen zelf

'De islam zit diep van binnen, diep in mijn hart, maar soms moet je dat verbergen'

(Foto US Army, J. van Boers)

positie zouden gaan innemen tégen de Nederlandse krijgsmacht, en misschien zelfs een gevaar zouden kunnen gaan opleveren. Zo heeft ooit een AIVD-functionaris informatie laten lekken naar mensen die op het punt stonden een huiszoeking te krijgen. Een vergelijkbaar geval kennen we niet in de Nederlandse krijgsmacht, en tot het zich onverhoopt zou voordoen, is er weinig reden om op deze eventualiteit de nadruk te leggen.²⁵

Voor wat ons onderzoek betreft zijn onze bevindingen overwegend positief.²⁶

De Nederlandse moslimmilitairen zijn vanwege hun relatief gemakkelijke contacten met de lokale bevolking uitermate nuttig bij uitzendingen in islamitische samenlevingen. Tegelijkertijd zijn zij – als het er bij regeltoepassing en vijandelijkheden om spant – zo 'Nederlands' als men van professionele Nederlandse militairen verwachten mag.

²⁵ Uiteraard moeten de verantwoordelijken voor de aanstelling van personeel altijd alert zijn om te voorkomen dat gevaarlijke personen de organisatie binnenkomen, maar die alertheid moet vanzelfsprekend voor personeel uit alle bevolkingsgroepen gelden.

²⁶ Wij hopen dat deze conclusie er toe bij kan dragen dat het klimaat in de Nederlandse krijgsmacht en samenleving zich in de nabije toekomst zodanig zal ontwikkelen dat toekomstige respondenten gemakkelijker tot deelname aan een eventueel vervolgonderzoek kunnen besluiten dan nu soms het geval was. Indien dit artikel aan zo'n ontwikkeling zal bijdragen, heeft het aan zijn doelstelling voldaan.

De oorlog tussen de generaals

Het conflict in de top van de Koninklijke Landmacht, 1971-1973

drs. H.P.M. Kreemers*

Inleiding

Met de Prinsjesdagbrief (september 2003) zetten minister van Defensie Henk Kamp en staatssecretaris Cees van der Knaap het mes in de Nederlandse krijgsmacht. Op weg naar een nieuw evenwicht tussen operationele taken en de voor Defensie beschikbare financiële middelen verdwenen 11.700 functies in het defensieapparaat, werden eenheden opgeheven, legerplaatsen en vliegbases gesloten. En dat alles zonder veel tromgeroffel uit de eigen organisatie. Opmerkelijk, omdat veranderingen in de krijgsmacht in het verleden tegenkrachten oproepen die tot ver buiten de defensieorganisatie te horen waren.

Aan het begin van de jaren zeventig woedde zo'n heftige en luidruchtige strijd. De Nederlandse krijgsmacht stond toen aan de rand van een finan-

ciële ondergang. De marine, landmacht en luchtmacht hadden na de Tweede Wereldoorlog gretig geprofi-teerd van de vrijgevigheid van met name de Amerikaanse en Britse bondgenoten die de Nederlandse krijgsmacht aan een grote verscheidenheid aan militaire middelen hielpen. De instandhouding van dat omvangrijke defensieapparaat, 'de Amerikaanse krijgsmacht door een verkleinglas', legde echter een steeds groter beslag op de financiële middelen. De krijgsmacht dreigde zo van binnen uit te worden uitgehold.

Uitholling Nederlandse krijgsmacht

Op 12 juni 1970 hekelde de gezaghebbende historicus dr. Loe de Jong de wijze waarop de Nederlandse krijgsmacht in zijn ogen werd verwaarloosd. In een toespraak voor het lustrumcongres van de Nederlandse Vereniging van Ex-Politieke Gevangenen uit de bezettingstijd schetste hij een verouderd en incompetent Nederlands leger, dat werd gekenmerkt door 'gebrek aan middelen, door ouderwetse bewapening, door versleten automaterieel, door onvoldoende oefening'. Hij voegde daaraan toe dat het Nederlandse leger geen rol van betekenis zou kunnen vervullen in de bondgenootschappelijke verdediging.

Slechts één zesde van het legerkorps bevond zich in het mogelijke operatiegebied. 'Met geen mogelijkheid zouden de resterende vijf zesden tijdig ter plaatse zijn', aldus De Jong. Voorraden zouden niet op tijd kunnen worden aangevoerd en anti-tankwapens en luchtverdedigingsmiddelen waren in onvoldoende mate beschikbaar.

De erbarmelijke staat waarin de Nederlandse krijgsmacht zich bevond weet De Jong aan het ontbreken van voldoende verantwoordelijkheidsbesef bij grote delen van de Nederlandse bevolking. In dat opzicht trok hij een parallel met de jaren dertig, toen niemand 'in ons overheids- en militaire apparaat [...] onverbloemd publiekelijk op de militaire tekortkomingen wees en deze tekortkomingen stelde tegenover de eisen van het moment'. De kritiek van De Jong, een kritisch, maar vooraanstaand lid van de Partij van de Arbeid, was in een historisch perspectief geplaatst, waar-bij de jaren dertig, waarin de krijgsmacht zo verwaarloosd was, niet onwillekeurig in herinnering werden geroepen.¹

Wekenlang weerklonken de woorden van de chroniqueur van het tragische lot van Nederland in de Tweede Wereldoorlog in de media. Daarin verschenen reacties die uiteenliepen van

* De auteur is werkzaam bij de bestuursstaf van het ministerie van Defensie. Dit artikel is ontleend aan zijn proefschrift *Hete hangijzers. De aanschaf van Nederlandse gevechtsvliegtuigen*, dat dit najaar verschijnt bij Uitgeverij Balans. (ISBN 978 90 50188 24 1)

¹ Dr. L. de Jong, 'De crisis van onze defensie'. Toespraak voor het lustrumcongres van de Nederlandse Vereniging van Ex-Politieke Gevangenen uit de bezettingstijd, 12 juni 1970. In: *Militaire Spectator* 1970 (139) (9) blz. 405.

ontzetting tot ongeloof. De boodschap van De Jong kreeg een extra zware lading door de geprikkelde reactie van de fractievoorzitter van de Partij van de Arbeid in de Tweede Kamer: Joop den Uyl beschuldigde De Jong ervan zich door de legerleiding in de luren te hebben laten leggen.²

De Jongs klaagzang was koren op de molen van de ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie. Minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns had de rede van De Jong 'met instemming' gelezen.³ Minister van Defensie Willem den Toom liet de minister-president vier dagen na de toespraak van De Jong weten: 'wij kunnen, zoals ik reeds verschillende malen in de Ministerraad betoogde, de huidige situatie niet ernstig genoeg onder ogen zien'.⁴

Een jaar later luidde minister Den Toom nogmaals de noodklok. In een in april 1971 opgestelde nota 'ten behoeve van de kabinetsformatie' schetste Den Toom een deprimerend beeld van de internationale veiligheidssituatie in het algemeen en de Nederlandse defensie-inspanning in het bijzonder. Er waren, volgens Den Toom, 'tekenen dat de Sovjet-Unie zich in haar internationale betrekkingen laat leiden door opvattingen waarvan sommige niet bevorderlijk zijn voor ontspanning'. Deze opvattingen gingen gepaard met de vergroting en opvoering van het militaire potentieel van de Sovjet-Unie 'tot proporties die verre uitgaan boven een garantie van haar eigen veiligheid'. Zo waren nieuwe 'onevenwichtigheden' ontstaan in de militaire

Minister van Defensie Den Toom

(Foto collectie NIMH)

krachtsverhoudingen met de Sovjet-Unie en haar bondgenoten. Deze onevenwichtigheden moesten worden aangepakt ('geredresseerd'). Van ons land kon in dat verband worden verwacht 'het instandhouden van de gevechtskracht van de Nederlandse gevechtseenheden, waartoe onder meer de achterstand in verwerving van middelen moet worden ingelopen, alsmede het scheppen van de mogelijkheid de aanbevelingen van de AD-70 (Allied Defence) studie te verwezenlijken'.

Neerwaartse spiraal

De defensieuitgaven waren in een neerwaartse spiraal gekomen. De bestaande financieringsmethode voor de defensieuitgaven, de zogeheten plafondafspraken, had geleid tot 'een financiële achterstand'.⁵ Zo waren de uitgaven voor defensiematerieel veel sterker gestegen dan in andere overheidssectoren. Enige vorm van compensatie was achterwege gebleven. Daarnaast was sprake van een versnelde technologische vooruitgang, waardoor verouderde wapensystemen moesten worden vervangen door nieuwe, veel kostbaarder systemen.

Verder was de Amerikaanse militaire hulpverlening volledig weggefallen, zonder dat daarvoor in voldoende mate extra ruimte in de defensiebegroting was aangebracht. Mede door de veroudering van het materieel vielen de exploitatiekosten veel hoger uit. Ten slotte waren de personeelskosten fors gestegen.

In de jaren zestig had in Nederland een inhaalslag plaatsgevonden. De wederopbouw was met zuinigheid gepaard gegaan. Maar dat was niet eindelijk vol te houden. Het tij keerde aan het begin van de jaren zeventig. Vanaf toen stegen jaar na jaar de salarissen met vele procenten. Vooral de ambtenaren en in hun kielzog de militairen profiteerden daarvan.

Om het gat tussen de uitgaven aan de ene kant en de plannen en ambities van de krijgsmacht niet nog verder te vergroten moest het percentage van het aan Defensie te besteden nationaal inkomen in 1972 oplopen naar 3,8. Voor 1973 gold 3,95 als ondergrens, voor 1974 4,1 en voor 1975 4,2. Den Toom hield een krachtig pleidooi voor een koppeling van de hoogte van

2 Jan Willem Honig, *Defense Policy in the North Atlantic Alliance. The Case of the Netherlands* (Westport, Connecticut/Londen, Praeger, 1993) blz. 91.

3 Handelingen Eerste Kamer, 17 juni 1970, blz. 908, rechterkolom.

4 Nationaal Archief, Kabinet van de minister-president, toegang 2.03.01, inventarisnummer 11025.

5 De Nederlandse defensie-inspanning in de jaren 1972-1975. Nota ten behoeve van de kabinetsformatie, april 1971. Brief van de minister-president aan de Tweede Kamer, Zitting 1971, 11 402, nr. 1, bijlage 4.

de defensieuitgaven aan het nationaal inkomen. Dat pleidooi kwam niet als een verrassing, maar was wel erg laat: aan het einde van de kabinetsperiode, aan het eind van zijn ministerschap.

De commissie- Van Rijckevorsel

Maar hoe realistisch was het om de defensieuitgaven binnen enkele jaren met meer dan twintig procent op te schroeven? Niet heel erg. Defensie was een politiek heet hangijzer bij de Tweede Kamerverkiezingen van 28 april 1971.

Bij de daaropvolgende kabinetsformatie kon alleen maar overeenstemming worden bereikt over de hoogte van de defensiebegroting voor 1972; voor de rest van de kabinetsperiode bleef een afspraak uit.⁶

Hier kwam nog bij dat de in het regeerakkoord vastgelegde groei van de defensiebegroting voor 1972 met zes procent en daarbovenop nog eens 55 miljoen gulden 'voor het inlopen van de in de laatste jaren ontstane achterstand in de materiële sfeer', niet tot een merkbare verbetering van de inzetbaarheid van de Nederlandse krijgsmacht leidde.⁷

De extra financiële impuls in de krijgsmacht werd opgeslokt door onvoorziene prijsstijgingen, een verhoging van de btw, gestegen energieprijzen en verschuivingen in betalingen.

Het in de kabinetsformatie onopgeloste probleem van de toekomstige defensieuitgaven werd neergelegd bij een op 28 september 1971 geïnstalleerde staatscommissie. Deze 'commissie van civiele en militaire deskundigen' kreeg de opdracht zich uit te spreken over een koppeling van de defensieuitgaven in de komende kabinetsperiode 'aan een percentage van het netto nationaal inkomen tegen marktprijzen, waarbij het gemiddelde over de hele periode zal worden vastgesteld'.⁸ De commissie kreeg verder tot taak 'de Nederlandse defensie in de NAVO en de voor de vervulling daarvan vereiste middelen en methoden kritisch te onderzoeken'.⁹ Hierbij was sprake van een ruime interpretatie. Zo ruim dat minister De Koster zich nog maanden later bij de minister-president beklagde over 'een veel verdere bevrozing van het defensiebeleid dan ik mij in juli 1971 had voorgesteld'.¹⁰

De commissie stond onder voorzitterschap van Karel van Rijckevorsel, van 1952 tot 1967 lid van de Tweede Kamer voor de KVP. De commissie telde, met inbegrip van Van Rijckevorsel, vijftien leden. Van deze vijftien waren zes leden afkomstig van het ministerie van Defensie of van het ministerie van Buitenlandse Zaken.¹¹ Vijf leden waren benoemd na te zijn voorgedragen door fractievoorzitters in de Tweede Kamer. Het ging daarbij

om de voorzitter (KVP), Laurens Jan Brinkhorst (D66), Peter Kooijmans (ARP), Henk Neuman (KVP) en Wiebe Wierda (PvdA). De overige vier waren professor Ernst van der Beugel (partijloos), J.P. van den Bent (directeur van AKZO Chemie en lid van de CHU), Has Beyen (lid van de raad van bestuur van de AMRO-bank en lid van de VVD) en Frans Goedhart (lid van de Tweede Kamer voor DS'70). Aan de commissie was 'een aantal zeer bekwame en ervaren functionarissen' ter beschikking gesteld.¹²

De Koster 'not amused'

De instelling van de commissie noemde minister-president Biesheuvel 'een gelukkige gang van zaken'. Biesheuvel achtte bezinning nodig:

⁶ In het archief van H.J. de Koster bevindt zich een handgeschreven briefje van de toenmalige minister-president met de tekst 'Wat een zegen dat defensie voor 1972 tijdens de informatie is geregeld!' Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 85.

⁷ Regeerakkoord van 18 juni 1971, Kamerstuk zitting 1971, 11 357, bijlage 9, punt 20a, blz. 27.

⁸ Memorie van Toelichting bij de begroting van het ministerie van Defensie voor 1972. Zitting 1971-1972, 11 500, nrs. 2-3, blz. 2 linkerkolom. De precieze taakomschrijving luidde: 'de taak van de Nederlandse defensie in de NAVO en de voor de vervulling daarvan vereiste middelen en methoden kritisch te onderzoeken'.

⁹ Rapport van de Commissie van Civiele en Militaire Deskundigen, *De toekomst van de Nederlandse defensie*, 27 maart 1972, bijlage 2, blz. 63.

¹⁰ Brief van de minister van Defensie aan de minister-president van 25 maart 1972. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.

¹¹ Schout bij nacht A.P.E.J.J. Besnard was plaatsvervangend chef van de marinestaf; kolonel C.J. Dijkstra was hoofd plannen van de landmacht; brigade-generaal J.W.F. Hofman was hoofd van de afdeling financiële en internationale aangelegenheden van het ministerie van Defensie; generaal-majoor R.A. Sleeuw was hoofd van de Nederlandse permanente militaire vertegenwoordiging bij de NAVO; drs. J. van der Valk was chef van de directie NAVO- en WEU-zaken van het ministerie van Buitenlandse Zaken; commodore A.J.W. Wijting was souschef van de landmachtstaf.

¹² Memorie van Toelichting bij de begroting van Defensie voor 1972. Kamerstuk, zitting 1971-1972, 11 500, nrs. 2-3, linkerkolom.

‘onze defensie is in de afgelopen jaren in bepaalde opzichten in moeilijkheden geraakt’.¹³ De Koster daar-entegen was ‘not amused’. Hij voelde zich voor het blok gezet. Het besluit tot instelling van de commissie was in de kabinetsformatie genomen voordat De Koster als minister van Defensie was aangezocht. Hij had daar dus geen enkele invloed op kunnen uitoefenen en bovendien had de VVD geen behoefte aan deze commissie. Verder was De Koster naar eigen zeggen ‘zeer veel tijd’ kwijt met de samenstelling en begeleiding van de commissie. Ten slotte – ‘en dat is veel ernstiger’ – liep de commissie De Koster hinderlijk voor de voeten. Zolang de commissie nog niet haar eindrapport had uitgebracht, ‘kon er

het eerste jaar [van de nieuwe kabinetsperiode] geen sprake zijn van een werkelijke ombuiging van het beleid’.¹⁴

Bij de installatie van de ‘commissie van civiele en militaire deskundigen’ legde minister-president Biesheuvel veel nadruk op het in verschillende politieke partijen levende verlangen naar een breed opgezet onderzoek naar de ‘inspanning die wij voor onze veiligheid moeten leveren’. Dat verlangen bestond onder andere uit de vraag of de Nederlandse defensie-inspanning niet ‘in een betere vorm’ was te gieten. Verder was het de vraag of de Nederlandse defensie-inspanning ‘wel voldoende is afgesteld op de evoluerende internationaal-politieke situatie’. Aan de andere kant, zo refereerde Biesheuvel aan de toen ruim een jaar oude toespraak van Loe de Jong, werd ook de vraag gehoord of de Nederlandse defensie-inspanning ‘niet in die mate is achteruitgegaan dat onze positie in gevaar komt’.¹⁵

Onrust in de politiek

Op het gebied van buitenland en defensie rommelde het in de Nederlandse politiek. Dat was niet alleen af te leiden uit de verwijzing van de minister-president naar bij politieke partijen levende verlangens om zulke fundamentele vragen aan een nader onderzoek te onderwerpen. Minister De Koster constateerde ook een omslagpunt in het veiligheidspolitieke denken, maar verwoordde dat anders, minder constructief, dan de minister-president. Hij zag ‘een opstandige beweging in tal van maatschappelijke kringen’, ook in de krijgsmacht: ‘Officieren, die lid waren van één van de linkse partijen, ofwel tot de linker-vleugel van de KVP of de ARP behoorden, begonnen te publiceren over alternatieven voor het toekomstige defensiebeleid’.¹⁶

Minister De Koster van Defensie in de Tweede Kamer tijdens een debat over de begroting, 1972

(Foto collectie NIMH)

Met deze linkse partijen bedoelde De Koster in ieder geval de Partij van de Arbeid, die zich in de ogen van velen had losgemaakt van de vrijwel algemene politieke consensus over het veiligheids- en defensiebeleid, zoals dat in de jaren vijftig en zestig het geval was geweest. In de Nederlandse naoorlogse politiek gold het veiligheids- en defensiebeleid als nauwelijks vatbaar voor partijpolitieke verschillen van mening. Het defensiebeleid was onaantastbaar. Vanaf het midden van de jaren zestig begon het fundament van het zo breed gedragen veiligheids- en defensiebeleid stevig af te kalven. Eerst en vooral binnen de Partij van de Arbeid. Deze omslag wordt binnen de Partij van de Arbeid aangeduid als ‘de onttovering van de buitenlandse politiek’. Niet langer was het veiligheids- en defensiebeleid een onderonsje voor een handvol ingewijden. ‘Betrokkener, opener en pluriformer’ moest over vraagstukken op dit gebied worden gesproken. Een bijkomstigheid was dat de bespreking van dit soort vraagstukken en de aanscherping van standpunten electoraal gezien aantrekkelijk waren.¹⁷

Ook de eerste resultaten van de dé-tente-politiek kleurden het debat. In 1969 begonnen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie met onderhandelingen over de beperking van hun strategische kernbewapening. In 1972 sloten zij het ABM-verdrag ter beperking van de invoering van afweersystemen tegen strategische raketten.

¹³ Toespraak van de Minister-President ter installatie van de Commissie van Civiele en Militaire Deskundigen. In: Rapport van de Commissie van Civiele en Militaire Deskundigen, bijlage 3, blz. 64.

¹⁴ Brief van de minister van Defensie aan de minister-president, 25 maart 1972. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.

¹⁵ Rapport van de Commissie van Civiele en Militaire Deskundigen, bijlage 3, blz. 64.

¹⁶ Brief van H.J. de Koster aan Jan Willem Honig, z.j. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.

¹⁷ Frank Zuijdam, *Tussen wens en werkelijkheid. Het debat over vrede en veiligheid binnen de PvdA in de periode 1958-1977*. (Amsterdam, Aksant, 2002) blz. 367.

Tegelijkertijd kwam de ‘SALT interim-overeenkomst’ (Interim Agreement on the Limitation of Strategic Offensive Arms) tot stand. Deze eerste resultaten van wapenbeheersing waren niet spectaculair. Ze betekenden slechts een bevrozing van de aantallen strategische kernraketten. Maar de politieke betekenis was ongekend groot. Het conflict tussen Oost en West had niet langer het karakter van een tomeloze, niet ophoudende wapenwedloop.

In dat opzicht leek voor velen een kentering te zijn gekomen in het gebruikelijke patroon dat zo kenmerkend was voor het tot dan toe gevoerde defensiebeleid, waarbij elke oplopende spanning in de Oost-West-verhoudingen de vraag uitlokte of de defensieuitgaven niet moesten worden opgeschroefd.

In de discussie over het veiligheids- en defensiebeleid speelde de Amerikaanse kritiek op de in de ogen van Washington te geringe defensie-inspanning van de West-Europese bondgenoten ook een rol. Het hoogtepunt van de wederzijdse irritaties op dit punt viel begin 1967 toen senator Mike Mansfield met zijn befaamde resolutie kwam waarin hij aandrang op een aanzienlijke vermindering van de Amerikaanse strijdkrachten in Europa.¹⁸ Achtergrond van deze resolutie was het fors toegenomen tekort op de betalingsbalans van de Verenigde Staten. Hoewel de kosten voor de stationering van Amerikaanse militaire eenheden in Europa maar een klein deel uitmaakten van het betalingsbalanstekort, was het tot astronomische hoogte opgelopen tekort koren op de molen van degenen die de West-Europese bondgenoten als *freeriders* (klaplopers) bestempelden.

¹⁸ A. van Staden, *Een trouwe bondgenoot. Nederland en het Atlantisch Bondgenootschap 1960-1971* (Baarn, In den Toren, 1974) blz. 163-202.

¹⁹ Handelingen Tweede Kamer, 2 februari 1972, blz. 2232, rechterkolom.

²⁰ Brief van de minister-president aan de minister van Defensie, Den Haag 22 maart 1972. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.

Doelmatiger beleid

Verschillende politieke partijen boden de commissie-Van Rijckevorsel in notities voorstellen aan voor doelmatiger defensiebeleid. Het ‘Centrum voor Staatskundige Vorming’, een nauw aan de KVP gelieerde instantie, had een notitie opgesteld over enkele hoofdpunten van het defensiebeleid. Deze notitie was de voorloper van een uitgebreidere studie, die in de loop van 1972 het licht zou zien. Kern van de in 1971 verschenen notitie was dat Nederland zijn bijdrage aan de bondgenootschappelijke verdediging moest concentreren en doelmatiger organiseren.

Toon en inhoud van de binnen de KVP gerijpte gedachten sloten nauw aan bij voorstellen van de Partij van de Arbeid, die de krijgsmachtdelen nauwer met elkaar wilde laten samenwerken en veel heil verwachtte van internationale taakspecialisatie. Ook het kritisch-constructieve optreden van de nieuwe defensiewoordvoerder van de KVP in de Tweede Kamer, de oud-brigadegeneraal Joop van Elsen,

was anders dan de slaafse verdediging van de belangen van de krijgsmacht door veel van zijn voorgangers van christen-democratische huize in de Tweede Kamer. Zo kreeg Van Elsen van minister De Koster gedaan dat beslissingen over grote investeringsprojecten zouden moeten wachten op het standpunt van het kabinet over de aanbevelingen van de ‘commissie van civiele en militaire deskundigen’.¹⁹

Op 27 maart 1972 zou de commissie haar advies aan de minister van Defensie en de minister-president aanbieden. De aanbevelingen van de commissie-Van Rijckevorsel waren *hot stuff* en leidden in politiek Den Haag tot oplopende zenuwachtigheid. Minister-president Biesheuvel verwachtte van de publicatie van het rapport-Van Rijckevorsel ‘een verhitte van de discussie en van de politieke sfeer rondom het defensiebudget’.²⁰ Het was dus niet verwonderlijk dat de minister-president en zijn naaste medewerkers het werk van de commissie-Van Rijckevorsel met argusogen volgden.

Luitenant-generaal Meijnderts (links) in gesprek met leden van de commissie-Van Rijckevorsel
(Foto collectie NIMH)

Bezuinigen zonder aantasting gevechtskracht

Voor de plaatsvervangend secretaris-generaal van het ministerie van Algemene Zaken, Dirk Ringnalda, gold in dat verband het spreekwoord dat een goede buur beter is dan een verre vriend. Een van zijn burens was de chef-staf van de vierde divisie, de ambitieuze landmachtsofficier Bill Clumpkens. Biesheuvel en zijn medewerkers beschouwden Defensie als een 'moeras'.²¹ Om uit de buurt van zulke politieke problemen te blijven waren 'substantiële bezuiniging[en] zonder verlies van kwaliteit' nodig.

Een groep – veelal jongere – landmachtsofficieren was deze uitdaging aangegaan en had uiteindelijk ook de commandant van het Eerste Legerkorps, luitenant-generaal Ferry Meijnderts, voor hun plannen weten te winnen. Meijnderts had in zijn gesprek met de commissie-Van Rijckevorsel nog de koers gevolgd die de Haagse legerleiding had uitgestippeld. Zijn latere enthousiasme voor bezuinigen zonder aantasting van de gevechtskracht vond bij Biesheuvel een willig oor. Meijnderts' idee van een simpeler en veel doelmatiger mobilisatiesysteem voor de landmacht ving Ringnalda op in de Van Imhoffstraat in het Haagse Bezuidenhout als hij zijn buurtgenoot Clumpkens weer eens tegen het lijf liep. Het innige contact tussen de buurtgenoten kwam ook de minister van Defensie ter ore. Die was 'niet verbaasd, dat een journalist, die in dezelfde straat woonde mij later vertelde dat er een druk 'va et vient' was tussen beide huizen, waarbij grote dossiers werden meegetorst'.²²

Op woensdag 22 maart vroeg Biesheuvel De Koster wat 'de aangewezen weg [was] om ons uit het moeras [van Defensie] te helpen'.²³ De minister-president beschikte over een aantekening over mogelijke bezuinigingen waarvan de legerkorpscommandant voorstander zou zijn. In deze aantekening werd stelling genomen tegen het dure plan om bij Ter Apel een groot

Brigade-generaal Clumpkens

(Foto collectie NIMH)

oefenterrein voor de landmacht aan te leggen. In korte tijd waren in de berekeningen de kosten opgelopen tot een half miljard gulden. Veel goedkoper was oefenen in Canada, een oplossing die de *Bundeswehr* al had gekozen. Met de aanschaf van het Oerlikon-afweergeschut zou 600 miljoen gulden gemoeid zijn, terwijl een veel goedkoper Amerikaans alternatief (het Vulcan-Chaparall-geschut) voorhanden was. Mogelijke besparing: ruim driehonderd miljoen gulden. Ten slotte was een volledige personele bezetting van de brigades van de landmacht niet nodig. Daarvoor bedachten de nieuwlichters het 'zwemvestmodel'. De brigades zouden goed worden voorzien van materieel en uitrusting, maar niet met al het in crisistijden benodigde personeel. In geval van nood zouden dienstplichtigen als het ware deze brigades worden ingeblazen.²⁴

Het gesprek van 27 maart

Over dat soort maatregelen, die de militaire sterkte niet aantastten en tegelijkertijd Defensie van haar financiële zorgen zouden bevrijden, wilde Biesheuvel wel eens met De Koster spreken. En wel op maandagavond 27 maart, de dag waarop de commissie-

Van Rijckevorsel haar advies en aanbevelingen zou presenteren. Een complicatie was dat de minister van Defensie, noch zijn ambtenaren aan het Haagse Plein over de aantekening met deze bezuinigingsvoorstellen beschikten. De bijeenkomst op 27 maart zou – zo wilde de minister-president het – beginnen met een gesprek met de commandant van het Eerste Legerkorps.

Die zou moeten worden vergezeld door Clumpkens en op zijn beurt zou Biesheuvel Ringnalda vragen bij de besprekingen in het Catshuis aanwezig te zijn. De Koster hoefde overigens niet veel in gang te zetten voor de totstandkoming van deze af-

²¹ Ibidem.

²² Brief van H.J. de Koster aan J.W. Honig. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77. Clumpkens woonde in de Van Imhoffstraat op nummer 33, Ringnalda op nummer 18. Interview met J.M. Bik, Voorburg. Volgens gemeentelijke gegevens woonde in die tijd de journalist Dick Houwaart, later directeur voorlichting van het ministerie van Binnenlandse Zaken, in de Van Imhoffstraat op nummer 5.

²³ Ibidem Nationaal Archief.

²⁴ J.M. Bik, 'Na de mislukte verrassing van Defensie'. In: *NRC Handelsblad*, 21 juni 1972.

spraak: Biesheuvel had Meijnderts al uitgenodigd 'op een strikt persoonlijke en informele basis en met waarborgen van geheimhouding in verband met gevoeligheden bij de Chefs van Staven [de toenmalige benaming van de bevelhebbers] en met de geruststelling dat ik voornemens was zijn minister ook uit te nodigen'. Het gesprek met De Koster kon dan worden gevoerd 'na het vertrek van de heren'.

Bij de minister van Defensie moet rook uit de oren zijn gekomen: 'Ik heb de Heer Biesheuvel opgebeld met de vraag of hij, toen hij Minister van Landbouw was, zou hebben aanvaard, dat de Minister-President hem zou verzoeken om aanwezig te zijn bij een gesprek met een Landbouwconsulent, die interessante ideeën had over de verhoging van de productiviteit van de koe'.²⁵

De Koster voelde zich gepasseerd, gekleineerd en ten onrechte bekritiseerd. Op vrijdag 24 maart, na afloop van de Ministerraad, haalde De Koster zijn gram in een gesprek met Biesheuvel. Een gesprek met Meijnderts zou in de hiërarchische krijgsmacht verkeerd vallen. Dat Biesheuvel de chef van de generale staf niet had uitgenodigd zou slecht worden ontvangen.²⁶

De timing van het gesprek met Meijnderts, nota bene op de dag dat de commissie-Van Rijckevorsel haar rapport zou uitbrengen, was buitengewoon ongelukkig en zo'n gesprek zou tot ongewenste publiciteit leiden. Ten

slotte verslikte De Koster zich in de aanwezigheid van Clumpkens bij het gesprek.²⁷

De Koster reageert

Biesheuvel koos voor een terugtrekkende beweging: het gesprek met Meijnderts zou worden afgezegd. Maar tegelijkertijd legde Biesheuvel uit wat zijn beweegredenen waren geweest. Allereerst maakte Biesheuvel duidelijk dat hij als minister-president met iedereen zou moeten kunnen spreken. In de tweede plaats luchtte Biesheuvel zijn hart over zijn zorgen over Defensie in het algemeen en de kritische houding van de KVP ten opzichte van

De Koster was erachter gekomen dat het gesprek op het Catshuis met Meijnderts op 27 maart niet 'oriënterend' zou zijn, maar het sluitstuk zou vormen van een reeks contacten van Ringnalda met Meijnderts en Clumpkens. Zo beschikte Ringnalda over een 'memo over het defensiebeleid [...] waarvan men op ons Ministerie niet op de hoogte is', zo liet De Koster Biesheuvel weten.

De Koster zag de bui hangen. In het door de minister-president gearrangeerde gesprek op 27 maart zou De Koster met dit memorandum en de daarin opgenomen plannen worden

Kamerleden bezoeken oefening 'Unie-Plus' in de Harz, Duitsland, 1972

(Foto collectie NIMH)

²⁵ Brief van H.J. de Koster aan J.W. Honig. Nationaal Archief, toegangsnr. 2.21.291, inventarisnummer 77.

²⁶ Vanaf 1964 bestond de top van de Nederlandse krijgsmacht uit een voorzitter van het Comité van de Verenigde Chefs van Staven en de drie bevelhebbers van marine, landmacht en luchtmacht. Deze laatste drie hadden als officiële titel chef marinestaf, chef generale staf en chef luchtmachtstaf. Aan de chef generale staf (luitenant-generaal) was de commandant legerkorps (ook luitenant-generaal) hiërarchisch ondergeschikt.

²⁷ Verslag van [De Koster van de] bespreking met de minister-president op 24 maart 1972 om 14.30 uur. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.

Defensie in het bijzonder. Vooralnog – zo meldde Biesheuvel – zag hij in de aanstelling van een regeringscommissaris de beste mogelijkheid voor de oplossing van dit zo gevoelige probleem. Het gesprek tussen de minister-president en de minister van Defensie na de Ministerraad verliep klaarblijkelijk toch onbevredigend voor De Koster. De volgende dag, zaterdag 25 maart, kroop De Koster in de pen. In een brief van maar liefst zes bladzijden kwam hij terug op zijn gesprek met de minister-president.

geconfronteerd, zonder een nauwkeurig inzicht in de voors en tegens van de plannen van Meijnderts. Binnen de defensieorganisatie was, aldus De Koster, 'een grote en sedert de installatie van de commissie-Van Rijckevorsel toenemende inflatie aan bezuinigingsplannen'. Aan de ene kant was dat een zegen: De Koster ging er in zijn brief aan Biesheuvel vanuit dat 'volgens het meerderheidsstandpunt [in de commissie-Van Rijckevorsel] reeds in de orde van grootte van 400 miljoen gulden' moest worden gesne-

den in de defensieuitgaven. Aan de andere kant hadden de vele binnen Defensie circulerende plannen met elkaar gemeen dat 'zij zeer weinig bezuinigen binnen de sector waarvoor de plannenmakers verantwoordelijk zijn'. Dat gold volgens De Koster ook voor Meijnderts en Clumpkens, die aanslagen op het Eerste Legerkorps wilden afslaan met voorstellen tot bezuinigingen op opleidingen en oefeningen in andere delen van de landmacht.

Op twee punten voelde De Koster zich te kijk gezet door Biesheuvel. Dat Biesheuvel in zijn brief twee keer het woord 'moeras' had gebruikt om de problemen bij Defensie te duiden was De Koster in het verkeerde keelgat geschoten. De Koster had datgene wat in de nog maar prille kabinetsperiode op defensiegebied bereikt was in kaart gebracht. Een overzicht van de genomen maatregelen ('een overzicht van het moeras') had de minister van Defensie bij zijn brief gevoegd. Tegelijkertijd verbaasde De Koster zich over de plotselinge belangstelling van Biesheuvel voor de problemen bij Defensie. Eerdere verzoeken van De Koster om Biesheuvel 'iets meer in te lichten over het defensiebeleid' waren afgeketst op de overvolle agenda van de premier: 'je was toen zwaar bezet'.²⁸

Ruzie chef generale staf en legerkorpscommandant

Meijnderts werd op 30 maart op het matje geroepen bij secretaris-generaal Gerard Peijnenburg en de chef van de Generale Staf, luitenant-generaal Gijs IJsselstein. Peijnenburg hield Meijnderts voor dat hij zich door Clumpkens en Ringnalda had 'laten manipuleren'.²⁹ De bij de minister-president terechtgekomen aantekening had Peijnenburg uitgelopen. Dat had scherpe kanttekeningen en een groot aantal vragen opgeleverd, die Meijnderts in een volgende versie binnen tien dagen moest beantwoorden. Overigens kwam daar voorlopig niets van terecht.³⁰

Lang bleven de voorstellen en ideeën van de legerkorpscommandant en acht van zijn negen brigadecommandanten niet geheim. Ze lekten beetje bij beetje uit.³¹

De Koster moest in de Tweede Kamer toegeven dat 'bij verschillende functionarissen van de Koninklijke Landmacht onderling afwijkende denkbeelden leven over de beste organisatievorm voor Defensie en de beste wijze van legervorming'. Maar dat was volgens De Koster niets bijzonders: '[H]et zou eigenlijk vreemd zijn indien alle deskundigen op dit terrein precies dezelfde denkbeelden zouden koesteren'.³²

hoogoplopend conflict tussen de commandant van het Eerste Legerkorps Meijnderts en de chef van de Generale Staf IJsselstein. De Koster had dat conflict tussen de twee hoogste landmachtgeneraals aanvankelijk op zijn beloop gelaten. Een aantal keren had hij met beide generaals gezamenlijk en afzonderlijk gesproken. Daarbij was voor hem komen vast te staan dat de twee landmacht-officieren 'beiden verschillend van geest zijn [en] zij elkaar toch aanvullen, ondanks een bepaald gebrek aan eerbied voor elkaars capaciteiten'. En die capaciteiten lagen nogal ver uit elkaar. Meijnderts afficheerde zich graag als

Luitenant-generaal
IJsselstein
(Foto collectie NIMH)

Achter het geruzie van minister De Koster met minister-president Biesheuvel over de bezuinigingen op de landmacht ontwikkelde zich een

de officier die dicht bij de troepen stond, IJsselstein kreeg al gauw het etiket van een 'Haagse generaal', een achter zijn bureau in zijn werkkamer

28 Brief van de minister van Defensie aan de minister-president, Den Haag 25 maart 1972. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.
 29 Aantekening voor de Minister (verslag van secretaris-generaal Peijnenburg van zijn gesprek met de generaals IJsselstein en Meijnderts op 30 maart 1972). Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.
 30 Brief van H.J. de Koster aan J.W. Honig. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77. Het verzoek van Peijnenburg op 30 maart 1972 voor een uitgewerkte notitie werd op 14 juni 1973 herhaald door minister Vredeling. Na enig aandringen was het op 15 november 1973 'eindelijk zover'. Zie: Bram Stemerding, Dagboeken van Bram Stemerding (Amsterdam, Balans, 1986) blz. 87.
 31 Interview met J.M. Bik, Voorburg 3 februari 2006.
 32 Tweede Kamer, zitting 1971-1972, 11 500 X nr. 21, verslag van een mondeling overleg van 14 juni 1972.

verschanste bureaucraat. De Koster nam de spanningen tussen de beide opperofficieren nogal luchtig op: in de toekomst zou 'een ander promotiebeleid' dit soort problemen voorkomen.³³

De spanning ontaardt zich

De spanning tussen beide generaals kreeg een forse ontlading in het eerste kwartaal van 1973. De Raad van Opperofficieren, een klein en select gezelschap dat in de wandelgangen de 'bloedraad' werd genoemd, boog zich in het diepste geheim over vijftien benoemingen van landmachtofficieren. Over één benoeming, een functie in de rang van brigade-generaal van het Eerste Legerkorps, ontstond onenigheid. Het ging daarbij om Clumpkens. Twee leden vonden hem ongeschikt, één lid daarentegen vond hem uiterst capabel, terwijl het vierde lid van de 'bloedraad' geen eendoordeel had over de geschiktheid van Clumpkens voor een van de openstaande functies. Meijnderts klapte binnen het legerkorps uit de school en verzweeg niet dat het er voor hoofd- en opperofficieren uit 'zijn' Eerste Legerkorps beoerd uitzag.

Kort daarna verschenen in *de Volkskrant* nadere bijzonderheden over deze personeelsvertrouwelijke beaardslagen.³⁴ Een onderzoek naar het lek volgde en het spoor leidde naar Meijnderts. Deze gaf ruitelijk toe twee van zijn commandanten op persoonlijke titel te hebben ingelicht. Zowel voorafgaande, als ook na afloop van de zitting van de 'bloedraad'. De Koster kon voor deze indiscretie enig begrip opbrengen. Meer moeite had de minister met de door Meijnderts op deze commandanten uitgeoefende druk om het slechte nieuws over Clumpkens aan een aantal brigade-generaals door te geven. Zo werd de kring van ingewijden wel erg groot en zaaide Meijnderts ook flink wat ongenoegen over de naar zijn mening unfaire behandeling van een officier van zijn legerkorps.

De Koster rekende het Meijnderts zwaar aan dat deze had gemeend

'iedereen te moeten inlichten'. Daarbij was de minister fors onder druk gezet door de drie andere leden van de Raad van Opperofficieren. Om hun eis van drastische stappen tegen Meijnderts kracht bij te zetten had het viertal gezamenlijk ontslag aangeboden.³⁵ Met dat dreigement in zijn achterzak was De Koster naar de Ministerraad gestapt. Daar koos hij de kant van de groep van de vier topofficieren: 'Meijnderts, duidelijk over het paard getild door deze steun [van de minister-president] en de daarop volgende publiciteit, meende vervolgens dat hij zich vrijwel alles kon veroorloven. Reden waarom ik in de Ministerraad zijn ontslag voordroeg'.³⁶ De Koster had daarvoor de 'mede-ondertekening' van de minister-president nodig.³⁷ Biesheuvel hield Meijnderts echter de hand boven het hoofd.

Een ingewikkeld compromis werd bedacht. Weliswaar was De Koster ervan overtuigd dat 'het verlenen van eervol verslag de enig juiste oplossing is, aangezien er sprake is van een breuk die niet meer kan worden geheeld'. Maar tegelijkertijd werd gekozen voor het eerst maar eens afwachten van een onafhankelijk advies. Hangende de opstelling van dat advies bleef Meijnderts in functie, omdat 'anders zou worden vooruitgelopen op het advies'. Met het advies werd de procureur-generaal bij de Hoge Raad, Gerard Langemeijer, belast.

Met deze omslachtige procedure zette De Koster de onderlinge verhoudingen binnen de landmacht nog verder op scherp. Bij de Haagse landmachtstaf was de bereidheid om met de loslippige Meijnderts zaken te doen tot het nulpunt gedaald. Bij het legerkorps was kwaad bloed gezet door het onderzoek te richten op slechts één persoon: de legerkorpscommandant. 'Men vindt daar in overgrote meerderheid dat hun commandant naar eer en geweten heeft gehandeld in belang van het werkelijk-operationele deel van de landmacht', zo verwoordde het Tweede-Kamerlid Van Elsen die kant van het

verhaal. Van Elsen kende als voormalig chef-staf van de '7 decemberdivisie' dat deel van de landmacht als zijn broekzak en koos zonder enige reserve partij voor zijn oude collega's in het Eerste Legerkorps: 'Ik ben ervan overtuigd dat ook de andere leden van de Raad van Opperofficieren, inclusief de chef-staf zelf [Jesselstein], met hun naaste stafleden over vertrouwelijke zaken hebben gepraat. Alleen is dat niet in de krant gekomen'.³⁸

Generaalskwestie en nieuwe minister

De Koster liet de generaalskwestie als een explosieve erfenis over aan zijn opvolger. Het kabinet-Biesheuvel was geen lang leven beschoren en struikelde bij de opstelling van de begroting voor 1973. Op 29 november 1972 waren verkiezingen uitgeschreven en ondanks de lange duur van de daarop volgende kabinetsformatie sleepte de generaalscrisis zich voort tot de komst van een nieuwe minister van Defensie op 12 mei 1973. Het was één van de spreekwoordelijke 'lijken in de kast', die in politiek Den Haag het plezier van beginnende bewindspersonen vergallen. In dit geval hield minister Henk Vredeling uit de nalatenschap van zijn voorganger de afwikkeling van 'het generaalsconflict' over.

33 Notulen van de vergadering van de Defensiecommissie, 12 april 1973. Centraal Archieven Depot van het ministerie van Defensie, Defensiecommissie.

34 'Generale staf wil hervormers weren'. In: *de Volkskrant*, 7 maart 1973.

35 'Legertop dreigt met ontslag'. In: *de Volkskrant*, 12 april 1973. In een brief aan de Tweede Kamer maakte minister De Koster melding van 'verschillen van opvatting [...] die thans het onderlinge vertrouwen en de goede gang van zaken binnen de Koninklijke Landmacht verstoren'. Tweede Kamer, zitting 1972-1973, 12 347, nr. 1, 11 april 1973.

36 Brief van H.J. de Koster aan J.W. Honig. Nationaal Archief, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77.

37 Nationaal Archief, notulen van de Ministerraad, 30 maart, 13 april en 27 juni 1973.

38 'Generaalsruzie zaak voor nieuw kabinet'. In: *de Volkskrant*, 27 april 1973.

Minister Vredeling in gesprek met luitenant-generaal Meijnderts tijdens de Legerkorpssoefening Big Ferro in Duitsland, 1973.

(Foto collectie NIMH)

hij dat de Nederlandse defensie-inspanning 'in de komende tijd niet voldoende zal zijn om aan de NAVO-verplichtingen te voldoen'.⁴⁴

IJsselstein wachtte op een later moment om zijn roodgebiesde uniformpet aan de wilgen te hangen. Dat moment brak begin november 1973 aan. Vredeling had haast met de opstelling van de Defensienota, maar zat ondanks talrijke verzoeken nog steeds te wachten op een uitgewerkt plan-Meijnderts. Hij had daar op 14 juni om gevraagd.⁴⁵ De bedenkers en schrijvers van de eerste nota-Meijnderts van maart 1973 waren echter verdwenen. Meijnderts was 'opgedroogd'.⁴⁶

Uitwerking ideeën legerkorpscommandant

De legerkorpscommandant liet op 30 oktober de minister van Defensie schriftelijk weten dat hij nog minstens drie maanden nodig had om zijn eerder aan de minister-president verstrekte ideeën over diensttijdverkorting uit te werken. Dat was Vredeling te gortig. Twee dagen later werd Meijnderts in het bijzijn van de chef van de generale staf te verstaan gegeven dat uiterlijk 1 december de uitgewerkte plannen in het bezit van minister Vredeling dienden te zijn. Meijnderts ging met deze termijn akkoord, maar vroeg toestemming om zich rechtstreeks tot de minister te

Het eindrapport van Langemeijer belandde in juli 1973 op het bureau van de nieuwe minister.

Het rapport zorgde voor bizarre wendingen in het conflict binnen de leiding van de landmacht. Het wekte nauwelijks verbazing dat Langemeijer Meijnderts op de vingers tikte voor 'verschillende gedragingen', die de kwalificatie 'bedenklijk' meekregen.³⁹ Toch vond Langemeijer het niet nodig Meijnderts te ontslaan vanwege het uit de school klappen over een aantal generaalsbenoemingen. De gedragingen van Meijnderts hadden de verhoudingen in de leiding van de landmacht en tussen de legerkorpscommandant en de toenmalige minister van Defensie op scherp gezet. 'Herstel van de normale verhoudingen binnen de top van de Koninklijke Landmacht [zou] onder een nieuwe Minister van Defensie [...] wenselijk en niet onmogelijk [moeten] worden geacht', zo oordeelde Langemeijer.⁴⁰ Op de achtergrond speelde mee dat veranderingen binnen de krijgsmacht onvermijdelijk waren en Meijnderts wellicht nodig was om mee te helpen bij deze veranderingen.⁴¹ Meijnderts kon dus voorlopig niet worden gemist.

Generaals bieden ontslag aan

Het advies van Langemeijer bood Vredeling geen andere mogelijkheid dan handhaving van Meijnderts. In de Ministerraad was er al op gewezen

dat het onmogelijk was Meijnderts te ontslaan 'als de commissie-Langemeijer dit niet aanbeveelt'.⁴² Minister-president Den Uyl hield er rekening mee dat 'generaal IJsselstein en enkele anderen hun ontslag zullen vragen, indien aan generaal Meijnderts geen ongevraagd ontslag wordt verleend'. Een week na de verschijning van het rapport-Langemeijer bood luitenant-generaal Nico Berghuijs, opperofficier personeel van de landmacht, zijn ontslag aan. Berghuijs vond het 'onaanvaardbaar' dat Meijnderts werd gehandhaafd en was het ook niet eens met de conclusie van Langemeijer dat een herstel van de normale verhoudingen binnen de legertop tot de mogelijkheden zou behoren.⁴³ Kort daarvoor was luitenant-generaal Willem van Rijn, de voorzitter van het Comité Verenigde Chefs van Staven, opgestapt. Van Rijn nam dat besluit omdat hij 'door in functie te blijven de indruk zou wekken met de gang van zaken in te stemmen'. Met de komst van het kabinet-Den Uyl verwachtte

39 Nationaal Archief, collectie-De Koster, toegang 2.21.291, inventarisnummer 77. Bijlage bij de brief van de minister-president aan de heer H.J. de Koster, 20 juli 1973.

40 Ibidem.

41 Interview met J.M. Bik, Voorburg 3 februari 2006.

42 Nationaal Archief, Notulen Ministerraad 29 juni 1973.

43 'Weer vertrekt een generaal'. In: *de Volkskrant*, 24 juli 1973.

44 Handelingen Eerste Kamer 1972-1973, Aangangsels 142. Antwoorden op vragen van het Eerste-Kamerlid dr. K. de Vries (CHU).

45 Handelingen Tweede Kamer 13 december 1973 blz. 1619, rechterkolom.

46 Interview met J.M. Bik, Voorburg 3 februari 2006. Luitenant-kolonel Henk Volten was naar het Nederlands Instituut voor Register Accountants overgestapt en zijn collega Chiel von Meijenfild was binnen de landmacht verhuisd naar een andere functie.

mogen wenden 'indien er bij de uitwerking van de plannen vraagpunten zouden rijzen die een beslissing van de politieke leiding behoeven'. Ook wilde Meijnderts zo nodig bij de generale staf nadere informatie opvragen. Vredeling stemde met beide verzoeken in. Het stond Meijnderts vrij Clumpkens te betrekken bij de uitwerking van de plannen.

IJsselstein kon zich niet vinden in de twee toezeggingen van de minister van Defensie en vroeg met ingang van 1 december 1973 eervol ontslag. Vredeling ging vervolgens op zoek naar een opvolger en vroeg daarover binnen en buiten de landmacht advies. Van Meijnderts kreeg Vredeling te horen dat de legercommandant zelf wel chef van de generale staf wilde worden en dat Clumpkens dan als zijn vervanger zou moeten worden benoemd. Dat bood tegelijkertijd de beste garantie voor de uitvoering van de plannen voor een diensttijdverkorting die Meijnderts en Clumpkens hadden uitgewerkt. Uitvoering van zo'n ingrijpende maatregel was volgens de legerkorpscommandant niet zeker als hij voor het bevelhebberschap zou worden gepasseerd en anderen deze plannen zouden moeten uitvoeren.

Daar stond tegenover dat Vredeling met Meijnderts een in de landmacht zeer omstreden bevelhebber zou krijgen. Binnen en ook buiten de landmacht stond Meijnderts bekend als een generaal 'die nergens mee zit'.⁴⁷ Dat bleek al kort na zijn benoeming tot legerkorpscommandant, op 1 mei 1971, toen Meijnderts in *AVRO's Tele-*

vizier zijn visie op het uitmoorden van het Vietnamese dorp My Lai gaf: 'Dat is duidelijk een ding wat uit de hand gelopen is. Dat is duidelijk een ding wat veroorzaakt wordt door een controverse van een emotionele achtergrond, wat een ieder kan overkomen'.⁴⁸

Van der Slikke

Het risico van een zich voortslepende gezagscrisis binnen de landmacht wilde Vredeling in de aanloop naar de Defensienota niet nemen. Vredeling leek 'niet afkerig van hun plan, noch van hun filosofie 'de zweep erover', maar knalt er liever zelf mee'.⁴⁹ Vredeling kwam zodoende bij de buiten het generaalsconflict gebleven generaal-majoor Jan van der Slikke uit, 'bijna unaniem' door de functionarissen die de minister raadpleegde. Clumpkens zou als voorzitter van een 'stuurgroep diensttijdverkorting' in de staf van Van der Slikke komen en zou 'in beschouwing worden genomen' als in de tweede helft van 1974 de functie van plaatsvervangend chef van de generale staf vacant zou worden. Een harde toezegging voor die functie gaf Vredeling niet.⁵⁰

In de tussentijd had tot 'bewondering en verwondering' van Vredeling de legerkorpscommandant al op 15 november, twee weken voor het aflopen van de aan een tegenstribbelende Meijnderts opgelegde deadline, zijn uitgewerkte plan aan de politieke leiding voorgelegd. Vredeling verbaasde zich erover dat de legerkorpscommandant eerst minstens drie maanden nodig had, vervolgens met moeite bereid bleek om vóór 1 december zijn

plannen uit te werken en vervolgens al na dertien dagen met gedetailleerde voorstellen op de proppen kwam.⁵¹

Vertrek Meijnderts en Clumpkens

De benoeming van Van der Slikke tot chef van de generale staf kreeg Meijnderts bij toeval te horen. Het was de bedoeling dat Vredeling zelf op 27 november Meijnderts op de hoogte zou stellen. De dag ervoor feliciteerde secretaris-generaal Peijnenburg Van der Slikke in het bijzijn van Meijnderts met zijn promotie. De gepikeerde legerkorpscommandant liet na wat denktijd weten dat hij de benoeming van Van der Slikke niet zou accepteren en ontslag zou nemen. Hij kon het niet verkroppen dat hij voor de hoogste landmachtfunctie was gepasseerd. Na de presentatie van hun plannen op 15 november meenden Meijnderts en Clumpkens dat het 'voor wat, hoort wat'-beginsel voor hen opging. Daarbij onderschatten ze dat hun claims op de functies van IJsselstein en diens plaatsvervanger massale weerstand in de landmachtgelederen oproepen.⁵² Op 1 december ging de Ministerraad ermee akkoord Van der Slikke toe te dragen als chef van de generale staf. Twee dagen later vroeg Meijnderts ontslag.

In de middag van 27 november sprak Vredeling onder vier ogen met Clumpkens. Kort voor dat gesprek kreeg Vredeling te horen dat 'Clumpkens er overwegende bezwaren tegen had om zijn plannen tot diensttijdverkorting te realiseren, op de wijze die [Vredeling] had gedacht, als niet generaal Meijnderts, maar generaal Van der Slikke chef van de generale staf zou worden'.⁵³ Vredeling wilde van Clumpkens horen waarom deze zo mordicus tegen Van der Slikke was. Vredeling had van bijna iedereen lovende verhalen over de commandant van de eerste divisie gehoord.

Clumpkens zaait verwarring

Daarbij liet Vredeling de naam van zijn secretaris-generaal vallen. Als

47 Daan Dijkman en Kees Tamboer, 'Een bakker, een heetwatervrouw, een troepenman en de radicalen'. In: *Haagse Post*, 28 juni 1972.

48 Ibidem.

49 Daan Dijkman, 'Het sein Einde Oefening van Meijnderts en Clumpkens en het begin van de affaire-Peijnenburg'. In: *Haagse Post*, 22 december 1973.

50 Dat de steun voor Meijnderts als sneeuw voor de zon was verdwenen, blijkt ook uit de aanbeveling van de secretaris-generaal van het ministerie van Algemene Zaken, D.M. Ringnalda. Clumpkens' straatgenoot suggereerde Den Uyl om niet Meijnderts, maar generaal-majoor Benthink, divisiecommandant, tot chef van de generale staf te benoemen. Nationaal Archief, Kabinet van de minister-president, toegang 2.21.291, inventarisnummer 9914.

51 Bram Stemerding, *Dagboeken*, blz. 87.

52 J.M. Bik, 'Met Meijnderts gaat een controversieel generaal heen'. In: *NRC Handelsblad*, 4 december 1973.

53 Handelingen Tweede Kamer, 13 december 1973, blz. 1620, rechterkolom.

door een wesp gestoken beschuldigde Clumpkens vervolgens secretaris-generaal Peijnenburg ervan 'financiële voordelen te genieten van opdrachten die door het Ministerie van Defensie aan [het organisatieadviesbureau Bakkenist, Spits en Co] waren gegeven'. Vredeling onderbrak het gesprek voor spoedoverleg met de staatssecretarissen Stemerding en Mommersteeg.⁵⁴ Gedrieën spraken ze vervolgens weer met Clumpkens die zijn beschuldigingen herhaalde.

Afscheidsreceptie luitenant-generaal Meijnderts, december 1973
(Foto collectie NIMH)

Peijnenburg werd gevraagd zich bij dit gezelschap te voegen. Weer herhaalde Clumpkens zijn beschuldigingen. Later op de avond hadden Stemerding en Mommersteeg derde gesprek met Clumpkens. Die hield zijn been stijf en verklaarde dat hij

'slechts het minimum had gezegd'. Hij zou meer weten, maar wilde Peijnenburg twee dagen de tijd geven om zelf ontslag te nemen alvorens zijn beschuldiging met saillante informatie verder te onderbouwen. Zou Peijnenburg de eer aan zichzelf houden, dan zou hij de kwestie laten rusten.

Vredeling ontbood Clumpkens op 30 november. Peijnenburg had zijn ontslag niet ingediend en Vredeling wilde weten wat achter Clumpkens' beschuldiging zat.

'Dat stelde niet veel voor. De afdeling comptabiliteit zou de rekeningen van Bakkenist niet zorgvuldig hebben gecontroleerd', zo schreef staatssecretaris Stemerding in zijn dagboek.⁵⁵

Vredeling schakelde de president van de Rekenkamer in om de beschuldiging van Clumpkens te laten onderzoeken. Maar nog voordat de uitkomsten van dat onderzoek voorhanden waren trok Clumpkens tijdens een gesprek met Vredeling op 1 december zijn beschuldigingen tegen Peijnenburg 'onvoorwaardelijk' in. Clumpkens had om dat gesprek gevraagd. De volgende dag herhaalde hij zijn intrekking in een gesprek waarbij ook Stemerding, Mommersteeg en Peijnenburg aanwezig waren. Peijnenburg nam het woord en sprak een handvol zinnen, die bij Stemerding een onvergetelijke indruk achterlieten: 'Peijnenburg zei niet te begrijpen wat een mens kan bezielen deze beschuldigingen te uiten, iemand zoiets aan te doen, iemands naam zo te bekladden'.⁵⁶

Vervolgens zaaide Clumpkens nog meer verwarring door in de media berichten te verspreiden dat hij ontslag zou nemen. Op het moment dat bij de behandeling van de defensiebegroting in de Tweede Kamer een reeks kritische vragen over de positie van Clumpkens werden gesteld, vertelde Clumpkens in *de Volkskrant* dat hij 'het voor en tegen van ontslagname' aan het afwegen was.⁵⁷

De dag erna vroeg Clumpkens ontslag. Voor Vredeling was daarmee de kous af: 'Niet alleen deze [ontslag]brief, maar vooral datgene wat zich tussen 27 november en 1 december heeft afgespeeld, is van dien aard dat ik het vertrouwen in generaal Clumpkens volledig heb verloren. De Minister-President en ik hebben daarom een gezamenlijke voordracht gezonden aan de Koningin, waarin generaal Clumpkens [...] eervol ontslag wordt verleend'.⁵⁸ Daarmee kwam de uittocht van rebellerende en met elkaar vechtende generaals tot een einde.

Vredeling versterkt positie minister

Het ministerschap van Vredeling begon met het 'generaalsconflict'. Met zijn aanpak van dit conflict vestigde hij zijn naam als minister. Durfde zijn voorganger De Koster zijn vingers niet te branden aan deze kwestie, Vredeling maakte korte metten met de opstandige generaals. Dat was in het defensieapparaat ongekend.

Op een enkele uitzondering na kwamen tot dan toe ministers en staatssecretarissen voort uit de rangen van de Nederlandse krijgsmacht en heerste tussen politieke leiding en de militaire top een 'esprit de corps' waarmee de defensieorganisatie zich van andere ministeries onderscheidde.

Met zijn optreden in de generaalskwestie maakte Vredeling duidelijk dat de minister de baas is in het Herenlogement aan het Haagse Plein, waar het ministerie zetel. Veel van zijn opvolgers hebben daarvan nog lang profijt gehad.

⁵⁴ Bram Stemerding, *Dagboeken*, blz. 88 e.v.

⁵⁵ Ibidem, blz. 90. In de Ministerraad van die dag, 30 november 1973, gaf Vredeling al aan dat rekening moest worden gehouden met het ontslag van Meijnderts en Clumpkens. Nationaal Archief, Notulen Ministerraad 30 november 1973.

⁵⁶ Bram Stemerding, *Dagboeken*, blz. 90 en 91.

⁵⁷ Jan Joost Lindner, 'Vredeling ruzie leger verweten'. In: *de Volkskrant*, 5 december 1973.

⁵⁸ Handelingen Tweede Kamer, 13 december 1973, blz. 1621, rechterkolom. Clumpkens schreef twee ontslagbrieven. De eerste werd opgesteld door luitenant-kolonel mr. Ko de Lange, een medewerker in de staf van Meijnderts. Deze brief werd door Meijnderts onderschept na een telefoontje van de secretaris-generaal van het ministerie van Algemene Zaken. De tweede ontslagbrief (op grond van artikel 57, aanhef en tiende lid, juncto artikel 59 van de Wet bevordering en ontslag opperofficieren) werd opgesteld door mr. F. Kist, secretaris van de commissie-Lange-meijer en raadsadviseur van de minister-president. Op grond van de tweede ontslagbrief kwam Clumpkens in aanmerking voor een gunstiger ontslagregeling. Zie Daan Dijkman, 'Het sein Einde Oefening voor Meijnderts en Clumpkens en het begin van de affaire-Peijnenburg'. In: *Haagse Post*, 22 december 1973.

Een gedragscode of toch maar gewoon Aristoteles?

P.H. de Vries – brigade-generaal der cavalerie b.d.

Inleiding

In een vorig artikel ben ik ingegaan op de wenselijkheid van een Ethische Commissie Te Velde (ECTV).¹ Ik acht een dergelijk instituut noodzakelijk om de handhaving van een adequaat ethos – mogelijk in de vorm van een gedragscode – te borgen. Nut en noodzaak van een dergelijke code heb ik verder niet ter discussie gesteld.

Ik meen echter dat ik daaraan niet ontkom, want het gaat er niet alleen om *hoe* je het ethische gehalte van het functioneren van de krijgsmacht handhaaft. Het is daarbij vooral van belang *wat* moet worden gehandhaafd. Hoe moet de militair in moreel opzicht handelen en wat mag van de militair worden verwacht?

Ik heb hiervoor aangegeven dat sommige normatieve ethische theorieën op het gevechtsveld moeilijk zijn toe te passen.

In een plichtethische benadering volgens Kant² bijvoorbeeld, moet je onder alle omstandigheden handelen

volgens de morele wet. Een morele wet is een wet waarvan je zou willen dat deze tot een algemene gedragsregel zou worden en waaraan onder alle omstandigheden noodzakelijkerwijs gehoor moet worden gegeven: een categorische imperatief. Het lijkt ondoenlijk een dergelijke categorische imperatief te formuleren die voor elke combattant geldig is, ongeacht de partij waartoe hij behoort.

Een andere theorie – het consequentialisme – gaat uit van een afweging van middelen in relatie tot het te behalen doel. Deze normatieve theorie gaat ervan uit dat de morele juistheid van een handeling wordt bepaald door de aard van de gevolgen. Als de gevolgen goed zijn, is de handeling moreel juist. Maar dit betekent dat de gevolgen dus moeten worden getoetst aan een criterium; er moet sprake zijn van een toetsinginstrument, een waarde.

Het consequentialisme vergt dus een waardetheorie. Het blijkt een moeilijke opgave om een dergelijke theorie te ontwikkelen die onder alle omstan-

digheden houdbaar is. Een reden hiervoor kan zijn dat het gevechtsveld – en zeker het asymmetrische gevechtsveld – een eigen specifieke praktijk betreft, die zich niet in een-dimensionale normatieve ethische modellen laat vatten.

Ethische grondslag onontbeerlijk

Toch is een ethische grondslag voor het optreden op het gevechtsveld onontbeerlijk. Zonder morele grenzen zou de gruwel van de oorlogvoering onbeheersbaar zijn. Alleen met een ethische grondslag is een consistente beheersing van de gruwel mogelijk. Dit houdt tevens in dat elke militair bekend moet zijn met deze ethische grondslag en daarnaar moet handelen.

Er moet sprake zijn van een innerlijke zedelijke houding, een ethos. Het gaat om een beroepsethiek.³ Het juridische perspectief – zoals neergelegd in het ‘jus ad bellum’ en het ‘jus in bello’ – biedt naar mijn mening te weinig houvast voor internalisering en vorming. In dit perspectief staat de juridische regel voorop. De praktische situatie en de individuele omstandigheden zijn bijzaken, terwijl deze bijzaken voor militairen veelal hun morele bewegingsruimte bepalen.

In dit artikel wil ik dan ook een ethische benadering ontwikkelen die nadrukkelijk uitgaat van de militaire praxis (praktijk) en die zich leent voor

1 P.H. de Vries: ‘Ethisch handelen op het gevechtsveld. Een illusie?’ In *Militaire Spectator* 176 (2007) (6) 244-250.

2 I. Kant leefde van 1724 tot 1804 en heeft in zijn boek *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* een ethisch model beschreven dat is gebaseerd op de morele wet waaraan eenieder noodzakelijkerwijs is onderworpen: de categorische imperatief. Deze imperatief gaat ervan uit dat de mens alleen zo zou moeten handelen zodat de grondslagen van zijn handelen tot een algemene natuurwet zouden moeten kunnen worden en de (mede) mens in zijn handelen nooit louter alleen als middel maar altijd ook als doel wordt gezien.

3 Verweij, D.E.M. ‘Moed: mythe of morele kwaliteit?’ in *Militaire Spectator* 169 (2000) (2) 83-86.

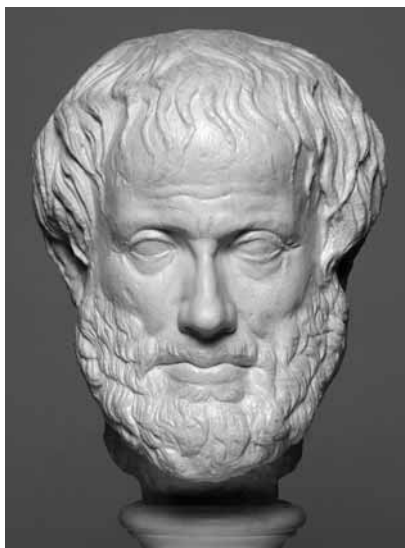
de vorming van individuele militairen. Dit is het domein van de klassieke deugdeethiek die in haar theorie plaats inruimt voor de praktijk en hoe binnen deze – soms weerbarstige – praktijk tot moreel verantwoord handelen te komen. Deze deugdethische benadering geef ik in dit artikel vorm op basis van de opvattingen van Aristoteles.⁴

Waarom Aristoteles?

Ik kan mij de reactie van de lezer voorstellen: ‘Aristoteles? Die is toch al zo’n 2300 jaar dood? Wat heeft die dan nog te vertellen?’. Wel, ook toen hadden ze al militairen en ook toen worstelden ze al met morele problemen en ook toen zijn er al heel veel verstandige dingen gezegd. Het is dus helemaal geen gek idee om eens na te gaan wat er precies is gezegd en in hoeverre dat vandaag nog relevant kan zijn.

Ik hoop in dit artikel de lezer ervan te overtuigen dat er nog heel veel relevante zaken aanwezig zijn in het gedachtegoed van Aristoteles. Ik teken hierbij wel aan dat ik mij beperk tot de deugdethische benadering volgens Aristoteles. Het is niet zo dat ik het hele filosofische bouwwerk van Aristoteles tot uitgangspunt neem, het gaat mij alleen om de methode die Aristoteles hanteert in zijn *Ethica*.

Ten aanzien van de militaire praktijk beperk ik mij voorts tot de landstrijdkrachten.⁵ Ik heb hiervoor een aantal redenen. Ter eerste omdat ik van mening ben dat er geen ‘parse praktijk’

Aristoteles

(Foto Archäologisches Institut der Universität Göttingen)

bestaat. Een uitzondering hierop vormt wellicht de praktijk ten departemente, maar deze kan nooit de basis vormen voor een militair ethos. Dat ethos moet zijn gestoeld op de praktijk waarbij het militair-zijn ten volle tot uitdrukking komt, en dat is op het gevechtsveld.

Ten tweede ben ik van mening dat op het gevechtsveld van de landstrijdkrachten het militaire ethos in al zijn aspecten tot zijn recht komt. Anders dan bij de zee- of luchstrijdkrachten kan het gevaar op elk moment vanaf elke richting opdoemen en vindt de confrontatie met de tegenstander op korte, soms zeer korte, afstand plaats. Bovendien loopt elke militair op dat – veelal asymmetrische – gevechtsveld een risico, ongeacht rang, stand of functie.

Op de derde plaats is er bij landstrijdkrachten, anders dan bij zee- en luchstrijdkrachten, veel minder sprake van systeemdwang: elke militair kan zijn eigen afweging maken om aan het gevecht deel te nemen of niet. Dat geldt bijvoorbeeld niet voor een matroos aan boord van een oorlogsbodem. Als vierde en laatste punt omdat ik meen van het optreden van landstrijdkrachten het meeste verstand te hebben.

Deugdethiek van Aristoteles

Aristoteles gaat ervan uit dat het doel van ieder mens is het verkrijgen van geluk (eudamonia). De noodzakelijke voorwaarde hiervoor is deugdzaam handelen. Dat is alleen mogelijk als men weet wat deugd is. Deugd betreft volgens Aristoteles de juiste keuze tussen goed en kwaad, tussen een tekort en een overmaat.

Aristoteles gaat er verder van uit dat algemeen geldende kennis van zedelijke normen mogelijk is. Door die kennis eigen te maken en dus te weten wat deugdzaamheid is, kan de mens niet willens en wetens daarmee in strijd handelen.

Het doel van de mens is immers gelukkig worden. Handelen in strijd met de deugd is dus handelen in strijd met het eigen streven naar geluk, in strijd met het vervullen van de eigen bestemming. Die bestemming verschilt echter van mens tot mens en dat betekent dus ook dat deugdzaamheid voor elk mens anders kan worden ingevuld.

Deze invulling vindt plaats in overeenstemming met enerzijds de natuurlijke mogelijkheden waarover een mens beschikt en anderzijds vanuit de praktische situatie waarin een mens zich bevindt. De ethiek van Aristoteles is gericht op de deugdzaam mens en hoe deze in zijn omgeving op praktische wijze voortreffelijk functioneert⁶.

In zijn verhandeling over ethiek, de *Ethica Nicomachea*⁷ gaat Aristoteles nader in op het optimaal functioneren. Bij een afweging over een handeling gaat het naar zijn opvatting om de volgende zaken:

- de opties voor het handelen moeten in onze macht liggen;
- de keuze voor een optie moet vrijwillig zijn en plaatsvinden op basis van overwegingen gestoeld op kennis;
- de slotsom van de overwegingen moet ons handelen richting geven;

⁴ Aristoteles was een Griekse wijsgeer die leefde van 384 tot 322 voor onze jaartelling. Hij was onder meer de leermeester van Alexander de Grote.

⁵ Ik bedoel hiermee niet de eenheden die deel uitmaken van de Koninklijke Landmacht, maar alle eenheden die op het land optreden of in nauwe samenhang daarmee, zoals bijvoorbeeld mariniers en helikoptereenheden.

⁶ Dit vormt tevens de zwakte van de benadering van Aristoteles; hij biedt geen ondubbelzinnig moreel uitgangspunt of beginsel waarop hij zijn systeem van deugden fundeert.

⁷ Aristoteles, *Ethica Nicomachea*. Budel: Damon, 2005.

- het streven – de handeling realiseren – is in overeenstemming met de slotsom van de overweging.

Praktisch inzicht

Daarnaast onderkent Aristoteles het praktisch inzicht. Praktisch inzicht betreft het vermogen bij zichzelf te rade gaan betreffende wat voor zichzelf goed en voordelig is.⁸ Het is geen wetenschappelijke kennis of vakbekwaamheid: het is een verworven eigenschap om in een situatie te bepalen wat goed of slecht is voor een mens.

Ervaring is dus essentieel om praktisch inzicht te verwerven.

De deugd in strikte zin kan niet bestaan zonder praktisch inzicht. Praktisch inzicht vormt een noodzakelijke voorwaarde voor de deugd.⁹ De deugd bepaalt namelijk het doel dat we stellen en het praktisch inzicht maakt dat we doen wat nodig is, wat goed is, om dat doel te bereiken.

Aanknopingspunten

De deugdeethiek van Aristoteles heeft dus een aantal kenmerken dat met name voor militaire toepassing veel aanknopingspunten biedt. Ten eerste gaat ze uit van een bepaalde praktijk. Daarmee wordt recht gedaan aan de bijzondere omstandigheden waaronder militairen moeten optreden. Ten tweede moet binnen die praktijk een deugdzame houding worden gevormd. De deugdzame houding in de praktijk is een vormingsideaal. Je kunt leren deugdzam te worden.

Als je maar genoeg weet en als je maar genoeg ervaring hebt in het toepassen van die kennis in de praktijk, kun je deugdzam worden. In de derde plaats manifesteert deugdzamheid (of het gebrek daaraan) zich in het gedrag in die praktijk. Deugdzamheid, en het gebrek daaraan, is zichtbaar, meetbaar zo u wilt. Bij hantering van een deugdethisch ideaal heb je dus geen aparte gedragscode nodig! Het ideaal is genoeg!

⁸ Ibid, boek VI.5.1-4.

⁹ Ibid, boek VI.13.2-3.

Militaire deugden

Tot zover een korte schets van wat Aristoteles onder het begrip ‘deugd’ verstaat en de mogelijke militaire relevantie van het Aristotelische model. Nu gaat het erom vast te stellen wat die deugden dan wel zijn.

Een deugd moet in overeenstemming zijn met de bestemming van de mens, van de militair.

Deze bestemming moet optimaal inhoud worden gegeven door middel van voortreffelijk functioneren. Voortreffelijk functioneren krijgt inhoud in de praktijk waarvan de militair deel uitmaakt.

Voortreffelijk functioneren vergt kennis om in een bepaalde situatie afstand te kunnen nemen en een juiste afweging te maken. Daarnaast vergt voortreffelijk functioneren praktisch inzicht, te weten: het vermogen om in te zien wat in een bepaalde situatie goed is voor de militair.

Als we dan vervolgens kijken naar de praktijk van de militair dan zijn er verschillende invalshoeken mogelijk. We zullen eerst moeten vaststellen wat voor de militaire praktijk relevant is. Daarna kunnen we beredeneren wat de deugden zijn.

Aspecten van de militaire praktijk

Welke aspecten van de militaire praktijk op het land zijn relevant voor de militair? Waarin manifesteert de militair zich als zodanig? Waartoe verhoudt de militair zich in zijn praktijk? De militair verhoudt zich in de praktijk allereerst tot gevaar. Zonder gevaar is er geen reden voor het optreden van de militair.

Ten tweede verhoudt de militair zich tot zijn uitrusting. Om het gevaar met succes tegemoet te kunnen treden heeft de militair een wapenuitrusting nodig. Zonder wapenuitrusting is de militair eigenlijk geen militair te noemen.

In de derde plaats verhoudt de militair zich tot zijn taak. De militair treedt het gevaar niet ‘zomaar’ tegemoet. Hij doet dat omdat hij een taak heeft. De uitvoering van die taak is gevaarlijk.

De militair verhoudt zich ten vierde tot zijn omgeving, het gevechtveld, in tijd en ruimte. Er moet sprake zijn van een specifieke tijd en plaats waar de militair zijn taak vervult. Dit is het slagveld.

‘Zonder gevaar is er geen reden voor het optreden van de militair’.

Irak, 2007 (Foto us Army, T. Nowland)

Ten vijfde treedt de militair nooit alleen op. Er zijn altijd anderen op het gevechtveld. Zonder anderen is er geen sprake van een militair optreden. Die anderen zijn onder te verdelen in zijn mede-militairen, zoals collega's, meerderen en ondergeschikten, zijn tegenstanders en alle overigen, de niet-militairen. Daarmee heb ik de aspecten gedefinieerd waartoe de militair zich in zijn praktijk verhoudt.

Ten opzichte van deze elementen uit de militaire praktijk moet tot een deugdzame houding worden gekomen. Dat wil zeggen dat ten aanzien van deze elementen van de praxis moet worden vastgesteld welke antoniemen (tegenstellingen) van toepassing zijn. Vervolgens moet ten opzichte van deze antoniemen het juiste midden worden bepaald.

Moed

De militair wordt op het gevechtveld geconfronteerd met allerlei levensbedreigende gevaren. De tegenstander kan het op hem gemunt hebben, er kunnen mijnen, valstrikken of Uxo's en IED's¹⁰ zijn, kortom: er loeren op het gevechtveld tal van gevaren. Toch wordt de militair geacht zijn taak te vervullen en deze gevaren te trotseren.

Angst

Als hij zijn eigen welzijn voorop stelt en pijn of ander ongerief wil vermijden, dan wordt zijn optreden bepaald door angst. De risico's van de gevaren worden uitvergroot en dat verlamt zijn vermogen op te treden. In feite komt de militair dan niet toe aan zijn militaire taak: hij verzaakt.

Roekeloosheid

Anderzijds kan de militair de gevaren negeren. Hij doet net alsof er geen gevaren zijn en als er dan toch gevaren zijn gaat hij ervan uit dat deze hem

niet kunnen deren. Dat door zijn roekeloze optreden ook zijn kameraden in gevaar worden gebracht, interesseert hem al evenmin.

Met deze instelling neemt hij onnodig risico's. Als gevolg van deze roekeloosheid kan de militair al snel sneuvelen of anderszins buiten gevecht worden gesteld. Ook dan komt hij niet toe aan de uitvoering van zijn militaire taak: hij verzaakt.

Het juiste midden, de deugdzame wijze van optreden, is gelegen in moedig handelen. Moed houdt in dat het gevaar weloverwogen tegemoet wordt getreden. Risico's zijn in beschouwing genomen en afgewogen tegen het belang van de te vervullen taak. De militair neemt het besluit te handelen. Hij streeft ernaar zijn taak naar behoren uit te voeren.

Zijn praktisch inzicht geeft aan op welke wijze hij dat het beste kan doen. Het beste betekent in dit geval dat zijn taak wordt uitgevoerd met – naar omstandigheden – aanvaardbare risico's voor zichzelf en zijn mede-militairen. Moed vereist kennis, inzicht in het moreel juiste en praktisch inzicht. Moed is ontegenzeggelijk een militaire deugd.

Vakmanschap

Voor het uitvoeren van zijn militaire taak beschikt de militair over een wapenuitrusting. Met behulp van deze wapenuitrusting is hij in staat zijn taak als militair uit te voeren. Zonder die wapenuitrusting – in de breedste betekenis van dat woord – is hij nauwelijks een militair te noemen.

Nonchalance

Hij kan dit feit, zijn verhouding tot zijn wapenuitrusting, licht opnemen. In dat geval zal hij de verzorging van zijn wapenuitrusting verwaarlozen. Daarnaast zal hij zich ook niet echt bekwamen in het gebruik van zijn wapenuitrusting. Hij gaat ervan uit dat het wel los zal lopen en hij komt ten aanzien van het gebruik van zijn wapenuitrusting niet verder dan het niveau van een dilettant. Op het gevechtveld kan deze houding hem duur komen te staan. Hij sneuvelt.

Perfectionisme

Aan de andere kant kan hij zijn wapenuitrusting ook met veel zorg in orde houden. Die zorg gaat zo ver dat hij de wapenuitrusting ook eigenlijk liever niet gebruikt. Gebruik leidt al snel tot defecten die weer verholpen

**'Vakmanschap is zonder enige twijfel een deugd voor elke militair'.
Onderweg naar Tarin Kowt krijgt een van de Scania's een lekke band.
Afghanistan, 2007 (Foto AVDD, G. van Es)**

¹⁰ *Unexploded ordnance*, te weten: niet ontplofte, verschoten of achtergelaten munitie of explosieven. *Improvised Explosive Devices*, te weten: geïmproviseerde explosieven.

moeten worden. Slijtage moet worden voorkomen. Ook ten aanzien van het gebruik is de militair zeer precies. Alles moet exact zo worden gedaan als in de voorschriften staat vermeld.

Deze vorm van perfectionisme leidt tot terughoudendheid de wapenuitrusting metterdaad te gebruiken. Dat is toch zonde van alle zorg die er aan is besteed, en als gebruik dan niet is te vermijden, dan wel precies volgens de regels. Dat kan leiden tot onnodige vertraging. Kortom, ook deze houding kan op het gevechtveld verkeerd uitpakken. Hij sneuvelt.

Het juiste midden, de deugdzame wijze van omgaan met de wapenuitrusting van een militair, ligt in zijn vakmanschap. Dit vakmanschap stelt hem in staat zijn wapenuitrusting in goede bruikbare staat te houden en op de juiste wijze te hanteren, ook als de omstandigheden moeilijk zijn.

Hij weet wat hij met zijn wapenuitrusting kan doen: hij kent de mogelijkheden en beperkingen. Hij is getraind in het gebruik en is vertrouwd met zijn wapenuitrusting. De vele oefeningen die hij heeft gedaan, geven hem een gedegen praktisch inzicht in hoe de mogelijkheden van zijn wapenuitrusting optimaal tot gelding te doen brengen. Vakmanschap is zonder enige twijfel een deugd voor elke militair.

Plichtsbefesef

De militair betreedt met zijn wapenuitrusting niet zomaar het gevechtveld. Hij heeft een taak te vervullen.

Gemakzucht

Hij kan die taak, zijn militaire opdracht, niet negeren maar hij kan de uitvoering van de opdracht wel trakteren. Hij kan proberen zich ervan af te maken. Dat scheelt hem tijd en inspanning.

Die tijd en gespaarde energie kan dan aan andere, persoonlijke, zaken worden besteed. Een excuus is gauw ge-

vonden. De omstandigheden op het gevechtveld zijn veelal chaotisch en het is dus relatief gemakkelijk om voor te wenden dat de uitvoering van de opdracht praktisch onmogelijk was. Ook kan worden beweerd dat de opdracht wel degelijk is uitgevoerd, want dat valt vaak toch niet direct te controleren. Kortom, onverantwoordelijkheid kan relatief eenvoudig vorm krijgen.

De verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de opdracht wordt feitelijk gewoon terzijde gelegd. Het vermijden van risico's en inspanning, en het najagen van gemak vormen gewoonlijk de motieven hiervoor.

Fanatisme

Anderzijds is het ook mogelijk de uitvoering van de opdracht centraal te stellen en de uitvoering daarvan na te jagen, ongeacht de (gewijzigde) omstandigheden en zonder oog te hebben voor de problemen die daardoor kunnen ontstaan voor mens en uitrusting. Dit fanatisme kan zover gaan dat vermijdbare risico's toch worden genomen, materiaal onherstelbaar wordt beschadigd en personeel onnodig in gevaar wordt gebracht.

Ook deze wijze van optreden leidt zelden tot een goede uitvoering van de taak. Het wekt verzet. Zeker op langere termijn leidt dit soort fanatisme slechts tot afnemende resultaten. Kortom, ook deze wijze van optreden geeft blijk van een onverantwoordelijke opstelling ten opzichte van de te vervullen taak.

Het op een juiste wijze uitvoeren van een opdracht vergt plichtsbefesef, te weten: het juiste midden tussen blind fanatisme en onverantwoordelijke gemakzucht. Plichtsbefesef vergt kennis van het oogmerk van de opdracht en

**'De onherbergzaamheid
van het terrein, dat alles
vormt geen reden
om niet op te treden'**

(Foto AVDD, R. Frigge)

de relevantie daarvan in het geheel. Plichtsbefesef leidt tot een afweging van de mogelijkheden en beperkingen die van invloed zijn op de vervulling van de opgedragen taak. Bij de afweging geeft het praktisch inzicht richting aan de wijze waarop het uitvoeren van de opdracht plaatsvindt. Zonder plichtsbefesef kan de militair op het gevechtveld zijn opdracht niet op een verantwoorde wijze tot een goed einde brengen. Ook plichtsbefesef is daarom een onmisbare militaire deugd.

Weerbaarheid

De omstandigheden op het gevechtveld zijn merkwaardig. Sociale wetgeving is niet aan de orde; zo is er geen werk- en rusttijdenregeling en de wet arbeidsomstandigheden is evenmin van toepassing. Redelijke

huisvesting is niet zeker, warm eten evenmin. Zandstormen, regen of sneeuw, dag of nacht, de onherbergzaamheid van het terrein, dat alles vormt geen reden om niet op te treden.

Voorts is ook het verloop van de acties onvoorspelbaar, en daarnaast is er altijd sprake van verstoringen: dit verschijnsel wordt door von Clausewitz 'frictie' genoemd.¹¹ De reactie van de militairen op deze bizarre en onvoorspelbare omstandigheden kan variëren.

Slapheid

De militair kan zich mentaal niet opgewassen voelen tegen uitdagingen waarvoor hij zich geplaatst ziet. Hij is dan ook fysiek niet opgewassen tegen de ontberingen en dat gecombineerd met de tergende onzekerheid tast zijn moreel aan.

Het gevolg daarvan is dat de verzorging van de persoon en de uitrusting achterwege blijft, dat de bereidheid om zijn aandeel te leveren in de te vervullen taken erodeert. Uiteindelijk valt de militair ten prooi aan zelfmedelijden en inertie. Hij verzaakt.

Zelfoverschatting

Anderzijds kan de militair ook zijn eigen vermogens overschatten. De militair barst van het zelfvertrouwen. Hij meent dat slaapdeprivatie hem niet zal vloeren en hij doet dan ook niet mee aan het fenomeen van 'slapen als het kan'. Hij vindt dat niet stoer. Hij keert zich af van de 'watjes' met wie hij is opgescheept. Maar in weerwil van zijn ongefundeerde optimisme worden de feitelijke omstandigheden ook hem te veel.

Dat is niet alleen vervelend voor zijn mede-militairen maar het bezorgt ook

de militair zelf een 'kater' van formaat. Ook hij verzaakt. Overleven op het gevechtveld vergt dat militairen fysiek in een goede conditie zijn. Deze goede conditie vormt de basis voor een adequate mentaliteit.

Het juiste midden tussen tomeloze zelfoverschatting en karakterslakte is fysieke en mentale weerbaarheid. Deze weerbaarheid moet worden gevormd. Fysieke oefening vormt een belangrijk onderdeel daarvan. Maar ook mentale vorming is onmisbaar. Ten aanzien van beide aspecten is het noodzakelijk te weten waar de persoonlijke grenzen liggen en hoe ermee om te gaan als deze grenzen worden bereikt.

Dit vergt zelfkennis en kennis van anderen. Kennis die wordt opgedaan door oefeningen waarin grenzen worden verlegd. Met die kennis kan worden gereageerd op situaties en kunnen afgewogen beslissingen worden genomen, die op basis van praktisch inzicht worden uitgevoerd. Zo kan de noodzakelijke weerbaarheid worden geborgd. Weerbaarheid is voor een succesvol optreden op het gevechtveld een essentiële militaire deugd.

Teamgeest

De militair staat er op het gevechtveld niet alleen voor. Het kenmerk bij uitstek van militair optreden is dat het altijd met anderen gebeurt. Die anderen zijn allereerst de mede-militairen, militaire meerderen en militaire ondergeschikten. In de eerste plaats verhoudt de militair zich tot zijn medemilitairen, zijn primaire groep. Een individuele militair maakt altijd deel uit van een (primaire) groep.

Deze primaire groep vormt als het ware de directe (militaire) familie en vormt een essentieel element in het militaire leven en handelen. De primaire groep vormt het vangnet voor

¹¹ Von Clausewitz, C. *Vom Kriege*. Ullstein: Propyläen, 1998, pp 86-89.

'In de eerste plaats verhoudt de militair zich tot zijn mede-militairen, zijn primaire groep' (Foto Sgt1 Henri)

het individu en vormt tevens het kader waarin individuele grenzen worden verlegd. Opofferingsgezindheid is hiervan de grondslag, want voor de primaire groep, je familie, doe je immers alles!¹²

Egoïsme

Maar net als in een echte familie kan het individu zich onttrekken aan de morele plichten die samenhangen met een primaire groep. Hij kan zich terugtrekken in niets ontziend egoïsme. Het zal duidelijk zijn dat dit er veelal toe leidt dat de groep zich afkeert van deze 'Einzeltgänger'. Per saldo wordt echter wel de cohesie binnen de groep aangetast, waardoor het niveau van functioneren afneemt. De groep kan zelfs aan de interne spanningen ten onder gaan. Egoïsme vormt de doodsteek voor de primaire groep.

Altruïsme

Anderzijds kan een militair volledig opgaan in zijn groep. De groep vormt alles voor de desbetreffende militair. Wat de groep doet is welgedaan. Het is de vraag of een dergelijke kritiekloze houding van een groepslid een bijdrage vormt aan de homogeniteit

en effectiviteit van de groep. Ook de 'meeloper' kan de cohesie en effectiviteit van de primaire groep aantasten. Feitelijk gaat daarmee het primaire karakter van de groep verloren, uiteindelijk hoort alles en iedereen bij de groep.

Het juiste midden is echte teamgeest. Teamgeest betekent aandacht voor de leden van het team en het team als geheel. Aandacht wil zeggen ongeveinsde zorg ten opzichte van elkaar. Zo nodig betekent het ook dat groepsleden elkaar kritisch aanspreken op gedrag dat ondermijnend is voor de cohesie.

Teamgeest is belangrijk voor het functioneren van militaire eenheden. Het schept vertrouwen in elkaar en zichzelf, en het vormt een vangnet in geval van (soms acute) nood. Teamgeest manifesteert zich door gedrag, gestoeld op praktisch inzicht dat is gericht op de instandhouding van de cohesie binnen de groep. Daarmee wordt een bijdrage geleverd aan de effectiviteit van de groep en de noodzakelijke samenhang binnen de militaire eenheid.

Zonder teamgeest kan geen enkele militaire eenheid als zodanig bestaan. Teamgeest is zonder enige twijfel een militaire deugd.

Respect

Een tweede groep van andere medemilitairen zijn de militaire meerderen en de ondergeschikten. Aan het hoofd van elke militaire eenheid staat een militaire meerdere. Elke militair heeft dus te maken met militaire meerderen. De hiërarchische structuur van de krijgsmacht houdt in dat er ook ondergeschikten zijn en (bijna) elke militair heeft dan ook te maken met deze ondergeschikten.

Dweeppzucht

Zowel ten aanzien van meerderen als op ondergeschikten kan er sprake zijn van dweeppzucht. Het betreft een overspannen bewondering voor de persoon van de meerdere of de ondergeschikte. Dit leidt veelal tot de neiging zich in zijn gezelschap en vriendschap op te dringen. Tevens is er veelal sprake van een kritiekloze houding ten opzichte van de handel en wandel van het idool.

Dit kan onaangename gevolgen hebben. Het beoogde idool kan het idee krijgen dat hij werkelijk zeer begaafd en bewonderenswaardig is. Dit kan zijn oordeelsvermogen aantasten. Daarnaast kan er schroom ontstaan om het idool tegen te spreken of anderszins kritisch te bevragen. Zelfs bij gereede twijfel over diens optreden zal de dweper zijn mond houden. Het kan ook het gezag aantasten doordat tussen dweper en idool de noodzakelijke afstand ontbreekt.

Afstand is noodzakelijk om met gezag te kunnen optreden, vooral waar opdrachten moeten worden ge-

¹² Marshall, S.L.A. *Men against fire: the problem of battle command in future war* (Gloucester, Massachusetts: Peter Smith, 1978) pp 151 en zie ook: Keegan, J. *The face of battle: a study of Agincourt, Waterloo and the Somme*. (Harmondsworth: Pinguin books ltd, 1983) pp 303.

geven die in strijd zijn met het directe belang van de ander. Bijvoorbeeld als iemand moet worden aangewezen voor een gevaarlijke taak. Dweepzucht ondermijnt de verhoudingen tussen militairen in een hiërarchische organisatie.

Minachting

Anderzijds kan er ook sprake zijn van minachting. Deze minachting kan zijn gestoeld op het feit dat de ander in de organisatie functioneel een hogere of lagere positie bekleedt. Ten aanzien van minderen kan dit leiden tot autoritair of zelfs dictatoriaal optreden. Ook kan minachting ontstaan als gevolg van echt of vermeend disfunctioneren van de meerdere of de ondergeschikte. Minachting kan tevens het gevolg zijn van groepsdruk: iedereen minacht de persoon.

Minachting belet eveneens een open, kritische houding. Minachting leidt dus evenzeer tot ondermijning van de militaire organisatie. Het juiste midden tussen dweepzucht en minachting is respect. Dat respect is enerzijds functioneel van aard en gestoeld op de functie die de meerdere of de on-

dergeschikte bekleedt. Dit respect hangt samen met het besef lid te zijn van een militaire organisatie. Anderzijds dient respect te zijn gebaseerd op de wijze waarop de functie door de meerdere of mindere wordt vervuld. Dit dient andere militairen tot voorbeeld te strekken.

Respect voor de functionaris houdt tevens in dat het de militair vrij staat deze met open vizier te bevragen of te bekritisieren. Het oogmerk daarvoor kan zijn het eigen inzicht dan wel dat van de ander te vergroten. Alleen in een respectvolle omgang met elkaar is dat mogelijk. Zowel de militaire eenheid als de individuele militair zal daar wel bij varen. Respect voor minderen en meerderen vormt daarom onmiskenbaar een militaire deugd.

Maar er zijn ook nog anderen die recht hebben op respect. Het gevechtveld waarop de expeditionaire militair opereert kan overal liggen. Het moderne gevechtveld is bovendien vaak omvangrijk. Dat aspect en de aard van de tegenstand in het asymmetrische conflict maakt dat er zich op het gevechtveld behalve mi-

litairen en hun tegenstanders ook nog anderen bevinden. Veelal zijn dit burgers, met inbegrip van hun bezittingen en alle andere voorzieningen die hen in staat stellen hun leven te leiden zoals zij dat willen.

Hun aanwezigheid kan worden beschouwd als een hindernis voor het bestrijden van de tegenstander. Hun belangen worden dan irrelevant. De militair staat dan op zijn minst volstrekt onverschillig tegenover hun lot. Eerst moet de tegenstand van de vijand worden gebroken, daarna zijn de belangen van andere betrokkenen aan de orde. Ze hebben gewoon pech! In het slechtste geval worden burgers gezien als medewerkers van de vijand die ook bestreden moeten worden.

Mededogen

Anderzijds kan het mededogen met het lot van deze burgers en hun bezittingen niet zodanig groot zijn dat deze belangen per definitie de doorslag geven bij het vaststellen van een militair operatieplan. Een teveel aan mededogen kan de militaire operatie zodanig hinderen dat de effectiviteit daarvan in gevaar komt.

**'Het juiste midden
tussen onverschilligheid
enerzijds en mededogen
anderzijds is respect'**

(Foto AVDD, R. Frigge)

Anderzijds kan hun lot niet worden afgedaan als domme pech. De militair moet zich realiseren dat burgers in het asymmetrische conflict deel uitmaken van het probleem. Soms vormen zij zelfs de kern van het probleem. Hun lot negeren is contraproductief. Niet discrimineren tussen burgers en tegenstanders zaait slechts haat en ondermijnt de bereidheid mee te werken aan een duurzame oplossing van het conflict.

Het juiste midden in de houding ten opzichte van anderen tussen onverschilligheid enerzijds en mededogen anderzijds is respect. De militair moet zich betrokken voelen bij het lot van mensen die buiten hun wil in een gewapend conflict verzeild zijn geraakt. Hij moet hun positie en hun belangen respecteren. Dat respect houdt in dat er een afweging moet plaatsvinden tussen militaire noodzaak en civiele wenselijkheid.

Deze afweging moet leiden tot een slotsom die richting geeft aan het streven de tegenstander te verslaan en de burgers daarbij zoveel te ontzien als redelijkerwijs mogelijk is. Praktisch inzicht wijst daarbij de weg. Respect – ook ten aanzien van burgers – is in

het asymmetrische conflict een militaire deugd die vooral vanwege de betekenis op langere termijn van groot belang is.

Rechtvaardigheid

Op het gevechtveld ontmoet de militair ook nog wezens van geheel ander kaliber, te weten zijn tegenstander, de vijand. Zonder vijand heeft de militair geen functie. Dus als de militair op het gevechtveld optreedt, is er altijd de ander, de vijand, die hem tegenwerkt. Dit feit kan woede en zelfs weerzin of haat jegens die ander opwekken. Dit kan ertoe leiden dat het doden van de tegenstanders de primaire drijfveer wordt voor het bevelen van de tegenstander: buiten gevecht stellen is niet voldoende. De tegenstander die levend in handen van de militair valt wacht een gruwelijk lot.

Wreedheid jegens medeleven

Wreedheid voert de boventoon in het handelen van de militair. Excessief geweld is het gevolg. Anderzijds kan van de militair niet worden verwacht dat hij de tegenstander feitelijk niet als zodanig ziet. Het kan niet zo zijn

dat de militair zijn tegenstander ziet als een misleid figuur die met zachte drang tot andere gedachten kan worden gebracht. Al te groot medeleven en zorgzaamheid ten opzichte van de tegenstander is onverantwoord, omdat daarmee onder meer de noodzakelijke voorzichtigheid uit het oog wordt verloren: de tegenstander is er immers op uit hem buiten gevecht te stellen!

Het juiste midden tussen wreedheid en medeleven is rechtvaardigheid. De tegenstander die zich verzet zal worden bestreden met alle gewettigde middelen. Zo nodig wordt de tegenstander daarbij gedood. Zodra de tegenstander echter zijn verzet staakt, uit vrije wil of omdat hij zich (vanwege een verwonding) niet meer kan verzetten, heeft die recht op een menswaardige behandeling. Dit geldt ook bij asymmetrische conflicten waarbij de asymmetrie ook in de morele dimensie is gelegen.

Haat mag niet met haat worden beantwoord. Als dat gebeurt, verliest de overwinnaar niet zozeer zijn fysieke superioriteit, maar wel zijn morele overwicht. Rechtvaardigheid vergt een goede kennis van de regels en de daaraan ten grondslag liggende inten-

Schematisch overzicht militaire deugden

Aspect van de militaire praxis			Antoniemen		Het juiste midden
			Te veel t.a.v. het aspect	Te weinig t.a.v. het aspect	
Gevaar			Roekeloos	Angst	Moed
Taak			Fanatiek	Gemakzucht	Plichtsbesef
Wapenrusting			Perfectionisme	Nonchalance	Vakmanschap
Tijd en ruimte van het gevechtveld			Zelfoverschatting	Slapheid	Weerbaarheid
Anderen	Militairen	Mede-militairen	Altruïsme	Egoïsme	Teamgeest
		Meerdereren	Dweeppzucht	Verachting	Respect
		Ondergeschikten	Inschikkelijk	Dictatoriaal	
	Burgers		Betrokken	Onverschillig	
	Vijand		Medeleven	Wreed	Rechtvaardig

'Burgers maken deel uit van het probleem. Hun lot negeren is contraproductief'
Task Force Uruzgan I, Afghanistan
 (Foto AVDD, R. Frigge)

tie. Maar daarnaast moet een afweging worden gemaakt van de mogelijkheden en de daaraan verbonden risico's. Met behulp van praktisch inzicht wordt een handelwijze gekozen die recht doet aan rechtvaardigheid. Zeker ten opzichte van de overwonnenen is rechtvaardigheid een militaire deugd van grote betekenis.

Andere begrippen

Er zijn andere begrippen te noemen die soms als militaire deugden worden aangemerkt. Maar niet elke waar-

de is een deugd.¹³ Een deugd vergt kennis, een afweging met een weloverwogen besluit dat in het handelen vorm krijgt op basis van praktisch inzicht.

Verantwoordelijkheidsbesef is een dergelijk begrip. Dit besef is echter inherent aan het begrip deugd als zodanig. Aan het deugdzaam handelen gaat immers een overweging vooraf. Bij deze overweging worden verschillende opties van handelen die in onze macht liggen nader beschouwd. De afweging van de verschillende opties en de slotsom welke na te streven geeft blijk van verantwoordelijkheidsbesef. Het is dus onjuist dit begrip als een deugd aan te merken.

Veiligheid

Veiligheid is ook geen deugd op zichzelf. Veiligheid is inherent aan de afweging die bij verschillende deugden plaatsvindt; bijvoorbeeld bij vakmanschap, bij teamgeest en bij moed. Praktisch inzicht borgt de aandacht voor het aspect veiligheid verder. Veiligheid als aparte deugd aanmerken is dus onjuist.

Bovendien schuilt daarin het gevaar dat daarmee de deugden moed en plichtsbefef wordt ondergraven. Bij moed gaat het er immers om risico's bewust tegemoet te treden en dat vormt de essentie van het militair-zijn.

Plichtsbefef stelt het belang van een goede taakuitvoering centraal. Een slechtwillende kan zich daaraan onttrekken met een beroep op veiligheid.

Trouw

Trouw is ook een dergelijk onjuist deugdbegrip. Trouw is primair inbegrepen in het begrip deugd. Je bent trouw aan jezelf doordat je streeft naar optimaal functioneren. Daarnaast wordt trouw ten opzichte van anderen gerealiseerd in de deugden teamgeest en plichtsbefef. Kortom, ook trouw is geen primaire deugd.

Discipline

Discipline is ook zo'n begrip dat vaak wordt vermeld in relatie tot het militair-zijn. Maar ook discipline is geen deugd in de strikte betekenis van dat begrip. Discipline duidt op beheersing en op gehoorzaamheid. Beide begrippen zijn echter inherent aan de onmiskenbare militaire deugden vakmanschap, teamgeest, respect en plichtsbefef. Discipline is weliswaar een militair relevante waarde, maar geen militaire deugd in de strikte betekenis.

Eer

Eer wordt ook vaak genoemd als een militaire deugd, maar ook dit begrip is zelfs geen deugd te noemen. Eer is immers het oordeel van anderen over

¹³ Zie onder meer Keegan, J. *The face of battle: a study of Agincourt, Waterloo and the Somme*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd, 1983 pp 303: 'What battles have in common is human: the behaviour of men struggling to reconcile their instinct for self-preservation, their sense of honour and the achievement of same aim over which other men are ready to kill them. The study of battle is therefore always a study of fear and usually of courage; always of leadership, usually of obedience; always of compulsion, sometimes of insubordination; always of anxiety, sometimes of elation or catharsis; always of uncertainty and doubt, misinformation and misapprehension, usually also of faith and sometimes of vision, always of violence and sometimes also of cruelty, self-sacrifice, compassion; above all it is always a study of solidarity and usually also of disintegration – for it is towards the disintegration of human groups that battle is directed'.

ons.¹⁴ De opvatting in het hoofd van ander speelt alleen een rol als deze ook wordt geuit en zo deel wordt van de publieke meningen van anderen (endoxa).¹⁵ Deze endoxa maakt deel uit van de overwegingen.

Eer vormt hooguit een motief in de overwegingen, vooral ten aanzien van andere deugden, zoals plichtsbefef en teamgeest. Zo zijn er meer begrippen te toetsen aan het deugdbegrip. Waar het om gaat, is dat enerzijds het begrip deugd een aantal vooronderstellingen in zich heeft en dat anderzijds de deugd een directe relatie moet hebben met de militaire praktijk.

En de gedragscode?

Kunnen we voor de handhaving van het vereiste zedelijk besef, ons ethos, volstaan met een vormingsideaal als hiervoor beschreven of hebben we ook nog een gedragscode nodig? Naar mijn mening schiet een op zichzelf staande gedragscode tekort – zeker in de vorm zoals deze thans is geïntroduceerd.

De gedragscode richt zich op het meetbare gedrag, de norm. Het gaat om een richtsnoer voor concreet handelen. In de huidige code wordt onvoldoende aangegeven wat de achterliggende waarden zijn. Welke zijn de als waardevol bestempelde idealen waarop deze normen zijn gebaseerd? Hoe verhouden deze waarden zich tot het militair-zijn?

Wat verder geheel ontbreekt is een moraal, te weten het geheel van normen en waarden, een samenhangende

14 Schopenhauer, A. *De kunst zichzelf aanzien te verschaffen*. Nijmegen: Sun, 2000. pp 27-29.

15 Zie noot 12.

16 Zie bijlage voor een schematische weergave.

17 Op basis van dit model is ook een ethos voor andere krijgsmachtdelen te ontwikkelen. Sommige deugden zullen ongetwijfeld voor alle krijgsmachtdelen gelden, een aantal andere zal mogelijk verschillen. Een dergelijke differentiatie doet recht aan het eigen karakter van de respectieve praxis: eenheid in verscheidenheid.

visie waarvoor de krijgsmacht in moreel opzicht wenst te staan. Ethische reflectie daarop is eveneens afwezig. Een gedragscode – als die al nodig is – vormt dan het sluitstuk van het ethos. In de huidige werkwijze wordt de gedragscode als basis gebruikt, terwijl het onduidelijk is waarop deze code moreel is gebaseerd. Ik vind dat een merkwaardige volgorde!

Het Aristotelische model dat ik hiervoor heb uitgewerkt, gaat uit van de praxis van de militair en beschrijft ten opzichte van welke aspecten van het militair-zijn een morele houding vereist is om als militair moreel verantwoord te kunnen functioneren. Ik heb vervolgens beschreven op welke wijze dat moreel verantwoorde functioneren praktisch inhoud kan worden gegeven. Dat betreft een vormingsideaal. Een vormingsideaal dat kan worden gebruikt bij de opleiding, training en bij de uitvoering van missies.

Een vormingsideaal dat toetsbaar is in het gedrag van militairen. Een vormingsideaal dat kan worden gehandhaafd en verbeterd! Een vormingsideaal met een verhaal; een verhaal dat kan worden gecommuniceerd! En ideaal waarover je spannende verhalen kan vertellen, een verhaal waarin je zelf een rol kunt vervullen, waarin je een voorbeeld kunt zijn!

Ten slotte

Dit artikel bevat een nadere uitwerking van een Aristotelische beroeps-ethiek voor landstrijdkrachten. Een dergelijk Aristotelisch model kan de persoonsvorming van militairen ondersteunen en kan bijdragen aan een moreel verantwoorde beroepsuitoefening. Op basis van de Aristotelische methode heb ik geïdentificeerd waar- toe de militair zich in zijn praxis verhoudt.

Het betreft het gevaar, zijn wapenuitrusting, de taak of opdracht, de tijd en ruimte op het gevechtveld, en de ander. Die 'ander' is nader onderverdeeld in mede-militairen, meerderen

en ondergeschikten, de ander die toevallig in het conflict verzeild is geraakt en de ander als tegenstander. Op basis van deze elementen uit de praxis heb ik getracht deugden te destilleren: moed, vakmanschap, plichtsbefef, weerbaarheid, teamgeest, respect, en rechtvaardigheid.¹⁶

Tevens heb ik aangegeven dat sommige andere veel gebruikte begrippen niet kunnen worden aangemerkt als deugd. Sommige van deze begrippen tasten de deugd zelfs aan. Zoals het begrip veiligheid. Met dit model heb ik een basis ontworpen voor het ethos van de landstrijdkrachten¹⁷ van de krijgsmacht. Door dit vormingsideaal te gebruiken bij de opleiding en verdere vorming en training wordt een echt ethos gecreëerd.

Een ethos dat voor elke militair geldt, ongeacht rang, stand of categorie. Bovendien wordt dat ethos – of de onvolkomenheid daarvan – zichtbaar in het gedrag.

Gedrag is zicht- en meetbaar en naar aanleiding van geconstateerd gedrag zijn maatregelen mogelijk. Deze maatregelen zijn gericht op het handhaven en verbeteren van het deugdzaam karakter van het leger, op het bestendigen van het vormingsideaal. Een gedragscode is dan overbodig.

Literatuur

- Aristoteles, *Ethica Nicomachea*. Budel: Damon, 2005.
- Baron, W. en Pettit, P. en Sloten, M. *Three methods of ethics*. Oxford: Malden, 1997.
- von Clausewitz, C. *Vom Kriege*. Ullstein: Propyläen, 1998.
- Kant, I. *Fundering van de metafysica van de zeden*. Amsterdam: Boom, 2005.
- Keegan, J. *The face of battle: a study of Agincourt, Waterloo and the Somme*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd, 1983.
- Marshall, S.L.A. *Men against fire: the problem of battle command in future war*. Gloucester, Massachusetts: Peter Smith, 1978.
- Schopenhauer, A. *De kunst zichzelf aanzien te verschaffen*. Nijmegen: Sun, 2000.
- Verweij, D.E.M. 'Moed: mythe of morele kwaliteit?' in *Militaire Spectator* 169 (2000) (2) 83-86.

BOEKEN

bespreking

De Prinses Juliana Kazerne

De geschiedenis van een markant bouwwerk

Door Joep van Hoof
en Michael van der Zee
Amsterdam (Boom) 2006
84 blz.
ISBN 90 8506 345 0
€ 15,00

Aan de rand van de Haagse wijk Clingendael staat een gebouw dat qua uiterlijk wat on-Nederlands aandoet. Dat laatste hangt nauw samen met de oorspronkelijke bestemming. Het complex werd namelijk in 1942 opgetrokken om dienst te doen als Duitse *Polizeikaserne*. Na de bevrijding is het gebouw officieel Prinses Juliana Kazerne (PJK) gaan heten en is het van 1945 tot in 2005 het domein van de Koninklijke Landmacht geweest. De publicatie beschrijft het hele tijdsbeeld van de PJK vanaf de besluitvorming over de bouw in 1941 tot heden.

De Koninklijke Landmacht had in de PJK de Generale Staf gevestigd van 1945 tot 1972, waarna tot 1976 'tevens Bevelhebber der Landstrijdkrachten' aan de aanduiding Generale Staf werd toegevoegd. In dat jaar werd de matrixstructuur ingevoerd en deed de aanduiding 'Landmachtstaf' haar intrede. Na het vallen van de Berlijnse Muur in 1989 ontstond de noodzaak om de staven van het ministerie van Defensie te reorganiseren, zo ook de Landmachtstaf. In 1991 ontstond de KL-staf met inbegrip van de Directie Operatiën waaronder het *Situation Center* dat centraal stond (en staat) bij uitzendingen.

In 1996 werd het startsein gegeven voor de Landmachtstaf nieuwe stijl, die naast de BLS en zijn directe organisatie in de PJK bleven. Ten slotte werd in 2005 formeel de Bestuursstaf ingericht en vervielen de functies van Bevelhebber. Voor de KL werden de taken van de Landmacht-

staf verdeeld over de Bestuursstaf (naar boven) en het nieuw te vormen operationeel commando (naar beneden). Dit Commando Landstrijdkrachten moest, net als de commando's van de Luchtmacht en de Marine, buiten Den Haag worden gehuisvest. Hiermee kwam een einde aan meer dan vijftig jaar aanwezigheid van de KL in de PJK.

In de hoofdstukken gaat de brochure in op een aantal meer ceremoniële taken die vanuit de PJK werden vervuld als visitekaartje van de KL, met een sterke verbondenheid aan het Koninklijk Huis. Deze taken omvatten het organiseren van gelegenheden met een hoog representatief karakter voor de minister van Defensie en met name zijn landmachtbevelhebber. Gasten zijn geweest leden van het Koninklijk Huis en vooraanstaande buitenlandse politici, mede in het kader van NAVO-bijeenkomsten waaronder éénmaal de NAVO-raad zelf. Daarnaast vond vanuit de PJK de tweejaarlijkse CPX-oefening plaats, een door de NAVO geleide commandopost-oefening. Ten slotte heeft het PJK ook gefungeerd als representatief onderkomen voor de Gouverneur van de Residentie.

Eén hoofdstuk is gewijd aan een bijzonder onderwerp, namelijk de positie van de KMar. De KMar heeft van 1949 tot eind 1990 een eigen brigade Clingendael en tot 2003 een Post Clingendael gehad. Deze waren ook in de PJK gehuisvest en vervulden velerlei taken, alle gericht op de PJK. Kenmerkend voor de KMar-eenheid Clingendael waren de zeer hoge eisen die op velerlei gebied werden gesteld aan het personeel. Het moge duidelijk zijn dat hierin een vertaling te vinden was van het visitekaartje dat de PJK zou moeten zijn.

Ten slotte een tweetal aanvullende verhalen uit het boek. In de eerste plaats over de naam van de straat waaraan de PJK is gelegen, namelijk de Thérèse Schwartzestraat. De naamgeefster leefde van 1851 tot 1918 en was portretschilderes, ook van het Koninklijk Huis. Het Joods Historisch Museum heeft verschillende portretten van haar in de collectie. Het tweede verhaal betreft het beeld van een Karolingische vorst (blz. 43). Dit vertoont veel overeenkomsten met het beeld van Ambiorix, de Eburoon, die het in 54 v. C. de

Romeinen in Tongeren moeilijk maakte, alsook met Vercingetorix, de Gallische hoofdman, die in de eerste uitgave van Asterix de wapens overhandigt op de tenen van Julius Ceasar.

drs. J. FLOOR – majoor KLU

De binnenlandse veiligheids- taken van de Nederlandse krijgsmacht

Door Michiel de Weger
Assen (Van Gorcum) 2006
379 blz.
ISBN 90 2324 163 0
€ 35,00

NOBLESSE OBLIGE

Het gebeurt helaas nog niet zo vaak dat wetenschappelijk onderzoek over de nationale taken van de krijgsmacht het levenslicht ziet. Na het proefschrift van Ronald van der Wal¹ is recent de dissertatie van Michiel de Weger verschenen: *De binnenlandse veiligheidstaken van de Nederlandse krijgsmacht* (Van Gorcum, Assen 2006). Onder begeleiding van zijn promotor, de Tilburgse hoogleraar Cyrille Fijnaut, heeft De Weger zichzelf geen geringe opdracht gegeven: hij wil antwoord geven op de vraag wáárom de Nederlandse krijgsmacht haar tegenwoordige bijdrage aan de binnenlandse veiligheid levert.

En het moet gezegd, De Weger heeft enorm veel werk verzet. Zijn inspanningen hebben een schat aan gegevens en informatie opgeleverd die door niet aflatende noeste en creatieve arbeid aan de vergetelheid van stof en archiefdozen onttrokken zijn. De vraag is natuurlijk wel wat dit werk voor het antwoord op de centrale vraag heeft opgeleverd.

Binnenlandse veiligheid?

De Weger heeft een overzichtelijke en goed toegankelijke studie geleverd. Nadat

¹ Wal, Ronald van der, *Of geweld zal worden gebruikt! Militaire bijstand bij de handhaving en herstel van de openbare orde 1840-1920* (Hilversum, Verloren, 2003).

hij in de eerste hoofdstukken de probleemstelling en de afbakening omschrijft en in grote lijnen de Nederlandse krijgsmacht schetst, behandelt hij verderop in het boek vijf casussen. Het eerste hoofdstuk bevat de aanleiding, de opzet en het doel van de studie. De studie is afgebakend in tijd en plaats: vanaf 1945 tot 2000² en alleen Nederland. Dit betekent dat De Weger het Nederlandse optreden in het toenmalige Nederlands-Indië, Suriname en de Antillen niet beschouwt en, wellicht belangrijker, ook de meeste recente ontwikkelingen rondom militair-civiele samenwerking niet heeft meegenomen. Bovendien kiest De Weger voor het klassieke veiligheidsbegrip en sluit hij buitengewone omstandigheden (bijvoorbeeld op basis van het staatsnoodrecht) uit. De laatste afbakening die De Weger aanbrengt zit in de smalle en formele definitie die de auteur kiest voor het begrip ‘binnenlandse veiligheidstaken’: een definitie die volledig gebaseerd is op artikel 2 van de Politiewet 1993.³ De Weger onderkent op basis van deze afbakening vier veiligheidstaken:⁴

- a. strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde (de daadwerkelijke voorkoming, opsporing, beëindiging, vervolging en berechting van strafbare feiten en de tenuitvoerlegging van beslissingen van rechters en het OM in strafzaken);
- b. openbare orde handhaving (optreden tegen een verstoring van het ordelijk verloop van het gemeenschapsleven in de openbare ruimte, waarbij direct (dreigend) gevaar voor anderen bestaat of de rechten van anderen direct (dreigend) worden aangetast);
- c. taken ten dienste van justitie (uitvoering van wettelijke vonnissen waarmee de minister van Justitie is belast etc.);
- d. hulpverlening (het verlenen van hulp aan hen die deze behoeven).

Het is de vraag of de afbakening die De Weger hanteert tot een definitie leidt die als theoretisch vertrekpunt voldoet. Dit doet zich goed voelen wanneer de lezer zich realiseert dat na 2001 het thema ‘binnenlandse veiligheid’ inclusief de rol van de krijgsmacht daarin in een stroomversnelling is geraakt. Vervolgonderzoek zal wellicht eerder aanhaken bij definities van binnenlandse (nationale?) veiligheid zoals

die ook door het *Clingendael Centre of Strategic Studies* en *RAND Europe* worden gebruikt, en die in de huidige beleidsstukken centraal staan.⁵ Definities overigens die ook in de periode waarin De Weger zijn onderzoek uitvoerde beschikbaar waren.⁶

De keuze voor de ‘politiewet’-definitie heeft uiteraard verstrekkende gevolgen voor de keuze van de casussen die De Weger onderzoekt. Een bredere definitie had andere of extra casussen in beeld gebracht. Bewaking en beveiliging van het luchtruim (inclusief het optreden tegen *renegades*), *airmarshals*, ondersteuning van de bijzondere dienst KMar aan de AIVD, persoonsbeveiliging (inclusief bijstand aan de Dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging), de bewaking en beveiliging van civiele objecten, en de leiding over de Kustwacht Nederland, om er maar eens een paar te noemen.

Methodie

Ook binnen de ‘smalle’ definitie moet en wil De Weger een keuze maken uit de twaalf taken die in de onderzoeksperiode aan defensie zijn toegewezen. Om dit te kunnen doen selecteert hij via de criteria omvang (aantal personen), zichtbaarheid en geweldsniveau de belangrijkste taken. Dat levert vijf casusopstellingen op:

- a. de oprichting van de Nationale Reserve;
- b. de civiele taken van de EOD;
- c. de oprichting van de bijzondere bijstandseenheden;
- d. de politietaken op Schiphol;
- e. mobiel vreemdelingen toezicht.

De selectie van de criteria en daarmee de selectie van de casussen vormen een kwetsbaar punt in het betoog van De Weger. Hij kan, zoals hij ook zelf constateert, maar in beperkte mate terugvallen op specifieke literatuur die de selectie onderbouwt. Waar het voor de hand ligt om in dat geval terug te vallen op generieke literatuur, om daarmee een theoretisch kader te bouwen, kiest de auteur voor een subjectieve, bijna intuïtieve benadering.⁷ Dit levert discutabele keuzes op, met name bij de criteria ‘omvang’ en ‘geweldsniveau’. Qua omvang – gemeten naar personele inzet – zijn er ook relatief kleine taken die toch als belangrijk mogen gelden omdat het om cruciale veiligheidstaken gaat, zoals bijzondere bijstand of het optreden tegen renegades.

In dit deel van de dissertatie wreekt zich een ander probleem, dat ook op andere plaatsen terug zal komen: een enigszins ingewijde lezer vallen onzorgvuldigheden op, variërend van kleine verschrijvingen (zoals eskader in plaats van eskadron) tot onduidelijkheden (zoals over de ‘peildatum’ van de organisatie van de Defensie). Dit laatste valt wellicht te verklaren doordat De Weger zijn onderzoek afsloot ten tijde van de laatste grote organisatieverandering. Deze onzorgvuldigheden doen afbreuk aan de kwaliteit van de dissertatie maar ook aan de lijn van het betoog. Zo gaat bijvoorbeeld het opvoeren van de bewaking van defensieterrinen – wat de auteur overigens abusievelijk als een KMar-taak presenteert – en militaire brandbestrijding als nationale taak voorbij

2 Dit laatste is onduidelijk. Voor de beschrijving van de organisatie van Defensie hanteert De Weger namelijk de Defensienota 2000.

3 Art. 2 Politiewet 1993: De politie heeft tot taak in ondergeschiktheid aan het bevoegde gezag en in overeenstemming met de geldende rechtsregels te zorgen voor de daadwerkelijke handhaving van de rechtsorde en het verlenen van hulp aan hen die deze behoeven.

4 Ontleend aan Elzinga, D. J., Rest, P. H. S. van en Valk, J. de, *Het Nederlandse politierecht*, (Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1995) blz. 38-44 en 156-158.

5 Respectievelijk: Clingendael Centre for Strategic Studies, *Binnenlandse Veiligheid en Crisisbeheersing; Coördinatie of commandovoering?*, Den Haag CCSS 29 maart 2004; Clingendael Centre for Strategic Studies, *Nationale Veiligheid. Aanzet voor een departementale beleidsverkenning*, Wijk, Rob de, Toxopeus, Roos, et al., Den Haag CCSS juni 2004; RAND Europe, *Overheid en Nationale Veiligheid. Aanpassingen in strategie, structuur en beleid in 5 landen* (Eindrapport), Stephan de Speigeleire & Erik Frinking, conceptversie juli 2005, *Kamerstukken II* 2004-05, 29 800 X, nr. 84, Nota Defensie en Nationale Veiligheid; *Kamerstukken II* 2005-06, 30 176, 30 300 X, nr. 106, Intensivering civiel militaire samenwerking (ICMS); en laatstelijk: *Kamerstukken II* 2006-07, 30 821, nr. 1, Nationale Veiligheid (Strategie).

6 Brainich von Brainich Felth, E.T., *Staatsnoodrecht*, (Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1993) en Brainich von Brainich Felth, E.T., *Het systeem van crisisbeheersing; bevoegdheden en verplichtingen bij de voorbereiding op en het optreden tijdens crises*, (Den Haag, Boom, 2004).

7 Zo worden de taken die in de onderzoeksperiode zijn afgestoten niet geanalyseerd (blz. 9).

aan de realiteit. Bewaken en brandbestrijding vinden plaats in het kader van de bedrijfsbeveiliging en hebben primair een interne organisatiedoelstelling, namelijk het buiten houden van ongewenste indringers respectievelijk brandbestrijding op de defensieterrinen. Dat laat de mogelijkheid van bijstand aan civiele diensten onverlet. Ook bevat de dissertatie meerdere kleine juridische misvattingen.⁸

Aan het einde van de (theoretische) analyse over de binnenlandse veiligheidstaken trekt De Weger interessante conclusies (blz. 87). De krijgsmacht voert (1) permanent en (2) op alle deelreinen (3) een grote variëteit aan binnenlandse veiligheidstaken uit, die (4) voor een groot deel verweven zijn met de andere defensietaken ('oorlogvoering' en 'crisisbeheersingsoperaties'). Alle taken hebben een juridische basis (5), en zijn redelijk stabiel (6). Hoewel de totale omvang onbekend is (7), is helder dat alle defensieonderdelen binnenlandse taken uitvoeren (8), waarbij het zwaartepunt bij de KMar ligt (9). Die laatste conclusie behoeft nuancering: ware De Weger van een andere definitie uitgegaan, dan zou dit ongetwijfeld anders zijn geweest.

Casusposities

Met behulp van zes onderzoeksvragen analyseert De Weger de besluitvorming over de vijf overgebleven casussen in succesievelijke hoofdstukken (4-8):

- welke coalitievorming trad op;
- hoe eenvoudig verliep het besluitvormingsproces;
- waren er reële civiele alternatieven;
- wat waren de belangrijkste argumenten;
- hoe verhouden de verklaringen uit de verschillende bronnen zich tot elkaar;
- en ten slotte: wat verklaart de genomen beslissing?

De hoofdstukken waarin de casussen worden beschreven bieden een fraaie doorsnede van en inzicht in de (militaire) geschiedenis van Nederland na de Tweede Wereldoorlog. De Weger neemt de lezer mee naar (lang) vergeten fenomenen als Rijkspolitie, staatsmijnen, scheepswerven, treinkapingen door Molukse jongeren, de oprichting van Schengen, de BB en de Hulpverleningsdienst. Alleen al uit oog-

punt van algemene ontwikkeling is het boek – hoewel wetenschappelijk en bestuurskundig van aard – daarom een aanrader voor officieren (in opleiding).

Nationale Reserve

De oprichting van de Nationale Reserve is de eerste casus die De Weger bespreekt. De gedetailleerde beschrijving van de auteur neemt de lezer mee terug naar de tijd van de communistische machtsovername in Tsjecho-Slowakije (1948) en het besluit van de Nederlandse regering om bij politie en krijgsmacht reservistenorganisaties op te zetten. Het is in de 21^e eeuw moeilijk voor te stellen voor welke afwegingen de regering toen stond of dacht te staan. De Weger slaagt er in de druk die toen ongetwijfeld gevoeld werd over te

brennen. Zo werden de destijds beschikbare machtsmiddelen ontoereikend geacht om een coup die men ook in Nederland reëel achtte, te weerstaan. De fraaie citaten uit de naoorlogse beleidsstukken doen aan als een spannend jongensboek over lang vervlogen tijden.

Hoewel decennia verstreken zijn, bevat dit hoofdstuk – net als de andere hoofdstukken overigens – een keur aan prachtige in-kijkjes in het bureaupolitieke besluitvormingsproces én in het historische erfgoed. Bijvoorbeeld hoe de Marine liever ver- trouwde op eigen reserve-eenheden in

plaats van op de politie voor de bewaking van 'scheepvaartetablisementen', en hoe de staats(kolen)mijnen een eigen mijnwacht van 1200 man op de been wilden brengen. Dit alles brengt De Weger tot de verklaring dat de Nationale Reserve ontstond vanwege de behoefte van de regering over extra capaciteit voor ordehandhaving te kunnen beschikken *zonder* terug te hoeven vallen op de vooroorlogse rechtse vrijwilligersgroepen (de studentenweerbareheden uitgezonderd). Daarnaast werden de militairen voor de taken geschikt geacht.

Explosievenopruiming

Sinds de Tweede Wereldoorlog ruimde de Hulpverleningsdienst (HVD) van het ministerie van Binnenlandse Zaken conventionele explosieven. De EOD deed dit op militaire terreinen, maar was vooral bedoeld voor oorlogstijd. In de jaren zeventig werd – na lang touwtrekken – besloten de HVD-taak op te nemen in de EOD. Het ministerie van Binnenlandse Zaken wilde van de taak af en liet de HVD bewust leeglopen. Defensie meende niet over genoeg EOD-personeel te beschikken om de taak erbij te nemen en hield de boot af. Voor deze taakoverheveling zouden op voorhand verschillende argumenten kunnen worden opgebracht. Allereerst: wat is er *überhaupt* civiel aan explosieven, het gaat hier immers om munitie/springstoffen. Zo'n positie verandert de zaak aanzienlijk. Een tweede argument is het – overigens ook door De Weger zelf geopperde – geweldscriterium: explosieven zijn per definitie zeer gewelddadig, overstijgen hetgeen waarvoor 'de politie opgeleid is of opgeleid behoort te zijn' en zullen om die redenen door de krijgsmacht worden aangepakt (zie ook het citaat op

⁸ Bijvoorbeeld: de minister van Justitie (alleen) en niet Defensie (met Justitie) beslist over de inzet van de BBE (blz. 58); bijstand in het kader de Wet rampen en zware ongevallen (WRZO) is een aparte categorie en past niet in de bijstandsconstructies van de Politiewet (blz. 36); op schepen en vliegtuigen kan Nederland wel jurisdictie (rechtsmacht) hebben, maar dat maakt deze objecten nog geen onderdeel van het NL grondgebied (blz.7); de staat van beleg (blz. 6) bestaat niet meer in het staatsnoodrecht; de KMar handhaaft niet het militaire tuchtrecht, dat doen tot-straffen-bevoegde commandanten zelf (blz. 70).

blz. 139). De Weger ziet beide argumenten niet als zodanig. Wel verklaart hij de overgang van de taak naar de EOD door het effectiviteitscriterium en de beschikbare capaciteit bij de krijgsmacht.

Bijzondere bijstandseenheden

Daar waar in het geval van de explosievenopruiming het geweldscriterium geen rol speelde of leek te spelen wordt het wel als belangrijk argument opgevoerd om de oprichting van de bijzondere bijstandseenheden te verklaren. Het komt er op neer dat zowel Justitie als Binnenlandse Zaken de politie niet in staat achtte terreurbestrijding te kunnen uitvoeren. Desondanks werd en is terrorisme, species van het genus criminaliteit, een taak voor de politie, waarbij deze ondersteuning krijgt van de krijgsmacht. Dit principiële uitgangspunt ligt – nog steeds – vast in de Terreurbrief van 1972.⁹ De minister van Justitie bestreed toen de buiten de *'Kamer tot uitdrukking gebrachte opvatting dat het behandelen van situaties van gijzeling geen zaak is voor de politie, maar voor de krijgsmacht'*:¹⁰ *'De politie [heeft] hier wel tot taak [...] werkzaam te zijn, zij het – en daarin is ook voorzien – met assistentie van de krijgsmacht voor zover er gevechtshandelingen moeten worden verricht waarvoor de politie niet is opgeleid en ook niet opgeleid behoort te worden'*.¹¹

Interessant is dat de KMar kennelijk de eerste optie is geweest. De Weger beschrijft dat de commandant van de Marechaussee echter allerlei 'complicaties' en 'bezwaren' opwierp om onder die taak uit te komen (blz. 161). In hoeverre dit de daadwerkelijke bedoeling betrof, of dat er wellicht zeer voorzichtig maar desondanks constructief werd meegedacht, blijft onduidelijk.

Het is ook boeiend te lezen dat het Korps Mariniers, dat uiteindelijk tegen wil en dank met de *close combat* taak werd belast (BBE-Mariniërs), deze taak langdurig en vergaand probeerde af te houden. De Hoofdintendant Zeemacht typeerde de taak als een politietoek, en de commandant van het korps meldde in een brief aan de minister dat het werk *'buiten het normale werkterrein'* lag en voor tweespalt binnen het korps zou zorgen. Hij vraagt de minister *'mij te willen meedelen of ik*

mij ongeacht de consequenties die een en ander voor de taken, het karakter en de kwaliteit van het korps mariniers heeft, dien te conformeren aan de gestelde eisen'. In retrospectief is de uiteindelijke beslissing van de minister van grote waarde gebleken voor het Korps Mariniers: anno 2007 heeft het (imago van het) Korps Mariniers veel te danken aan de BBE-Mariniërs.¹²

Marechaussee op Schiphol

De laatste twee casussen gaan over de nationale taken van de Marechaussee. In de eerste plaats reconstrueert De Weger de gang van zaken rond de overdracht van de algemene politiedienst en de beveiligings-taken op Schiphol en de andere aangewezen burgerluchtvaartterreinen van de Rijkspolitie aan de Marechaussee. Hij heeft de hand weten te leggen op een overweldigende hoeveelheid materiaal, die laat zien dat er (ook in dit geval) nauwelijks kan worden gesproken over een eenduidige rationeel besluitvormingsproces. Sterker nog: de posities van de betreffende actoren wisselden zo vaak dat de uitkomst van het besluitvormingsproces niet te voorspellen was. De drie meest betrokken departementen – Justitie, Binnenlandse Zaken en Defensie – speelden een ondoorzichtig spel met, maar ook tegen elkaar.

Dat gezegd hebbende is natuurlijk de vraag hoe bijzonder dat is. De Weger lijkt zich oprecht te verbazen maar gaat daarmee, ook in de wijze waarop hij reflecteert op het besluitvormingsproces, voorbij aan bekende theoretische besluitvormingsconcepten zoals *'the science of muddling through'* van Lindblom¹³ en *'the garbage can'*¹⁴ van Cohen, March en Olsen. Sterker nog: in politiek-bestuurlijke besluitvormingsprocessen is zelden sprake van zuiver rationele processen. Uiteindelijk verklaart De Weger de taakoverdracht door een negental (!) argumenten: de behoefte van de regering aan centrale aansturing van de politiedienst op Schiphol, financiële overwegingen, de wens om het aantal politiediensten op Schiphol terug te brengen, het goede imago van de Marechaussee, de synergie tussen taken, het instandhouden van een minimale sterkte van de Marechaussee, de slechte prestaties van de Rijkspolitie, de

wens om bepaalde taken van de Marechaussee te institutionaliseren en ten slotte de mentaliteit van de Marechaussee. Wat uiteindelijk de doorslag heeft gegeven blijft onduidelijk. Wie de doorslag heeft gegeven is wel helder: het ministerie van Justitie eiste de hoofdrol op.

Mobiel toezicht vreemdelingen

Ook de laatste casus betreft zoals gezegd de Marechaussee. Hier gaat het over de toewijzing van de taak om toezicht op vreemdelingen uit te voeren in het gebied bij de zogeheten binnengrenzen van het Schengengebied. Hoewel dit niet zo'n trendbreuk is als in het geval van de taakoverdracht op Schiphol, is ook dit een interessant besluitvormingsproces, zo blijkt uit de beschrijving van De Weger. Het betrof een taak die, hoewel de Marechaussee van oudsher met de grensbewaking was belast, eerder aan de civiele politie dan aan het Wapen toekwam. Binnenlands toezicht op vreemdelingen, waar hier formeel en materieel sprake van is, is in het huidige politiebested immers een civiele politietoek.

Ook hier ontstond echter een *window of opportunity* waarvan de Marechaussee gebruik maakte. Zonder dat op dat moment echt duidelijk was waarom de Marechaussee het geëigende orgaan was, ontstond binnen de leiding van de betrokken departementen en ook in de regering een dynamiek die er toe leidde dat de taak in de richting van de Marechaussee rolde. Opnieuw blijkt uit het ruime bronnenmateriaal dat De Weger presenteert dat er nauwelijks kon worden gesproken van een rationeel proces. Niet omdat er geen argu-

⁹ *Kamerstukken II 1972-73*, 12 000 VI, nr. 11, Brief van de minister-president (Terreurbrief).

¹⁰ *Kamerstukken Handelingen II 1975-76*, 12 februari 1976, 2806-2859, Terreuraacties, blz. 2843.

¹¹ *Ibid.* Accent: PD&HL.

¹² Tegenwoordig Unit Interventie Mariniers geheten.

¹³ Lindblom Charles, 'The Science of Muddling Through', in: *Public Administration Review* 19 (1959), blz. 79-88.

¹⁴ Cohen, Michael D., James G. March, Johan P. Olsen, 'A Garbage Can Model of Organizational Choice', in: *Administrative Science Quarterly* 17 (1972) (1, March), blz. 1-25 (met name blz. 1-3 en 9-13).

menten voorhanden waren, maar omdat deze geen doorslaggevende rol hebben gespeeld bij het uiteindelijke besluit.

Ten slotte

Bij lezing van het proefschrift kan de lezer niet anders dan onder de indruk zijn van de arbeid die De Weger heeft verricht en de hoeveelheid informatie die dit heeft opgeleverd. Desondanks is bij een aantal (deel)conclusies de koppeling tussen die conclusies en het empirisch materiaal dat De Weger daarvoor presenteert niet altijd even goed te volgen. Deels kan dit verklaard worden uit de gedachtesprongen die De Weger soms maakt en deels doet zich hier het gebrek aan een sterk theoretisch fundament gelden. Want hoewel de auteur een poging daartoe doet, mist de lezer een sterk theoretisch kader, bijvoorbeeld een (verklarende) besluitvormingstheorie uit de politicologie of de bestuurskunde, waaraan de empirie die De Weger uitputtend beschrijft kan worden getoetst. Zo'n (verklarend) theoretisch kader – bijvoorbeeld in de vorm van *Muddling Through of Garbage Can* had zijn conclusies toetsbaar gemaakt, waar nu vooral sprake kan zijn van beschrijvingen.

De Weger heeft met deze dissertatie een buitengewoon belangrijk deel van de geschiedenis van de Nederlandse krijgsmacht blootgelegd. Daarnaast geeft hij ook een kijkje achter de schermen van politieke en (hoog)ambtelijke besluitvorming. Hoewel het werk zich voor wat dit laatste betreft niet kan meten met een standaardwerk als *Essence of Decision* van Allison en Zelikow, dat handelt over de besluitvorming tijdens de Cubaanse raketcrisis, vormen de beschrijvingen van de besluitvorming rondom de nationale taken buitengewoon interessante kost voor (aspirant) politicologen en bestuurskundigen, zowel uit de wetenschap als in de bestuurspraktijk. Een volgende editie verdient het echter wel om met de stofkam te worden nageplozen. Want *noblesse oblige*: het omvangrijke bronnenonderzoek en de vele interviews verdienen een tot in de details nauwkeurig decor.

mr. drs. P.A.L. DUCHEINE –
luitenant-kolonel MJD
drs. J.A.J. LEIJTENS –
luitenant-kolonel KMAR

Stoic Warriors

'The ancient philosophy behind the military mind'

Door Nancy Sherman
Oxford University Press, 2005
256 blz.
ISBN 97 80191 521 66
€ 14,63 (paperback)

Nancy Sherman is hoogleraar filosofie aan de universiteit van Georgetown en zij heeft onder meer ethiek gedoceerd aan de marineacademie in Annapolis. Ik vermoed dat de inhoud van haar colleges in Annapolis de grondslag heeft gevormd voor haar boek. Het beschrijft een aantal aspecten van ethisch juist handelen voor militairen en zij spiegelt dat aan de klassieke filosofie van de Stoa.

Het boek is er duidelijk op gericht om handvatten te bieden voor de persoonlijke ethische vorming en de noodzaak van een dergelijke vorming voor militairen in het algemeen en officieren in het bijzonder. In haar boek staat zij uitgebreid stil bij de ontsparingen die kunnen ontstaan als een dergelijke ethische vorming onvoldoende plaatsvindt. In dat verband wordt onder meer aandacht geschonken aan de affaire My Lai ten tijde van de oorlog in Vietnam. Maar ook ontsparingen van meer recente datum, zoals in de Abu Ghraib-gevangenis in Irak, komen aan de orde.

De Stoa is een filosofische stroming uit de periode die wordt aangeduid als het Hellenisme, te weten de expansie van de Griekse cultuur, die samenvalt met de expansie van het Griekse rijk van Alexander de Grote. De ethica van de stoïcijnen is gebaseerd op het leven volgens de natuur, dat wil zeggen in overeenstemming met de goddelijke wil. Volgens de stoïcijnen heeft alles een oorzaak en bestaat toeval niet. God is bovendien goed.

Als we chaos en wanorde waarnemen, komt dat doordat we geen zicht hebben op het geheel dat volkomen goed en geordend is. Dit houdt in dat de uitkomst van ons handelen vaststaat, maar dat wij onze eigen morele keuzes maken! Vrijheid ontstaat door het inzicht in de noodzakelijkheid van de natuurlijke loop der dingen. Je schikken naar je lot leidt tot een goed

leven. Verzet tegen het lot leidt tot een slecht leven.

In haar boek betoogt Sherman dat deze stoïcijnse opvatting in vele opzichten waardevol is voor de moderne militair: *the stoic warrior*. In het eerste hoofdstuk introduceert ze de hoofdlijnen van het stoïcisme, naar moderne begrippen vertaald. Het gaat over beheersing en autonomie. Onze autonomie wordt ondermijnd als we onze ervaring daarvan laten afhangen van externe factoren. Wat we aan externe factoren niet kunnen beheersen, moet ons ook niet kunnen beïnvloeden. Emoties zijn van die zaken die naar stoïcijnse opvatting van buiten komen en ons dus niet zouden moeten beheersen. We moeten daarvan afstand nemen, want emoties scheppen veelal een vertekend beeld; er is dan sprake van chaos in de perceptie.

In haar tweede hoofdstuk werkt ze dit thema verder uit ten aanzien van de aspecten lichaam en geest. Een gehard lichaam helpt de autonomie in stand te houden: we zijn minder ontvankelijk voor invloeden van buiten. Bovendien vergt harding discipline en deze discipline komt ons ook in bredere zin van pas. We scheppen hierdoor afstandelijkheid zonder dat we afstand nemen van ons lichaam, want volgens de stoïcijnen ligt geluk besloten in ons zelf, en tevredenheid met ons lichaam draagt dan ook bij aan ons algehele geluk.

In het derde hoofdstuk gaat het over manieren en moraliteit. Het (behoud van) decorum van de mens wordt als een belangrijke deugd gezien. Decorum draagt bij aan het scheppen van afstand, waardoor emotionele reacties worden vermeden. Decorum vormt onmiskenbaar een belangrijk element van het militaire leven. Door je goed te presenteren en dat decorum in stand te houden, gaat die presentatie uiteindelijk verder dan uiterlijk vertoon. De wens tot correctheid gaat deel uitmaken van je persoonlijkheid en wordt tot richtsnoer voor (correct) handelen: *being good is sometimes a matter of looking good*.

De roes van het geweld komt in hoofdstuk vier aan de orde. Het uitoefenen van geweld heeft het risico in zich te worden

overweldigd door de daarmee samenhangende emoties: woede, wraakzucht en bloeddorst. Ook in dit hoofdstuk wordt benadrukt dat toegeven aan deze emoties en verlies aan zelfbeheersing een nederlaag vormt ten aanzien van de eigen persoon. Daarmee wordt niet ontkend dat woede en verontwaardiging nuttige emoties zijn, maar pas nadat hierop enige reflectie heeft plaatsgevonden. De emotie wordt daarmee ‘objectief’ en beheersbaar. Gelijkmatigheid is weliswaar een deugd, maar dat mag niet leiden tot onverschilligheid. In dit verband wordt ook het nut van ‘oefenboosheid’ onderstreept, zijnde een nuttige uiting van emotie die volstrekt beheerst plaatsvindt.

Hoofdstuk vijf gaat over angst en weerbaarheid. Angst betreft volgens de stoïcijnen een verkeerde interpretatie van de werkelijkheid. De objectieve appreciatie is die van voorzichtigheid; de subjectieve reactie is angst. Een kalme voorzichtigheid doet angst overwinnen. Kalmte en weloverwogen handelen, scheppen ook de noodzakelijke weerbaarheid.

Treur en rouw is het onderwerp van hoofdstuk zes. De stoïcijn kent treurnis en verdriet, maar in zijn uiting daarvan zal hij altijd zijn decorum in stand willen houden. De stoïcijn verwerpt emotionele uitbarstingen van verdriet. Het gaat om treuren met behoud van autonomie, dus zonder verlies van zelfbeheersing.

Het zevende en laatste hoofdstuk gaat over zelfreflectie in stoïcijnse perspectief. De stoïcijn is gericht op zich zelf, op het onder controle houden van zijn emoties, en het instandhouden van zijn decorum. De stoïcijn wil daarmee leven in overeenstemming met de natuur, de goddelijke wil. Dat betekent onder meer dat de stoïcijn zich ervan bewust is deel uit te maken van die natuur, van het geheel. Het respect dat hij voor zichzelf heeft strekt zich dus ook uit tot de wereld om hem heen. Het is aan zijn betrokkenheid in het geheel dat hij zijn zorg voor het eigen juiste handelen ontleent. Zijn weloverwogen handelen geldt niet alleen zichzelf, maar ook de omgang met anderen, onder wie zijn vijanden. Medemenselijkheid is een belangrijke stoïcijnse deugd.

Het boek van Nancy Sherman leest vlot. Ook de vele voorbeelden bevorderen de leesbaarheid. De boodschap die ze uitdraagt is actueel. Het betreft ethische vorming als noodzakelijk element om in het postmoderne conflict (mijn term) verantwoord te kunnen blijven handelen. Ondanks de sterk Amerikaanse benadering is dit boek dan ook voor Nederlandse militairen nuttige lectuur. Gelet op de vormende notie van dit boek is het met name van belang voor militairen die op militaire opleidingsinstituten zijn belast met de vorming van onze jeugdige collega’s. Daarnaast is het boek interessante lectuur voor eenieder die geïnteresseerd is in de ethische grondslagen voor ons militair handelen.

P.H. DE VRIES – brigade-generaal b.d.
der cavalerie

ACE

De grootste jachtvliegers
van de Tweede Wereldoorlog
Door Bart Funnekotter
Soesterberg (Uitgeverij Aspekt) 2006
427 blz.
ISBN 90 5911 351 9
€ 24,95

Al sinds de Eerste Wereldoorlog, en zeker na de Tweede Wereldoorlog, spreekt de professie van jachtvlieger tot de verbeelding bij het grote publiek. Tijdens de Slag om Engeland in de zomer van 1940 verwierven de vliegers van *RAF Fighter Command* bijkans een heldenstatus, niet in de laatste plaats door de Britse premier Churchill die ‘zijn’ jachtvliegers in zijn speeches onder meer vergeleek met de ridders van de ronde tafel en kruisvaarders. De RAF-vliegers die hebben deelgenomen aan de luchtslagen boven Zuid-Engeland in de zomermaanden van 1940 worden vaak aangeduid als *the few*. Het aantal vliegers dat het in deze periode in een Spitfire of Hurricane opnam tegen de *Luftwaffe*, was echter niet zo gering. Tussen 10 juli en 31 oktober 1940 vloegen niet minder dan 2.927 piloten van *Fighter Command* minstens één operationele missie tegen de vijand. De meesten van hen zouden nooit de anonimiteit ontstijgen.

Een klein aantal jachtvliegers vergaarde wel enige roem en aanzien doordat ze er tijdens hun carrière in slaagden een groot aantal vijandelijke vliegtuigen neer te schieten. Lukte het een vlieger om meer dan vijf luchtgevechten te winnen, dan kon hij zich een (lucht)aas noemen. De Franse luchtmacht hadden deze term (*as*, dat letterlijk vertaald kan worden als uitblinker of vedette) tijdens de Eerste Wereldoorlog geïntroduceerd en weldra hadden de andere strijdende partijen hem overgenomen. De Britten noemden hun elitejachtvliegers *aces*, de Duitsers hadden het over *Asse of Experten*.

Bart Funnekotter heeft in zijn boek *ACE. De grootste jachtvliegers van de Tweede Wereldoorlog* het leven en de carrière van vijftien van deze azen – vijf Duitsers, drie Britten, drie Amerikanen, een Canadees, een Zuid-Afrikaan, een Rus en een Japanner – vastgelegd in compacte, goed geschreven hoofdstukken. Een Nederlandse vlieger kon in *ACE* niet worden opgenomen: de hoogst scorende landgenoot, nachtjager Chris Vlotman, kwam tijdens zijn loopbaan bij de RAF niet verder dan vier luchtoverwinningen.

Uit het boek blijkt dat tijdens de jeugd en de vliegeropleiding nauwelijks viel in te schatten of in een jongeman een toekomstige luchtaas schuilde. De in Funnekotters boek beschreven vliegers waren afkomstig uit zeer verschillende milieus. Ook waren lang niet alle van de beschreven vliegers tijdens hun opleiding ‘hoogvliegers’. Vaak etaleerde de bewuste vlieger pas aan het front – en soms ook daar pas na enige tijd – zijn bovengemiddelde capaciteiten.

Keuze

Terecht heeft de schrijver bewust niet gekozen voor de vijftien hoogst scorende jachtvliegers van de Tweede Wereldoorlog. Een dergelijke opzet zou een eenzijdig boek hebben opgeleverd. Het zou alleen over *Luftwaffe*-vliegers zijn gegaan die hoofdzakelijk aan het Oostfront hebben geopereerd. Om dit probleem te omzeilen heeft Funnekotter, redacteur bij *NRC Handelsblad*, zijn boek geografisch opgedeeld, waarbij hij aandacht besteedt aan luchtazen die actief zijn geweest in West-Europa, aan het Oostfront, in het

Middellandse Zeegebied en in Zuidoost-Azië. Aan de hand van de biografieën van enkele fameuze jachtvliegers probeert hij zo een beeld te schetsen van het luchtfrent in deze verschillende oorlogstheaters.

Voor het Westfront, het eerste boekdeel, bijvoorbeeld, doet hij dit met de beschrijving van de carrières van Adolf Galland, Douglas Bader, Robert Stanford Tuck, John Cunningham en Hans Schnauffer en Francis Gabreski. Het eerstgenoemde drietal was actief tijdens de Slag om Engeland en tijdens de eerste offensieve luchtoperaties van Fighter Command naar het vasteland van Europa in 1941. De hoofdstukken over Cunningham en Schnauffer geven inzicht in de nachtelijke luchtoorlog, terwijl Gabreski de Amerikaanse deelname aan de luchtoorlog boven Europa representeert.

Hoewel stuk voor stuk uitstekende verhalen, is het jammer dat Funnekotter voor de verschillende boekdelen doorgaans heeft gekozen voor zeer bekende oorlogsvliegers. Van de meerderheid zijn inmiddels uitgebreide (auto)biografieën verschenen. Een nog al opvallende verschijning in het boek is de Duitse Stukavlieger Hans Ullrich Rudel. Volgens Funnekotter kan hij op zijn werkterrein – het uitvoeren van duikbombardeerten en uitschakelen van (vooral) tanks – eveneens tot de azen worden gerekend en mag hij daarom niet ontbreken in het boek. Omdat ook over Rudel, een notoire nazi, inmiddels het nodige is gepubliceerd, was het wellicht aardiger geweest om bijvoorbeeld een Finse luchtaas als Ilmari Juutilainen in het boek op te nemen. Juutilainen was erg succesvol in de oorlog met de Sojet-Unie en boekte in totaal 94 overwinningen.

De waarde van het boek zit vooral in de hoofdstukken over drie wat minder bekende luchtazen. De eerste, Marmaduke Thomas St. John Pattle, maakte furore met de verouderde Gloster Gladiator tweedekker en later de Hawker Hurricane boven het Griekse schiereiland in het vroege voorjaar van 1941. Pattle, een uitzon-

derlijke schutter, zou uiteindelijk 52 lucht-overwinningen boeken alvorens hij op 20 april 1941, ziek en oververmoeid, zelf het slachtoffer werd van vijandelijke kogels.

Rusland en Japan

Op de Duitse markt zijn tientallen boeken verschenen over het optreden van Luftwaffe-vliegers boven het Oostfront. Over de luchtmacht van het Rode Leger is veel minder gepubliceerd. Met zijn verhaal

over Held van de Sovjet-Unie Aleksandr Pokrysjkin is Funnekotter erin geslaagd die kant van het verhaal eens wat meer te belichten. Dat in de strakke, centraal geleide luchtmacht van het Rode Leger geen ruimte bestond voor eigen initiatief, blijkt duidelijk uit de loopbaan van Pokrysjkin. Zijn pogingen om nieuwe gevechtstactieken in te voeren kostten hem bijna de kop.

In de Japanse Keizerlijke Marineluchtmacht was de situatie niet veel beter. Dit komt naar voren in het verhaal over Saburo Sakai, die veel minder privileges en vrijheden genoot dan zijn geallieerde en Duitse collega's in het westen. De Japan-

se vlieger nam onder meer deel aan de verovering van de Filippijnen en Nederlands-Indië, waarbij hij boven Borneo afzag van het neerschietsen van een DC-3 nadat hij had opgemerkt dat deze vol zat met Nederlandse burgerpassagiers. Zijn loopbaan verliep op rolletjes totdat hij na inmiddels zestig luchtoverwinningen, op 7 augustus 1942 in een luchtgevecht met een Amerikaanse Dauntless-bommenwerper boven Guadalcanal in het hoofd werd getroffen en aan één oog blind raakte. Desondanks kwam hij in 1944 als gevolg van de slechte oorlogstoestand waarin Japan zich bevond, weer in actie. Dit was geen succes. Met 'kunst en vliegwerk' wist hij zijn huid te redden. De Japanner overleefde de oorlog als instructeur en testvlieger.

Subtoppers

Bart Funnekotter is er met *ACE* in geslaagd een lezenswaardig en soms boeiend boek te schrijven voor een breed publiek dat is geïnteresseerd in de loopbaan van een aantal van de meest succesvolle jachtvliegers tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het leent zich uitstekend voor op het nachtkastje: iedere avond kan voor het slapen gaan met gemak een jachtvlieger worden 'verorberd'. De publicatie geeft bovendien een aardig inzicht in de soms totaal verschillende omstandigheden waaronder jachtvliegers in de verschillende oorlogstheaters leefden en opereerden.

Mijn grootste bezwaar is dat Funnekotter, op enkele uitzonderingen na, reeds bekende verhalen vertelt. Dat blijkt uit de gebruikte bronnen. *ACE* stoelt vrijwel uitsluitend op secundaire literatuur. Niettemin heeft Funnekotter met dit boek aangetoond dat hij een vaardig schrijver is. Wellicht kan hij nu zijn tanden eens zetten in de carrières van een aantal 'subtoppers', luchtazen net onder het niveau van de crème de la crème. Het schrijven van een dergelijk boek zal ongetwijfeld meer onderzoekstijd vergen, maar wel een belangrijkere bijdrage leveren aan onze kennis over de geschiedenis van de militaire luchtvaart.

drs. P.E. VAN LOO – NIMH

Na jaren van traineren en debatteren is eindelijk de resolutie van de VN-Veiligheidsraad over een vredesmissie voor Darfur aangenomen. Mensenrechtenorganisaties zijn bovenop de mooie ontwikkeling gesprongen met hartgrondige oproepen aan de internationale gemeenschap om de 20.000 blauwhelmen die bij de resolutie horen zo snel mogelijk aan de Sudanese grond te zetten, voordat het Sudanese regime zich over de missie bedenkt.

De vrees van organisaties als Amnesty International begrijp ik best. Sinds 2003 zijn zeventien VN-resoluties vanuit New York over Sudan uitgeroepen; alle zeventien werden door het Sudanese regime schaamteloos genegeerd. Sudan heeft olie en uit olie vloeit zelfvertrouwen voort.

De massamoorden in Darfur zijn natuurlijk een schande en iedere dode in Darfur is er één te veel, maar toch vind ik dat we de 20.000 blauwhelmen niet overhaast naar Darfur toe zouden moeten jakkeren. De VN-soldaten krijgen het gebruikelijke VN-mandaatje-van-niks mee, dus ze zullen er tóch weinig kunnen uitrichten, en bovendien is de etnische zuivering in Darfur al voltooid, zegt ook de VN.

Een paar weken van contemplatie over de Darfur-missie kunnen er heus wel bij. Vooral het doorrekenen van de zaak kan de gedachten helpen ordenen. We pakken de zakjapanner er even bij. Afrikaanse regeringen veroorzaken

de grootste en meest geldverslindende vluchtelingenstromen op aarde; Sudan spant in dat Afrikaanse gezelschap de kroon. Toch dragen Afrikaanse landen zo goed als niets bij aan het jaarbudget waarmee de VN-vluchtelingenorganisatie UNHCR al die stakkers moet zien op te vangen (9 miljard dollar).

De Afrikaanse Unie doneerde dit jaar 350.000 dollar aan de UNHCR. Met z'n allen doneerden de Afrikaanse landen dus ongeveer net zoveel als Liechtenstein in z'n eentje (333.628 dollar). Het lieve kleine Benin gooide nog eens 5.000 dollar extra in de UNHCR-pot en Ghana deed er 10.000 bij. Maar daar hield de Afrikaanse belangstelling voor de eigen vluchtelingen zo ongeveer wel op. Megadonoren als de VS (dat jaarlijks ruim 223 miljoen dollar aan de UNHCR doneert), Zweden (ruim 80 miljoen) en Nederland (bijna 70 miljoen) moeten het budget opbrengen.

Sudan doneert om precies te zijn nul dollar aan de UNHCR, maar zadelt de organisatie wel op met in totaal 2,2 miljoen vluchtelingen. Maken we onze blik nu even los

* Mw. L. Polman is freelance journalist en auteur van 'k Zag twee beren, over de 'achterkant' van de VN-vredesmissies.

van de vieze, overbevolkte vluchtelingenkampen in Darfur en kijken we naar de Sudanese hoofdstad Khartoum, dan zien we dat daar schitterende bruggen worden gebouwd en kantoorflats uit de grond worden gestampt. Langs opnieuw geasfalteerde boulevards zien we in talloze super- en hypermarkten jonge, rijke Sudanese met designerscheuren in hun jeans, op hippe gymmen een keuze maken uit veertien verschillende merken wc-verfrisser en uit het assortiment geïmporteerde diepvrieslekkernijen. Sudans economie bloeit, ondanks een westers embargo dat van kracht werd toen het moorden in Darfur begon. China, Maleisië en India deden aan het embargo niet mee. Hun investeringen in Sudan schoten gedurende de boycotjaren omhoog van 128 miljoen dollar in 2000, naar 2,3 miljard vorig jaar.

Dankzij die investeringen kan de Sudanese regering thans 512.000 vaten olie per dag omhoog pompen; een druppeltje vergeleken bij de productie van bijvoorbeeld Saudi-Arabië, maar genoeg voor dagelijkse staatsinkomsten van pakweg 1 miljoen dollar. Meer dan 70 procent daarvan besteedt de rege-

ring aan Chinese FN-6 raketwerpers en Russische gevechtshelikopters. Waaraan precies de miljoenen hulpdollars opgaan die nu het land binnenstromen zou ook eens moeten worden onderzocht. De fondsen zijn bestemd voor de wederopbouw van Zuid-Sudan, en straks van Darfur, maar intussen knallen de verkoopcijfers van BMW's van 160.000 dollar per stuk en van plasma-tv's door de Khartoumse plafonds. Het nieuwste hebbeding in de hoofdstad zijn *outdoor* aircosystemen, met name gewild bij Khartoumse café- en restauranthouders. Terwijl het overal elders in de stad 45 graden is, hullen de ingenieuze luchtkoelingsapparaten klanten op de buitenterrassen in koele, romantische mistflarden.

De VN-vredesmissie voor Darfur gaat in het eerste jaar alleen al 2 miljard dollar kosten. Waarom zouden westerse donoren dat allemaal betalen, als kilometers verderop het regime dat de missie noodzakelijk maakte, op koele mistige Khartoumse terrassen, hotdogs, ijsjes en Pringles zit te eten? Eerst een antwoord daarop en dan pas die blauwhelmen sturen, toch?

BERICHT UIT AFRIKA

Gevaarlijk loyaal

dr. M.F.J. Houben – majoor der mariniers*

Defensie presenteert zich graag als een lerende organisatie maar heeft in de praktijk problemen om de principes van de lerende organisatie duurzaam in haar bedrijfsvoering te implementeren. Aanbevelingen van externe commissies en parlementaire enquêtes raken de defensieorganisatie in de regel als mokerslagen en dwingen tot verandering.

Veel lastiger is het voor Defensie om te reageren op prikkels om te veranderen van binnenuit. Waarom is dat? Wat is hier aan de hand? In dit stukje construeer ik een verklaring waarom de defensieorganisatie zo'n moeite heeft om zich de principes van een lerende organisatie eigen te maken.

WANNEER LEREN ORGANISATIES?

Een goede aanwijzing voor een antwoord vind ik in het werk van Albert Hirschman, een bekend Amerikaans econoom. Professor Hirschman heeft in de baanbrekende studie *Exit, Voice and Loyalty* de verhouding tussen werknemer en organisatie, klant en bedrijf of burger en staat beschreven.¹ Zijn uitgangspunt is dat mensen en organisaties leren op basis van feedback. Feedback is in essentie een prikkel, een signaal dat waardevolle informatie (plus of min) bevat omtrent een stand van zaken. Deze prikkels kunnen uit de organisatie zelf komen (intern) of van buitenaf (extern).

Volgens Hirschman kan de relatie tussen klant en bedrijf, wat feedback betreft, drie basisvormen aannemen: 'exit', 'stem' en 'loyaliteit'. Hij illustreert deze drie vormen aan de hand van een ontevreden klant van een spoorwegmaatschappij. Iemand die niet tevreden is met de geleverde service op het spoor kan drie dingen doen: hij of zij kan besluiten om de trein

de rug toe te keren en voortaan de auto te nemen. Dit is de 'exit'-optie. De klant vertrekt en de treinmaatschappij hoort en ziet hem of haar niet meer terug.

De tweede mogelijkheid is dat de ontevreden klant gaat klagen bij de organisatie en eist dat het bedrijf de geleverde service verbetert. Dit is de 'stem'-optie, de ontevreden klant verheft zijn stem, protesteert en eist dat er wordt geluisterd, dat hij wordt gehoord.

De derde optie is dat de werknemer of klant zijn mond houdt en loyaal aan het bedrijf blijft. Hij of zij verbijt zijn ongenoegen en accepteert de verminderde service van de spoorwegmaatschappij. Dit is de 'loyaliteits'-optie. Dit kan het gevolg zijn van schroom aan de zijde van de klant of vanwege het simpele feit dat een loket om de klacht neer te leggen, ontbreekt.

In sommige gevallen is de exit-optie niet beschikbaar, zoals voor mensen die geen eigen auto hebben in het treinvoorbeeld. Zij zijn aangewezen op het openbaar vervoer en kunnen niet anders dan hun stem te verheffen óf zich te schikken in de povere kwaliteit van de dienstverlening.

Het is volgens Hirschman juist de stem-optie die voor een bedrijf, organisatie of staat zo verschrikkelijk belangrijk is. Een klacht is immers een prikkel, een signaal of stuurimpuls om te veranderen. Zonder klachten zou de spoorwegmaatschappij haar service niet kunnen verbeteren, zou zij niet van haar fouten kunnen leren.

Dit principe geldt volgens Hirschman voor iedere organisatie. Het leerproces van een organisatie draait om feedback. Het geheim van het succes van een lerende organisatie is de organisatie van de feedback. Sommige organisaties hebben geluk: zij beschikken over een monopoliepositie en krijgen, bij de gratie van het ontbreken van een alternatief, voldoende feedback.

* Op deze plaats vindt u afwisselend een bijdrage van kolonel (KL) Frans Matser en majoor mariniers Marc Houben.

¹ Albert O. Hirschman (1970) *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Dit verklaart volgens Hirschman ook waarom de markt voor publiek transport, energievoorziening en zorgverlening vooral niet moet worden geliberaliseerd: als er alternatieven zijn voor de bestaande overheidsmonopolies in deze sectoren verdwijnt de stem-optie uit beeld en zakt de kwaliteit van die organisaties al snel door de grond, met als reëel gevaar het failliet van het gehele bedrijf. Omdat er een alternatief voorhanden is, hoeven ontevreden klanten hun stem niet te verheffen. Voor organisaties waar een alternatief voorhanden is, is het cruciaal om de organisatie van de feedback goed te organiseren.

DEFENSIE ALS LERENDE ORGANISATIE

Gaan we terug naar het begin van het verhaal: Defensie zou geen lerende organisatie zijn. Dit kan veroorzaakt worden doordat defensie-medewerkers weinig gebruik maken van de stem-optie of dat Defensie de feedback niet goed geregeld zou hebben. Nu is het zo dat de categorie externe prikkels in de afgelopen tien jaar sterk is toegenomen. Parlementaire enquêtes (Srebrenica), commissies (Staal, Fransen), externe onderzoeken (Algemene Rekenkamer) hebben voldoende aanwijzingen en stuurimpuls voor de organisatie geleverd om bestaande praktijken aan te passen en te verbeteren.

Het genereren van en reageren op interne prikkels is evenwel een geheel ander verhaal. Een gedeeltelijke verklaring kan worden gevonden in de mate van loyaliteit van het eigen personeel. Defensie-medewerkers zijn niet gewoon loyaal, wat voor de bedrijfsvoering al fantastisch is, neen, zij zijn superloyaal en daardoor veel minder geneigd hun stem te verheffen bij mistanden in de organisatie.

Ze lijken een (sterke) voorkeur te hebben ontwikkeld voor de loyaliteits-optie. Het gevolg van die collectieve keuze of voorkeur voor de loyaliteits-optie is dat daardoor minder prikkels uit de organisatie zelf loskomen om dingen anders of beter te doen. Omdat het personeel zo verschrikkelijk loyaal is, zoveel misstanden accepteert, de tanden op elkaar zet en dóór gaat, des te meer moeite het kost voor een organisatie om leerimpuls uit de ruis te filteren.

REORGANISATIE EN VERJONGING

De verjonging van de krijgsmacht heeft tot gevolg dat de exit-optie duidelijker gestalte krijgt. Immers, een groot gedeelte van het per-

soneel blijft slechts enkele jaren bij Defensie. In dat geval doen we veel zaken inderdaad iedere vier jaar 'voor het eerst' en blijven dat doen. Dit betekent dat het voor de defensie-organisatie in de toekomst nog veel moeilijker wordt dan het vandaag al is om de principes van de lerende organisatie adequaat in haar bedrijfsvoering te borgen.

Defensie bevindt zich dus in een dilemma. Enerzijds de ambitie van de organisatie om te leren van de gemaakte fouten, anderzijds om de organisatie te verjongen. Omdat de rotatie van personeel omhoog gaat, en we noodgedwongen meer moeten opleiden, doen meer mensen vaker zaken 'voor het eerst'. En omdat de exit-optie gemakkelijker is, is het aannemelijk dat de organisatie van de feedback vanaf de werkvloer moeilijker wordt. De prijs van de verjonging van de krijgsmacht lijkt te zijn dat het streven naar een lerende organisatie wordt bemoeilijkt.

LOYALITEIT EN LEERVERMOGEN

En dat is tegelijkertijd ook de paradox. 'Exit' en 'stem' beïnvloeden elkaar op een unieke en soms onverwachte wijze. Door een grotere mogelijkheid voor feedback en kritiek te geven kan het gebruik van de exit-optie worden gereduceerd. Anderzijds leidt het smoren van ontevredenheid tot een toenemende druk op de leden van de organisatie om hun ontevredenheid tot uitdrukking te brengen op de enige manier die hen nog rest: de organisatie te verlaten.

Hirschman toont aan dat protesteren helpt. Dat protesten en klachten een belangrijke organisatorische functie vervullen. Maar zo zit Defensie niet in elkaar. Defensie-medewerkers zijn niet voor één gat te vangen, zij zijn 'max flex' en 'can do'. Opdrachten worden uitgevoerd, 'no matter what'. Ook al kan en, in een enkel geval, mag dat eigenlijk niet. De geweldige loyaliteit van medewerkers maakt dat Defensie in veel gevallen wegkomt met een suboptimale bedrijfsvoering. Dat die protesten in onvoldoende mate in prikkels worden omgezet die Defensie dwingen haar bedrijfsvoering te verbeteren.

In dit opzicht zijn wij wellicht te loyaal aan een organisatie die veel beter zou kunnen maar niet beter kan omdat wij niet duidelijk genoeg onze stem verheffen en eisen dat er wordt geluisterd: gevaarlijk loyaal. ■

Editoriaal – Krijgsmacht uitgehold?

Een gerespecteerd dagblad kopte onlangs: 'Krijgsmacht uitgehold!' Of we werkelijk de krijgsmacht opeten is moeilijk te zeggen. Er is transparantie nodig. Brengt transparantie ook meer efficiency en effectiviteit? Moderne bedrijfsvoering leidt soms tot meer regels en controle. Niet alles is echter meetbaar en dus zeggen cijfers niet alles. Er kan zelfs een virtuele werkelijkheid ontstaan. We hebben leiders nog met visie en ook met inzicht in de 'echte wereld' bij inzet. Cijfers houden op virtueel te zijn als personele verliezen een naam hebben en moeten worden verantwoord.

S.J. van der Meer, C.E. van den Berg en E. Bakker – Effecten van IED's op het defensieoptreden

Op 20 april 2007 werd voor het eerst een Nederlandse militair in Afghanistan gedood door een *Improvised Explosive Device* (IED). Het was niet de eerste aanslag, vermoedelijk ook niet de laatste. Het had ook elders kunnen gebeuren. De auteurs beschrijven de gevolgen van de (mogelijke) inzet vanaf het politiek-strategische niveau tot dat van de militair te velde en zijn achterban. De daders zijn vooral uit op de indirecte effecten van aanslagen. IED's kunnen op alle niveaus de wil aantasten. Dat betekent dat alle niveaus zich hiervan bewust moeten zijn en moeten zoeken naar mogelijkheden om de dreiging van IED's tegemoet te treden.

H. Molman – Counter-IED: van reactief naar proactief

'Bermbommen' worden ze populair wel genoemd, de *Improvised Explosive Devices* (IED's). De auteur gaat eerst in op de IED als inzetmiddel. Hij beschrijft vervolgens de Counter-IED strategie van de NAVO en de drie pijlers: het verslaan van de IED, het verslaan van het systeem daarachter en de zorg voor opleiding. Nederland ontwikkelde in 2006 een eigen concept dat hierop is gebaseerd. De auteur beschrijft de toepassing van het concept. Counter-IED is complex, vraagt (internationale) samenwerking en continue inspanning. Het terugbrengen van het aantal slachtoffers is deze inspanning meer dan waard.

F. Bosman, F. Ait Bari en J. Soeters – Nederlandse moslimmilitairen tijdens uitzending in Bosnië, Irak en Afghanistan

De auteurs stelden zich de vraag of een moslimafkomst van invloed zou kunnen zijn op het functioneren van Nederlandse militairen bij uitzending naar islamitische samenlevingen. Zij interviewden negentien militairen die aan de criteria voldeden. Na enkele algemene opmerkingen rond moslims en identiteit groeperen ze de bevindingen rond vier onderkende soorten ontmoetingen, lopend van positief tot vijandig. Zij concluderen dat moslimmilitairen in bepaalde situaties een voordeel hebben. Tegelijkertijd zijn ze zo 'Nederlands' als men van een professionele Nederlandse militair verwachten mag.

H.P.M. Kreemers – De oorlog tussen de generaals

In september 2003 zette minister Kamp het mes in de krijgsmacht. Op weg naar een nieuw evenwicht tussen taken en middelen. Er was weinig tromgeroffel uit de eigen organisatie. Eerder was dat anders. Aan het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw leidde een ingrijpende herbezinning tot een hevig conflict. De premier stond tegenover zijn minister; generaals uit het legerkorps tegenover landmachtcollega's in Den Haag. De auteur beschrijft de aanloop, het conflict zelf en de afloop. Minister Vredeling moest het oplossen. Vijf generaals namen ontslag. Vredeling liet zien wie de baas was op het 'Plein'.

P.H. de Vries – Een gedragscode of toch maar gewoon Aristoteles?

Een ethische grondslag voor het optreden op het gevechtsveld is onontbeerlijk. Zonder morele grenzen zou de gruwel onbeheersbaar zijn. De auteur ontwikkelt een ethische benadering die nadrukkelijk uitgaat van de praktijk en die zich leent voor de vorming van de individuele militair. Zijn richtsnoer daarbij vormen de gedachten van Aristoteles over deugd. De auteur legt een relatie tussen die gedachten en het militaire optreden om deugden te destilleren. De auteur geeft aan dat de landstrijdkrachten het ethos dat hij heeft ontwikkeld kunnen creëren door vorming en training. Een gedragscode is dan overbodig.

L. Polman – Mist

De VN-Veiligheidsraad heeft eindelijk een resolutie over een vredesmissie voor Darfur aangenomen. Mensenrechtenorganisaties roepen op om de voorziene 20.000 blauwhelmen zo snel mogelijk in te zetten. Ik begrijp ze, maar toch: de Afrikaanse Unie doneerde dit jaar minder aan de UNHCR dan Liechtenstein. Sudan doneerde niets en vraagt hulp voor meer dan twee miljoen vluchtelingen. Buitenlandse investeringen maken het Sudan mogelijk om olie te produceren. In Khartoum wordt druk gebouwd. Daar zijn de rijken. Moet het Westen voor een missie betalen terwijl het Sudanese regime geniet van hotdogs, ijs en Pringles?

M.F.J. Houben – Gevaarlijk loyaal

Defensie presenteert zich graag als een lerende organisatie. Het blijkt echter niet gemakkelijk de principes daarvan in de bedrijfsvoering te gebruiken. Aanbevelingen van buiten lijken op mokerslagen en leiden tot verandering. Met prikkels van binnenuit gaat dat moeilijker. Mogelijk geeft de Amerikaanse econoom Albert Hirschman de verklaring. Wat betreft feedback onderscheidt hij *exit*, *voice* en *loyalty*. Defensiemedewerkers zijn loyaal, super-loyaal. Zij zijn *max flex* en *can do*. Wie zijn stem niet duidelijk verheft wordt echter niet gehoord. Misschien zijn we dus gevaarlijk loyaal.

Summaries

Editorial – The Armed Forces Hollowed Out?

A respected daily recently wrote: 'Armed Forces hollowed out!' Whether or not we are 'eating up' our Armed Forces is difficult to answer. There is a cry for more transparency. But does more transparency automatically lead to more efficiency and effectiveness? Modern conduct of business sometimes results in more rules and control. Performance, however, cannot always be measured in numbers. Numbers may create a virtual world. Leaders must have a vision and must understand the 'real world of operations'. Numbers are no longer virtual as soon as losses are announced and accounted for.

S.J. van der Meer, C.E. van den Berg and E. Bakker – The Effects of IEDs on the Actions of the Armed Forces

On April 20, 2007, for the first time a Dutch serviceman was killed by an Improvised Explosive Device (IED). It happened in Afghanistan, but it could have happened anywhere. It was not the first attack with such a device, and it will not be the last. The authors describe the effects of the (possible) use of IEDs, ranging from the political-strategic level down to the individual soldier facing this threat. In their view, the perpetrators first and for all focus on indirect effects. IEDs may damage the will to fight at all levels. This means that all levels should understand and counter IEDs and their effects.

H. Molman – Counter-IED: from Reactive to Proactive

'Roadside bombs' is the popular name for IEDs. The author first focuses on the device itself and the resulting threat. He then clarifies the NATO Counter-IED strategy and its three pillars: defeat the IED, defeat the system behind these devices, and set up education and training. In 2006 the Dutch Armed Forces developed their own concept, based on this strategy. The author describes the practical use of this concept in detail. Counter-IED is complex and demands a continuous effort at all levels, even internationally. Reducing the number of victims is more than worth this effort.

F. Bosman, F. Ait Bari and J. Soeters – Dutch Moslem Military in Bosnia, Iraq and Afghanistan

The authors were interested in the question whether or not it made any difference if Dutch military operating in Islamic societies were of Moslem descent themselves. They interviewed nineteen servicemen that fit the criteria. The authors first present some general observations concerning Moslems and identity. Consequently, they present four different kinds of operational encounters, ranging from positive to hostile. In their final observations the positive findings dominate. Moslem military may have an advantage in some situations. At the same time they remain as 'Dutch' as one might expect from any military professional.

H.P.M. Kreemers – The War among the Army Generals (1971-1973)

In 2003 the Dutch Secretary of Defense wielded the axe to gain a new balance between tasks and means. There was no massive outcry, contrary to the Seventies, when a drastic reorganization led to internal and external conflict. The author first presents the settings for that 'war', in which the Prime Minister opposed his Secretary of Defense, while generals from the Army Corps faced their counterparts in The Hague. Secretary Henk Vredeling had to find a solution. Five generals resigned. Vredeling made clear who was in charge, this to the advantage of his successors.

P.H. de Vries – A Code of Conduct or 'Just' Aristotle?

An ethical foundation for action on the battlefield is indispensable. The author presents an ethical approach that is explicitly based on military practice and that might serve the education of the individual serviceman. He first describes the classical concept of virtues. He clarifies Aristotle's view on virtue and relates this thinking to the military practice. As it comes to virtues, military should focus on walking the middle in dealing with danger, assignment, equipment, cooperation, etcetera. In his final observations the author concludes that a military ethos might render a code of conduct superfluous.

L. Polman – Fog

After years of feet dragging and debate the UN Security Council finally came up with a resolution on a peace mission for Darfur. Human rights organizations appeal for a fast deployment of the 20.000 'Blue Helmets' mentioned in the resolution. I understand them. However, the African Union this year donated less to the UNHCR than Liechtenstein. Sudan donated nothing, but is asking help for over two million refugees. Chinese, Malayan and Indian investments gave the Sudanese government the opportunity to produce oil. In Khartoum construction work goes on. That is where the rich are. Should the West pay for a peace mission as the Sudanese regime enjoys hotdogs, ice and Pringles?

M.F.J. Houben – Dangerously Loyal

Defense readily presents itself as a learning organization. In practice, however, implementing the principles of a learning organization in daily management seems problematic. Recommendations from the outside hit hard and force the organization to changes. Reacting to incentives from within even seems to be more difficult. The American economist Albert Hirschman may have an answer. Where it comes to feedback he distinguishes 'exit, voice and loyalty'. People within Defense are loyal, even super-loyal, 'max flex' and 'can do'. As 'no voice raised' means 'no change', we perhaps are dangerously loyal.

Counter-Insurgency Symposium

Door de conflicten in Irak en Afghanistan staat *counter-insurgency* vol in de belangstelling. Counter-insurgency deskundigen en doctrineschrijvers lijken het tegenwoordig eens over de bevolkings-gerichte aanpak, de zogenoemde *hearts and minds*-benadering, bij het bestrijden van een gewapende opstand. De Amerikaanse strategisch denker Edward Luttwak wees er echter onlangs op dat de geschiedenis leert dat de meeste opstanden succesvol zijn onderdrukt door geweld, dwang en 'the will to out-terrorize the insurgents'.

Over dit onderwerp organiseren het NIMH en de KVBK **15 november 2007** een symposium onder de titel

Counter-Insurgency: Historical Roots and Relevance

Vragen die tijdens het symposium aan bod komen zijn:

- Wat is counter-insurgency en is het terecht dat het Britse hearts and minds-model zoals toegepast in Maleisië is verheven tot schoolvoorbeeld?
- Hoe verliep de bestrijding van opstanden in voormalig Nederlands-Indië? Wat valt er van de Nederlandse counter-insurgency ervaring te leren?
- Op welke wijze wordt de recente ervaring in Irak gebruikt bij het herschrijven van de klassieke Britse counter-insurgency doctrine?
- Hoe heeft de Amerikaanse militaire geschiedenis de nieuwste counter-insurgency doctrine van de Amerikaanse krijgsmacht beïnvloed?
- Waarom is civiel-militaire samenwerking bij hedendaagse counter-insurgency campagnes complexer dan in het koloniale verleden?

Sprekers:

- Prof. dr. Ian Beckett, University College, Northampton.
- Dr. Conrad Crane, U.S. Army Military History Institute.
- Mr. David Hazel, UK Ministry of Defence.
- Dr. Jaap de Moor, Nederlands Instituut voor Militaire Historie.
- Dr. Thijs Brocades Zaalberg, Nederlands Instituut voor Militaire Historie.

Het symposium wordt afgesloten met een paneldebat over de vraag of historische lessen tegenwoordig nog wel toepasbaar zijn en of zij daadwerkelijk gebruikt worden. Aan dit debat zal een aantal militairen met recente operationele ervaring deelnemen.

Datum: 15 november 2007

Locatie: Koninklijke Bibliotheek, Prins Willem-Alexanderhof 5, Den Haag (op loopafstand van station Den Haag CS)

Tijd: Zaal open om 9.30 uur, aanvang symposium 10.00 uur.

Afsluitende borrel 17.00 uur

Voertaal: Engels

De avond voorafgaand aan het symposium geeft generaal-majoor Ton van Loon een presentatie over zijn ervaring als commandant van ISAF Regional Command South

Datum: 14 november 2007

Locatie: Wordt nader bekend gemaakt

Tijd: Zaal open om 17.30 uur, aanvang lezing 18.00 uur

U kunt zich aanmelden voor (één van) beide evenementen via de website van de KVBK (www.kvbk.nl) of bij mw. Gerritsen 030-2146005.